

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ**

**SADDAM HÜSEYİN VE BİN LADİN'İN ELE GEÇİRİLMESİNİN
ULUSLARARASI KAMUOYUNA SUNUMUNUN HEGEMONYA
KAVRAMI KAPSAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI**

**Hazırlayan
Burhanettin Selçuk AVAL**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Poyraz Gürson**

ANKARA-2012

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ**

**SADDAM HÜSEYİN VE BİN LADİN'İN ELE GEÇİRİLMESİNİN
ULUSLARARASI KAMUOYUNA SUNUMUNUN HEGEMONYA
KAVRAMI KAPSAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI**

**Hazırlayan
Burhanettin Selçuk AVAL**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Poyraz Gürson**

ANKARA-2012

ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Burhanettin Selçuk Aval tarafından hazırlanan ‘‘Saddam Hüseyin ve Bin Ladin’in ele geçirilmesinin uluslararası kamuoyuna sunumunun hegemonya kavramı kapsamında karşılaştırılması’’ başlıklı bu çalışma, 06.06.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Doç. Dr. M. Ulvi Keser (Başkan)

İmza

Yrd. Doç. Dr. Poyraz Gürson (Danışman)

İmza

Yrd. Doç. Dr. Cenk Aygöl (Üye)

ÖNSÖZ

Bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü, baskısı anlamına gelen hegemonya, 1970'lerin uluslararası ortamında, birçok yeni yaklaşımda temel kavram olarak ortaya çıktı. Uluslararası ilişkilerin ilk paradigması olan “realizm” bağlamında hegemonya, ekonomik gücü gelişmiş, askeri yeteneği fazla ve uluslararası sistemde önder rolü bulunan devlet şeklinde algılanırken, neorealist literatürde ise, hegemonya kavramı bir karmaşa içinde kalmıştır.

Pozitivist yaklaşımda hegemonya kavram, belirli bir coğrafi alanda veya faaliyet alanında bir devletin diğerleri üzerinde kurduğu hâkimiyeti belirtmek için kullanılır. Bu hâkimiyet ekonomik ve/veya askeri kaynaklar ile sağlanmaktadır, kültürel boyut veya bağımlı aktörlerin rızası dikkate alınmaz.

Robert W. Cox tarafından uluslararası ilişkilere uygulanan Gramscici hegemonya kavramı ise, sadece fiziki ve maddi değil, aynı zamanda düşünsel bir faaliyet olarak da anlayarak çok daha geniş kapsamlı bir bakış açısı geliştirir. Bu bakış açısının en önemli noktası, hegemonik devletin hegemonyası altına aldığı devletlerin rızasını ya da onayını alması gerektiğidir.

Bilim insanları modern devlet sistemi tarihinde üç hegemonik gücün var olduğunu, bu güçlerin XVIII. yüzyılda Hollanda, XIX. yüzyıldaki İngiltere son hegemon gücün ise ABD olduğunu belirtilmektedirler.

1945'te hegemon bir güç olarak dünya siyasetinde daha etkin olmak zorunda kalan ABD, Soğuk Savaş sonrasında yeni bir döneme girmiş, dağılmasıyla “ötekisi” olarak gösterilen SSBC'yi kaybetmenin sıkıntısını yaşamaya başlamıştır.

Dünyayı şekillendirme gücünü elinden kaçırmak istemeyen ABD, karşısında yeni güçlerin çıkmasını önlemek için de çaba harcamaya başlamış fakat yeni dünya düzenini kurmak için de gerekli olduğuna inandığı yeni düşmanını arayışa girmiştir.

Medeniyetler Çatışması Paradigması, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi, ABD'nin hedeflediği yeni düzenin yol haritalarını oluşturmuş, bu yol haritasında hızla ilerlemek isteyen ABD için 11 Eylül saldırıları da önemli bir fırsat olmuştur. Yeni “ötekisi”ni bulan ve “terörizmle mücadele” adı altında dünyayı yeniden şekillendirme çalışmalarına hız veren ABD, “terörizmle mücadele” adına Afganistan'a saldırılar düzenlenmiş, ardından da Irak'a operasyon gerçekleştirilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikası da 11 Eylül öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmıştı. 11 Eylül saldırıları bu politikaların dönüm noktasını oluşturmuştur. “Önleyici Savaş” doktrini ile ABD Başkanı George W. Bush, artık yeni bir dönemin başladığını, “terörizmin” ve “terörist devletlerin” ortadan kaldırılacağını ilan etmiştir. Bu politika kapsamında, Latin Amerika’da Küba, Venezüella, Şili gibi devletlere ekonomik ve siyasi ambargo ya da ilişkilerin sınırlandırılması yolu denenmiş, Afganistan, Irak gibi ülkelere karşı da askeri güç kullanılmıştır.

ABD’nin bu şekilde uluslararası kamuoyunun genel rızasına dayalı olmayan politikalar izlemeye başlaması, rızaya dayalı hegemonyadan zora dayalı bir hegemonik düzene kaydığı hatta “imparatorluk”laşmaya başladığı eleştirilerini beraberinde getirmiştir.

ABD, küresel güç olmak için mücadeleye girmeye çalışan Çin, AB, Japonya, Rusya gibi ülkelere karşı hegemon gücünü korumak için petrol ve doğal gaz akışını kontrol etmek amacıyla saldırgan politikalarını Bush döneminde fazlasıyla ortaya koymuştur.

İkinci Körfez Savaşı’yla Irak’ın işgalinin ardından ABD, en büyük düşman ilan ettiği Irak lideri Saddam Hüseyin’i düzenlenen bir operasyonla saçlı sakallı birbirine karışmış şekilde yer altındaki bir kuyuda yakalanmıştır. Kuyudan çıkarılışı kameralara yansıyan Saddam Hüseyin, bu aciz görüntüleri, televizyon ekranlarında yüzlerce, binlerce kez döndürülmesi psikolojik harp taktiği olarak değerlendirilmiş ve Iraklı direnişçilerin manevi gücünün kırılması hedeflenmişti. Saddam Hüseyin’in otoritesi ve itibarının sona erdirmek için düzenlenen senaryo dahilinde Irak’ın devrik liderinin yakalanışı ve dünya kamuoyuna sunuşu ABD’nin güç gösterisinden öte iktidardaki Cumhuriyetçi Başkan George W. Bush’un “İmparatorluk” düzenine kayan tahakküme dayalı tek taraflı ABD politikaları dünya kamuoyundaki tepkiyi artırmıştır.

Bu süreçte ABD halkı, saldırgan ve savaş yanlısı politikalar ile Irak ve Afganistan’daki başarısızlık karşısında daha ılımlı dış politika yürüteceğini ifade eden Demokrat Barack Obama’yı iktidara getirmiştir. Başkan Obama, uluslararası uzlaşmaya önem veren barıştan yana, uzlaşmacı, demokratik değerlerin ön planda olduğu ABD imajı yaratmak isteyen bir lider profili çizmeyi hedeflemiş ve bu yönde çalışmalarını yürütmüştür.

Obama, Bush döneminin özellikle Müslüman coğrafyalarda zirveye tırmanan ABD düşmanlığını azaltmak, tekrar Müslüman toplumların sempatilerini kazanmak için çeşitli yollar denerken, “büyük düşman” ilan edilen terörizmle mücadeleyi de aksatmadan sürdürmektedir.

ABD, terörle mücadele kapsamında özellikle İkiz Kulelere saldırı yapan El Kaide terör örgütüne yönelik mücadelede gayretini örgüt lideri Usame Bin Ladin'in yakalanmasına vermiş ve bunda da başarılı olmuştur. Afganistan'da düzenlenen operasyonda Bin Ladin'in ölü ele geçirildiği, 2 Mayıs 2011'de CNN televizyonu tarafından duyulurken, Beyaz Saray önünde toplanan binlerce ABD'li en büyük düşmanlarının öldürülmesini coşkuyla kutlamışlardır.

Bin Ladin'in öldürülmesi ve bunun dünya kamuoyuna sunulması Irak lideri Saddam'ın yakalanması ve kamuoyuna sunumu arasında çok önemli farklar bulunmaktadır. Bu farklar ABD'nin değişen hegemon politikasının en önemli göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bin Ladin'in fotoğraflarını yayınlanmaması, cesedinin denize atılması, Saddam gibi çok fazla aşağılanmaması Müslüman coğrafyanın tepkisini çekmemek için olduğu düşünülmektedir.

Tez konusunun belirlenmesi de dahil olmak üzere her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, yol gösteren, yorumlarıyla katkıda bulunan ve bu çalışmayı başaracağıma inandıran hocam ve tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Poyraz Gürson'a sonsuz teşekkürler...

Bu tezin ortaya çıkarılması sürecinde bana moral desteği sağlayan, onlarla geçirmem gereken zamanda çalışmam yapmam konusunda anlayış gösteren aileme teşekkür ediyorum

Burhanettin Selçuk AVAL

İçindekiler

Tez Onay Sayfası.....	i
Önsöz.....	ii
İçindekiler.....	iii
Kısaltmalar Listesi.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Realizme genel bakış.....	4
1.2. Neorealizmin ortaya çıkışı.....	8
1.3.Eleştirel Kuram.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.Hegemonya.....	12
2.2.Antonio Gramsci (1891-1937).....	17
2.3.Hapishane Defterleri.....	19
2.4.Gramsci Hegemonya.....	20
2.5.Cox ve Hegemonya.....	29
2.6.Neo-Gramşiyen Görüşler.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1.Güç Kavramı.....	44
3.2.İmparatorluk.....	45
3.3.Hegemonik Güçler Devri.....	48
3.4.ABD Hegemonyasının İnşası.....	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1.Soğuk Savaş.....	61
4.2.İki Kutup ve Etki Alanları.....	63
4.3.Soğuk Savaş ve ABD Başkanları.....	66
4.4.Yeni Dünya Düzeni ve Baba Bush.....	68
4.5.Hazırlıksız Yakalandılar.....	73
4.6.Soğuk Savaş Sonrası.....	77

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1.Ortadoğu ve 11 Eylül.....	83
5.2.Ortadoğu Neresidir?.....	84
5.3.11 Eylül Saldırısı.....	85
5.4.Önleyici Müdahale.....	89
5.5.ABD ve BOP.....	91
5.6.İki Kule, İki Ülke.....	97

ALTINCI BÖLÜM

6.1.İrak.....	102
6.2.İrak'a Müdahale.....	103
6.3.Saddam Hüseyin.....	107
6.4.Saddam'ın Yakalanışı.....	108

YEDİNCİ BÖLÜM

7.1.Terörizm.....	114
7.2.Dinsel Kaynaklı Terör.....	115
7.3.El Kaide.....	117
7.4.Bin Ladin.....	119

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8.1.Obama öncesi ABD.....	131
---------------------------	-----

8.2.İlk Siyahi Başkan Barack Obama.....	132
---	-----

DOKUZUNCU BÖLÜM

9.1.Kamuoyu ve Medya.....	134
9.2.Hegemonya Kavramı ve Medya.....	136
9.3.Medyanın gücü.....	138
9.4.Fotoğraf ve Görüntünün Etkisi.....	142
SONUÇ.....	146
Kaynakça.....	152
EK 1.....	163
EK 2.....	168
Özet.....	169
Abstract.....	174

Kısaltmalar

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
BM:	Birleşmiş Milletler
BMGK:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP:	Büyük Ortadoğu Projesi
CIA:	ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı
FBI:	Federal Soruşturma Bürosu
FKÖ:	Filistin Kurtuluş Örgütü
GATT:	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GHK:	Geçici Hükümet Konseyi
KİA:	Kitle İletişim Araçları
KİS:	Kitle İmha Silahı
İLO:	Uluslararası Çalışma Örgütü
Ibid:	Aynı yerde
IMF:	Uluslararası Para Fonu
MAK:	Mektep El Hidamet
NATO:	Kuzey Atlantik İttifakı
NEP	Yeni Ekonomi Politikası
OECD:	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
PNAC:	Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi
SEAL:	ABD Donanması Özel Kuvvetleri
SSBC:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UAEA:	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
v.b.:	Ve benzeri
v.d.:	Ve diğerleri
YDD:	Yeni Dünya Düzeni

GİRİŞ

Soğuk savaş sonrası ve uyguladığı dış politikasında bir bocalama dönemine giren ABD, ‘öteki’sini yitirmiş olmanın verdiği sıkıntıyı 11 Eylül saldırılarından sonra ‘terörizm’ ve ‘terörizmle mücadele’ ile doldurulmaya çalışmıştır. Soğuk savaştaki komünizmin yerini büyük ölçüde terörü desteklediği iddia edilen bazı Müslüman ülkeler almıştır. ‘Terörizmle mücadele’ adına Afganistan’ı işgal eden ardından da Irak’a operasyon gerçekleştirilen ABD’nin dış politikası da 11 Eylül öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmıştı.

Soğuk savaşın bitiminin ardından dünya hegemonu olarak güç gösterilerinde bulunan ABD, emperyalist politikaları nedeniyle çatışmacı politikalar yürütmeye başlamış, 11 Eylül saldırıları bu politikaların dönüm noktasını oluşturmuştur. ‘Önleyici savaş’ doktrini ile ABD Başkanı George W. Bush, artık yeni bir dönemin başladığını, ‘terörizmin’ ve ‘terörist devletlerin’ ortadan kaldırılacağını ilan etmiştir. Bu politika kapsamında Latin Amerika’da Küba, Venezüella, Şili gibi devletlere ekonomik ve siyasi ambargo ya da ilişkilerin sınırlandırılması yolu denenmiş, Afganistan, Irak gibi ülkelere de etkisi altına almak için askeri güç kullanılmıştır.

ABD, küresel güç olmak için mücadeleye girmeye çalışan Çin, AB, Japonya, Rusya gibi ülkelere karşı hegemon gücünü korumak için petrol ve doğal gaz akışını kontrol etmek amacıyla saldırgan politikalarını Bush döneminde fazlasıyla ortaya koymuştur.

İkinci Körfez Savaşı’yla Irak’ın işgalinin ardından ABD, en büyük düşman ilan ettiği Irak lideri Saddam Hüseyin’i düzenlenen bir operasyonla saç sakalı birbirine karışmış şekilde yer altındaki bir kuyuda yakalanmıştır. Kuyudan çıkarılışı kameralara yansıyan Saddam Hüseyin, bu aciz görüntüleri, televizyon ekranlarında yüzlerce, binlerce kez döndürülmesi psikolojik harp taktiği olarak değerlendirilmiş ve Iraklı direnişçilerin manevi gücünün kırılması hedeflenmişti. Saddam Hüseyin’in otoritesi ve itibarının sona erdirmek için düzenlenen senaryo dâhilinde Irak’ın devrik liderinin yakalanışı ve dünya kamuoyuna sunuşu ABD’nin güç gösterisinden öte iktidardaki Cumhuriyetçi Başkan George W. Bush’un zora dayalı hegemonya politikasının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

ABD halkı, bu saldırgan ve savaş yanlısı politikalar ile Irak ve Afganistan’daki başarısızlık karşısında daha ılımlı dış politika yürüteceğini ifade eden Demokrat Barack

Obama'yı iktidara getirmiştir. Başkan Obama, uluslararası uzlaşmaya önem veren barıştan yana, uzlaşmacı, demokratik değerlerin ön planda olduğu ABD imajı yaratmak isteyen bir lider profili çizmeyi hedeflemiş ve bu yönde çalışmalarını yürütmektedir.

Obama, Bush döneminin özellikle Müslüman coğrafyalarda zirveye tırmanan ABD düşmanlığını azaltmak, tekrar Müslüman toplumların sempatilerini kazanmak için çeşitli yollar denerken, "büyük düşman" ilan edilen terörizmle mücadeleyi de aksatmadan sürdürmektedir.

ABD, terörle mücadele kapsamında özellikle İkiz Kulelere saldırı yapan El Kaide terör örgütüne yönelik mücadelede gayretini örgüt lideri Usame Bin Ladin'in yakalanmasına vermiş ve bunda da başarılı olmuştur. Afganistan'da düzenlenen operasyonda Bin Ladin'in ölü ele geçirildiği, 2 Mayıs 2011'de CNN televizyonu tarafından duyulurken, Beyaz Saray önünde toplanan binlerce ABD'li en büyük düşmanlarının öldürülmesini coşkuyla kutlamışlardır.

Bu çalışmada Gramsci'ni ortaya attığı ve Cox'un geliştirdiği hegemonya kapsamında ABD düşman gösterdiği iki liderin yakalanışları ve bunların yakalanışlarının dünya kamuoyuna sunumları arasındaki farklar irdelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası ilişkilerdeki farklı teoriler ele alınmış, ikinci bölümünde ise hegemonya irdelenmiştir. Bu bölümde Gramsci tarafından ortaya atılan ve Cox tarafından geliştirilen hegemonya kavramına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise güç ve imparatorluk kavramı ele alınmış, hegemonik güçler devri ve ABD'nin hegemonya inşası irdelenmeye çalışılmıştır.

Soğuk Savaş dönemi, iki kutuplu dünyanın irdelenmesine çalışılan dördüncü bölümünde yeni dünya düzeni kavramının ortaya atılışı ve Soğuk Savaş sonrası ele alınmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde de Ortadoğu bölgesi anlatılmış, 11 Eylül saldırısı ve sonrası gelişmelere yer verilmiştir.

Tez çalışmanın altıncı bölümünde ise Irak, idam edilen devrik lideri Saddam Hüseyin ve yakalanışı hakkında bilgiler verilmiştir. Terör konusunun işlendiği yedinci bölümde ayrıca El Kaide terör örgütü, lideri Usame Bin Ladin ve yakalanışı irdelenmiştir. Çalışmanın sekizinci bölümünde ise ABD'nin ilk siyahi başkanı Barack Obama ve Onun yeni ABD'si ele alınmıştır. Dokuzuncu bölümde ise medya ve kamuoyuna etkisi irdelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Bin Ladin ve Saddam'ın yakalanışları ve sonrası dünya kamuoyuna sunulan görüntüler hegemonya kavramı kapsamında değerlendirilecektir.

Niteliksel araştırma yöntemlerinden tarihi/karşılaştırmalı modelinin uygulandığı bu çalışmada ikinci el kaynaklardan yararlanılmıştır. Kütüphane, gazete, dergi ve internet ortamında derlenen kitap, makale, haber ve tezler titiz bir şekilde irdelenerek kaynakça oluşturulduktan sonra yazım işlemine geçilmiştir. İki ayrı zaman diliminde meydana gelen ve yaşandığı dönemde büyük yankı uyandıran iki olayı karşılaştırarak ABD'nin iki ayrı başkan döneminde dış politika hedeflerine ulaşmakta izlediği değişik yöntemler konusunda istenilen amaca ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.Realizme Genel Bakış

Uluslararası politika alanında özellikle 1940'dan 1970'lere kadarki çalışmaların ağırlık noktasını oluşturan klasik realist yaklaşımda güç kavramı, bu bağlamda da ulusal güç ve insan unsuru merkezi bir öneme sahip olmuştur.

Siyasal gerçekçilik adı verilen realist paradigmanda gerek uluslararası çatışmaların sonucunun belirlenmesinde gerekse diğer devletlerin davranışlarını etkileme konusunda devletlerin sahip oldukları kapasiteler büyük bir önem taşımaktadır. Realist yaklaşımı benimseyen yazarlar her ne kadar devletin kapasitesi ile askeri gücünü özdeşleştirirler de genelde ulusal gücün öğelerinin askeri olmayan unsurları da kapsadığını kabul etmektedirler.¹

Realizm, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul ederek, uluslararası ilişkiler ve uluslararası politikayı devletlerarasındaki mücadele süreci olarak görmektedir. Devletin yekpare ve bütüncül bir aktör olduğunu varsayan realistler, devlet içi dinamikleri göz ardı etmektedirler. Konular arasında hiyerarşi gözeterek askeri ve güvenlik konularına öncelik veren realist teoriler için güç uluslararası ilişkileri anlamada en temel kavramdır. Uluslararası istikrarın sağlanması ve anlaşmazlıkların çözülmesi de gücün kullanımıyla ilişkilendirilmektedir.²

Realist paradigmaya göre, insan unsurunun uluslararası politikaya yönelik önemli sonuçları bulunmaktadır. Diğer bir deyişle insan unsuru, liberal ya da idealist yaklaşım ve teorilerden farklı bir boyutta ele alınmaktadır.

Realistler insanın kötü, günahkâr, çıkarıcı, saldırgan ve ilişkilerinde gücü ön plana alan olumsuz bir doğaya sahip olduğunu düşünmektedirler. Özellikle klasik realizm, uluslararası politikayı insan doğasıyla açıklamaktadır. İnsanda egemen oldukları iddia edilen objektif yasalar anlaşılardan uluslararası politikanın anlaşılması olanaksızdır. İnsana yönelik değerlendirmesi oldukça negatif olan realizme göre, insan doğuştan kötü, aç gözlü ve hırslıdır. Uluslararası politikayı insan doğasına bakışıyla uyumlu şekilde açıklayan savaş sonrası realistlerinden Morgenthau ve Niebuhr'a dayanan klasik realizme göre bireylerin

¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 6. Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, s.159.

² Ibid, s. 160.

ilişkilerinde gücü ön plana alması ve güç ile çıkarı dayalı bir ilişkiyi benimsemesi gibi devletler de dış politikada güç ve çıkar peşindedirler. Sürekli kapasitesini artırma güdüsüyle hareket eden devletler, olanakları ölçüsünde diğerlerini egemenliği altına almaya çalışırlar. Dolayısıyla böyle bir yapıda savaş ve çatışma olağan hale gelmektedir.³

Realizme göre, devlet adamını yönlendiren unsurlar korku, kuşku, güvensizlik, güvenlik ikilemi, üne kavuşma, prestij ve çıkar gibi unsurlardır. Özellikle bunlar arasından korku ve bunun yol açtığı güvenlik ikilemi devletleri savaşa zorlayan nedenlerin başında gelmektedir. Kaldı ki realistler diğer bir devletin ki eğer bu aynı zamanda potansiyel bir düşman ise, güçlenmesine seyirci kalmaktansa onu önlemek için savaşa başvurmayı meşru saymaktadır. Bunun en önemli örneği Thucydides'in çalışmasında görülmektedir. Thucydides Atina'nın güçlenerek güç dengesini bozma olasılığına karşı Sparta ve müttefiklerinin savaşa başvurmasını bir zorunluluk olarak görmektedir. Çünkü bu anlayışa göre vücudun herhangi bir yerinde varlığı anlaşılan bir tümörün henüz küçükken ortadan kaldırılması ne kadar gerekliyse bu da o kadar gereklidir. Bu yaklaşıma Machiavelli'de de rastlanmaktadır. Machiavelli'de de haklı ve haksız savaş gibi kavramlar üzerinde durmamaktadır. Bu kavramlar aynı zamanda saldırı ve saldırgan kavramlarını da tanımlamayı gerektirir ki realizm bunun üzerinde durmayı gerekli görmemekte. Eğer bir savaş, ulusal çıkarın korunması için gerekliyse yapılmalıdır. Kendini savunma kavramı oldukça geniş bir çerçevede ele alındığından realizmde emperyalizme meşruluk tanınmaktadır. Zira tehdit açıkça algılanabiliyorsa karşının saldırısını beklemeye gerek yoktur ve dolayısıyla böyle bir savaş gereklidir ve meşru kabul edilmelidir.⁴

Realistlere göre, uluslararası ilişkilerin ana gündemini ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır. Siyasi ve askeri konuları en önemli konular olarak gören realistlere göre, devletler ulusal çıkarı maksimum kılmak için çaba gösterirler. Realistler tarafından devletin varlığını sürdürmeye ilişkin olan ulusal güvenlik konusu yüksek politika (high politics) olarak; ticari, mali, parasal ve sağlıkla ilgili konular ise alçak politika (low politics) olarak nitelenmektedir. Realistlere göre, yukarıda da belirtildiği gibi devletlerin amaçlarına ulaşmak ve çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanacakları temel unsur güçtür. Bu nedenle, genelde realistler için güç mücadelesi uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

³ İbid, s. 160.

⁴ Ibid, s. 160.

Realizmin diğeri önemli bir varsayımı ise devletlerin tek tek güvenliğini sağlayacak bir merkezi otoritenin olmadığı uluslararası yapının anarşik olduğudur. Realistler bu yapı içinde her bir devletin kendi güvenliğini kendisi sağlamak (self-help) zorunda olduğunu varsayarak, diğeri devletlerin de aynı şekilde davranacağını ve dolayısıyla her bir devletin kendi çıkarı doğrultusunda hareket edeceğini ileri sürmektedir. Realist görüşe göre, uluslararası yapıdaki istikrarsızlıklar devletlerin güvenliği için tehdit oluşturmakta olup, devletler olası tehditlere karşı destek sağlamak için ittifak antlaşmaları imzalayabilirler. Ancak devletler güvenlikleri için bunlara çok fazla güvenmezler ve kendi güvenliklerini kendileri sağlayabilecek bir güce erişmeye çalışırlar. Realistler maksimum güce ulaşmak arzusuyla hareket eden tüm devletlerin birbirlerinin bu tür amaçlarına engel olmaya çalıştıklarını; bunun sonucunda ortaya çıkan güç dengesinin ise istikrarı sağlayan önemli bir unsur olduğunu iddia etmektedirler. Birkaç önemli noktaya tekrar dikkat çekmek gerekirse realizme göre, eğer devlet hayati çıkarlarını gözetmede başarısız olursa içinde bulunduğu uluslararası ortam tarafından acımasızca cezalandırılır. Çünkü realistlere göre, rasyonel bir aktör olan devlet, dış politikada maliyet unsurunu dikkate almak durumundadır. Özellikle neorealistlere göre, uluslararası anarşi devletlerin davranışlarını belirleyen önemli bir öge olduğundan ortak çıkarlar söz konusu olsa bile net kazanç yoksa anarşi durumu devletlerin işbirliği yapmasını engellemektedir. Bununla beraber, tüm realistler için uluslararası kurumlaşmanın işbirliğinin gelişmesine etkisi oldukça marjinal düzeydedir.⁵

1930'lu yıllarda uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler ve idealist yaklaşımların çözüm üretememeleri, diğeri bir deyişle Milletler Cemiyeti'nin Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya gibi Versay'ın bağlarından kurtulmak isteyen revizyonist devletlerin statüko karşıtı davranışları ve sınırları kendi yararlarına olacak şekilde yeniden değiştirmeye yönelmeleri karşısında etkisiz kalması, barış ve düzeni sağlayamaması idealist/ütopyacı görüşlere yönelik kuşkuları arttırmıştır. Ayrıca, idealist varsayımların tersine self determinasyon, her ülkede temsili demokrasilerin işbaşına gelmesini sağlayamamıştı. Hatta Rusya gibi bazı yerlerde eski monarşilerin yıkılması yerlerine totaliter hükümetlerin işbaşına gelmesiyle sonuçlanmıştı. Uluslararası alanda temsili demokrasilerin artacağı beklerken barış ve düzen, komünist ve faşist diktatörlüklerin tehdidi altında kalmıştı. Nitekim 1939 Ağustos'unda yapılan Sovyet-

⁵ Ibid, s. 163.

Alman Paktı önce Polonya'nın ve Baltık ülkelerinin işgaline arkasından da İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasına yol açmıştı.⁶

İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan bu süreç idealizmin düşüşünü simgelerken realizmin yükselişini de ifade etmekteydi. Realist görüşler özü itibarıyla ütopyizmden farklı olarak, güç ve çıkar kavramı üzerinde odaklaşmaktadır. Realizm, ütopist iyimserliğe karşı kötümser, idealist ilkelere kuşkuyla bakan deterministik bir yaklaşım olarak özetlenebilir. Ayrıca İdealistlere göre, idealistler/ütopyistler ulusal çıkarlar ile evrensel moral ilkeler arasındaki ayrımı göz ardı etmektedirler.

Realistlerin idealist ve liberal görüşlerden en önemli farkı insan doğasına bakışından kaynaklanmaktadır. İnsanlar güç elde etmeye ve diğerlerine üstün gelmeye karşı sürekli şiddetli bir arzu içindedir. Bu tür karakterlerin ortadan kaldırılabileceğini ya da iyileştirilebileceğini düşünmek realistlere göre ütopyadır. Bu koşullarda uluslararası yapı ise Hobesvari bir anlatımla herkesin herkesle savaştığı bir dünya; uluslararası politika ise güç mücadelesidir. Böyle bir çevrede her bir devletin temel amacı ulusal çıkarının peşinde koşmak olup tüm diğer amaçlar ikinci derecededir. Bu anarşik yapı içinde devlet öncelikle askeri gücüne güvenmek durumunda olup, onu yeterli düzeyde tutmak zorundadır. Ekonomik konular, askeri konulara göre ulusal güvenliği daha az ilgilendirmektedir. Realistlere göre bunlar daha ziyade ulusal gücü ve prestiji arttırmanın araçlarıdır.⁷

Özellikle Amerikan merkezli bir yaklaşım olduğu ileri sürülen realizmin temeli Machiavelli ve Hobbes'e dayanmaktadır. Politikanın güç mücadelesi olarak tanımlandığı realist teoriye göre uluslararası politikayı anlamak için güç mücadelesinden doğan çatışma kavramına bakmak gerekir. Bu nedenle realist bakış açısından savaş ve devrimci ayaklanmalar uluslararası politikanın esas gündemini oluşturmaktadır.

Realistlere göre, her bir devlet kendi güvenliğini kendisi sağlamak durumundadır. Ancak her devletin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla yaptığı, örneğin silahlanma gibi girişimler ya da aldığı başka tür önlemler diğer devletler tarafından kendilerine yönelikmiş gibi algılanarak onları benzer bir tutuma (silahlanmaya) sevk eder ki bu duruma güvenlik ikilemi denmektedir. Anarşi ve güvenlik ikilemi kısır döngüsünün geçerli olduğu bir uluslararası ortamda barış ve işbirliğinin geliştirilmesi ise oldukça zordur. Uluslararası alanda eğer bir görelî istikrardan, yani bir devleti diğerine saldırmaktan alıkoyan bir şey varsa o da

⁶ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, 8. Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 8. Baskı, 2009, s108.

⁷ Ibid, s109.

devletlerin güç dengesini koruma endişeleridir. Her bir devlet, elde edeceği fayda, katlanacağı zarardan fazla olduğunu düşündüğü sürece uluslararası sistemi kendi lehine değiştirmeye çalışacaktır. Diğer devletler ise ya aleyhlerine olan bu durumu önlemek için ya da o da aynı amaçla hareket edeceği için güç dengesi korunacak ve devam edecektir.⁸

Nitekim 1940'lı yıllarda uluslararası ilişkiler alanıyla ilgili ortaya konan bilimsel çalışmaların büyük çoğunluğu güç unsurunu ön plana almaktaydı. Bu dönemde güç unsurunu çalışmalarında esas alan yazarlardan Martin Wright, George Schwarzenberger ve bu konuda daha kapsamlı bir araştırma yapmaya yönelen Hans J. Morgenthau ve Kenneth Waltz döneme damgasını vuran bilim adamları arasında yer almışlardır. Ancak, Soğuk Savaş sonrası dönemin gelişmelerini açıklamakta yetersiz kaldığı iddia edilen realizm, liberalizmin salvolarına karşı koymakta zorlanmaktadır. Bu çerçevede realizmin bir teoride bulunması gereken betimleme, açıklama ve öngörme yeteneğini kaybettiği ileri sürülmektedir. Özellikle 1970'lerden sonra ağırlığı hissedilmeye başlayan idealist/liberalist teoriler, Soğuk Savaş sonrasında yeniden gündemi belirlemeye başlamışlardır. Bu çerçevede entegrasyon, çok taraflılık ve rejim teorileri neoliberalizmi ya da liberal kurumsalcılığı (yeni idealizmi) çeşitli yönleriyle alana egemen kılmaya çalışan teoriler olmuşlardır. Liberal/idealist teoriler, Soğuk Savaş sonrası bilimsel çalışmalarda yeni-Wilsonizm, neoidealizm, neoliberalizm, neoliberal kurumsalcılık adlarıyla yeniden boy göstermeye başlamışlardır.⁹

1.2. Neorealizmin Ortaya Çıkışı

1970'li yıllarında ortaya çıkan yapısal realizm veya neorealizmin ortaya koyduğu esas yaklaşımları, sistem ve karar verme süreci (lider), çıkar ve güç, algılama ve gerçek, işbirliği ve çatışma (Davranışsal Stratejiler), norm ve kazançtır.

Neorealizm yapısal anlamda anarşik bir uluslararası sistemin var olduğu öne sürülmektedir. Uluslararası ilişkiler sadece devletlerin aksiyonları bütünü olarak algılanamaz. Sistemi oluşturan öğeler –ilke olarak ulus devletler– varlıklarının devamını sağlama, güvenliklerini temin etme, bağımsızlıklarını elde etme ya da koruma gibi hedeflere ulaşmak için çaba harcamaktadırlar. Bu, ulus devletlerin kendi kendilerine çıkarlarını kabul ettirmeye yönelik bir çabayı zorunlu kılmaktadır. Bu durumda uluslararası sistemde sistemi oluşturan

⁸ Ibid, s.110.

⁹ Ibid, s.113.

birimler arasında sürekli bir mücadele ortamı ortaya çıkmaktadır. Salt sistemi oluşturan birimler sistemi etkilememekte, oluşan sistem de sistemi oluşturan birimleri etkilemektedir. Bu yeni yorum, klasik realizmin varsayımlarından önemli bir sapma olarak yorumlanabilir. Ayrıca klasik realizmde devletler içyapıları sorgulanmaksızın birer aksiyon birimi olarak kabul edilirken, neorealizm aksiyon birimlerinin içyapılarıyla birlikte (sistem) ele alır. Bu anlamda tekil merkezci –monozentrisch– sosyopolitik bir sistem kısmi öğelerden oluşan ve amaç birimi olarak kendini gösteren toplumsal bir oluşumdur. Sistemi oluşturan öğelerin birbirleriyle ve bütünü kendisiyle olan ilişkileri, iletişim, etkileşim ve karşılıklı işlevsel bağımlılık ve tamamlama bazında gerçekleşir. Sistem, etrafındaki çevreden soyut bir tekil öge olarak ayrılabilme ve ondan etkilenme, aynı zamanda çevreye etkide bulunma özelliğine sahiptir. Sistem öğeleri iş bölümü ilişkisi içerisinde belirli görev ve işlevleri yerine getirirken, sistemin yapısı parça öğelerin amaca yönelik düzenlenişinden oluşur. Uluslararası sistemi oluşturan birimler de sistemdir. Bu anlamda sistem, içeriden ve dışarıdan gelen enformasyonları değerlendirerek karar alan ve temel görevi sistemin varlığını sürdürmeyi sağlamak olan merkezi bir yürütme organına sahiptir (hükümet). Bu tekil merkezci yapılanmış aksiyon birimi sistemi dışında, genel çevreyi oluşturan sistem dünya politikasıdır. Dünya politikası, tekil merkezci sistem kavramının tersine kapalı olmayan nitelikte (açık) ve çok merkezli –polizentrisch– merkezi anlamda örgütlü bir yürütme organına sahip olmayan bir sistemdir. Bu çok merkezli uluslararası sistem, tekil merkezci yapılanmaya sahip aksiyon sistemleri ve bunların oluşturdukları grupların arasındaki birlikte var oluş, karşılıklı bağımlılıklar ve karşılıklı etkileşimlerden – Interaktion – oluşur.¹⁰

Neoliberalizmin, gücü ve zenginliği dünyanın dört bir tarafındaki seçkin grupların ellerinde yoğunlaştıran, özellikle de her ülkedeki finans gruplarının çıkarlarına ve uluslararası boyutta ABD sermayesine fayda sağlayan hegemonik projenin bir parçası olduğunu ortaya koyuyorlar. Dolayısıyla, küreselleşme ve emperyalizm, neoliberalizmden bağımsız olarak incelenemez.¹¹

¹⁰ Efe Çaman, ‘‘Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu,’’ **Uluslararası Hukuk ve Politika C.II**, Sayı: 8, s.44, 2007.

¹¹ Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, 1. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap, 2008, s.8..

1.3.Eleştirel Kuram

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki egemen paradigma olan realizmin gücünü sarsarak yeni kuramsal açılımların geliştirilmesi için uygun bir akademik atmosfer yaratmıştır. Daha doğrusu, 1970'lerden itibaren dünya politikasında baş gösteren değişiklikler, mevcut yaklaşım tarzının yetersiz kalmasına yol açmış ve bu noktadan hareketle, pratiği açıklamada daha yetkin olma iddiasıyla yeni yaklaşımlar ileri sürülmüştür. İşte, kendisi uluslararası ilişkiler üzerine neredeyse hiç yazmamış olan İtalyan düşünür Antonio Gramsci'nin eserlerinin, bu disipline uyarlanması bu dönemde ortaya çıkmıştır. Uluslararası İlişkiler kuramına ilişkin eserlerde "Eleştirel Kuram" başlığı altındaki uluslararası ilişkiler disiplinindeki egemen paradigma olan realizmin gücünü sarsarak yeni kuramsal açılımların geliştirilmesi için uygun bir akademik atmosfer yaratmıştır. Uluslararası İlişkiler kuramına ilişkin eserlerde "Eleştirel Kuram" başlığı altındaki birkaç yaklaşımdan biri olarak yer verilen Gramsici yaklaşım, özellikle Robert Cox ve Stephen Gill tarafından geliştirilmiştir.¹²

Eleştirel kuram kendisini, insanın kendi maddi ve kültürel varlığını korku olmaksızın yeniden üretebileceği daha iyi bir toplumun üretilmesi iddiasına adanmıştır. Bu idea insanın bütün etkinliklerinde içkin olarak vardır, fakat bireyler tarafından somut olarak kavranılamamaktadır.¹³

Realizmin karşısında yer alan başlıca yaklaşımlardan olan Eleştirel Kuram, Frankfurt Okulu'nun toplumsal olgular ile insanların yaşantıları ve tarihsel oluşumlar ile kuramlar arasındaki bağın kavramsal şemalara aktarılması gerektiği görüşünden yola çıkarak uluslararası kuram ile gücün gündelik yaşamdaki yansımaları arasında bir ilinti kurmaya çalışmaktadır. Böylece yaşamı nasıl "bildiğimiz" ve "gerçeği" bu bilgi çerçevesinde nasıl biçimlendirdiğimiz konusundaki tarihi tartışma, uluslararası ilişkilerin bilimsel platformunda bir kez daha açılmıştır.

Eleştirel kuram, gerçeğin "sürekli bir şimdiki zamanda" var olduğu yönündeki pozitivist-realist açıklamayı reddetmekte, olguları "süregiden bir tarihi değişim" perspektifiyle anlamayı yeğlemektedir. Var olan kurumlar ve güç ilişkileri, kendi başlarına

¹² Ersin Embel, "Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri", Ankara, 2004, Ankara Ü. SBE Uİ Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.13.

¹³ Kemal Çiftçi, **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası**, 1. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2010, s.26.

kalıcı ve veri gerçekler değil; belirli tarihsel süreçlerin her an değişmelere uğrayan veya uğrayabilecek olan ürünleridir.¹⁴

Eleştirel kuram uluslararası sistemin yapısı ve dinamikleri üzerinde sadece bir sistemin tarihsel olarak nasıl kurulduğunu değil, aynı zamanda bu sistemi değiştirmenin ihtimallerini ve sınır(lar)ını da anlamamızı sağlar.¹⁵

Uluslararası ilişkiler her şeyden önce insan eylemlerinin bir sonucu olduğundan, var olan yapıların nasıl dönüştürülebileceği sorununa, doğal olarak insanların hangi süreçler içinde bu eylemlerin özneleri haline geldiğinin incelenmesi sonucunda açıklık kazandırılabilir.¹⁶

Realizm, devletlerin dış politikada toplumsal etkenlerden ciddi biçimde özerk olduklarını varsayarken, eleştirel kuram, devletlerin örgütlenme ve davranışında içyapılarının önemine dikkat çekmektedir. Eleştirel kuram da realist kuram gibi uluslararası politikayı güç, yapı ve hegemonya kavramlarıyla açıklamaktadır. Ancak “eleştirel kuram”da kullanılan, Antonio Gramsci'nin ortaya koyduğu ve Robert Cox'un uluslararası ilişkilere taşıdığı “hegemonya” kavramı, realist kuramdaki “hegemonya” kavramından farklı bir anlam taşımaktadır.¹⁷

¹⁴ Ibid, s.54.

¹⁵ Ibid, s.54.

¹⁶ Ibid, s.55.

¹⁷ Ibid s.55.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.Hegemonya

Hegemonya, bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasal üstünlüğü, baskısı anlamına gelmektedir.¹⁸

Hegemonya teriminin Antonio Gramsci'den önce uzun bir tarihi vardır. Tam karşılık olarak lider anlamına ve Yunanca karşılığı **ηγεμονία** olan hegemon sözcüğünden türeyen hegemonya, geleneksel olarak otorite, liderlik ve tahakküm kavramlarının bir kombinasyonuna gönderme yapar. Bu kavram Antik Yunancada özellikle hegemonun yalnızca kontrol sahibi olabilecek ya da etkide bulunabilecek durumda olmasından ve öznenin daha fazla otonomiye sahip olmasından dolayı, genellikle tahakküm kavramından ayırt edilirdi. Dolayısıyla, MÖ 5. Yüzyılda Atina'nın, Yunanistan'ın merkezindeki diğer şehir devletleri otonomiye sahipti fakat Atina'nın askeri, siyasi ve kültürel liderliğine uymak durumundaydılar. Hegemon bir devletin başkentinden ya da bir imparatorluktaki hâkim ülkeden ziyade, bir ittifakın liderini tanımlar. Bu hegemonya kavramı, kültürel üstünlük ve liderlik unsurları ile birlikte, askeri üstünlük unsurunu da içeriyordu. Fakat hegemonyanın kaynağı doğrudan açık zorlama tehdidi değildi.¹⁹

Hegemonya terimi, Ekim Devrimi'nden önce Rus işçi hareketi tartışmalarında en çok geçen kavramlardandı²⁰. Hegemonya kavramını siyaset biliminde ilk kullanan ise Rus Marksistlerinin öncülerinden biri olan Georgy Plekhanov (1856-1918) olmuştur. Plekhanov, hegemonya kavramını 1905'deki Rus Devrimi'nin ardından, Bolşeviklerin proletarya ile ilişkisini anlatmakta kullanmıştır. Bundan sonra, yine siyaset bilimi bağlamında İtalyan Komünist Partisi'ni kuran düşünür Antonio Gramsci hegemonya kavramı, hâkim sınıfa ait egemen ideolojinin bütün sınıflara yayılması anlamında kullanmıştır. Bu anlamda hegemonya, ekonomiden ziyade ideolojinin ve kültürün ön plana çıktığı bir yapı olarak nitelendirilmiştir. Hegemonya kavramı siyaset biliminin yanı sıra politik ekonomi alanında da yansımaları bulmuştur.²¹

¹⁸ **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü**, Ankara, TDK Yayını, 11. Baskı, 2010.

¹⁹ Peter Ives, **Gramsci'de Dil ve Hegemonya**, çev. Ekrem Ekici, 1. Baskı, İstanbul, Kalkedon, 2011, s. 105.

²⁰ Perry Anderson, **Gramsci**, çev. Tarık Günersel, 1. Baskı, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2007, s.35.

²¹ Ali Ercan Su, "Eleştirel Teori Çerçevesinde Hegemonya ve Alt-Hegemonya: Almanya ve Japonya Örneği", Ankara, 2006, Ankara Ü. SBE UI Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.20.

Hegemonyanın eleştirel kuramı var olan dünya düzenini sorgular; kurumları, toplumsal ve güç ilişkilerini olduğu gibi var saymaz ve onların değişim içinde olup olmadıklarını araştırır. Yalnızca geçmişle uğraşmaz, durmadan gelişen tarih ve gelişme olasılığını araştırmakla ilgilenir.²² Hegemonya'da güç, rızaya göre, bilinçlerde daha geri planda yer tutmaktadır. Hegemonik olmayan yapılarda ise, güç ilişkileri her zaman ön plandadır.²³

Genel olarak uluslararası ilişkilerde pozitivist yaklaşımla hegemonya kavramı belirli bir coğrafi alanda veya bir faaliyet alanında bir devletin diğerleri üzerinde kurduğu hâkimiyeti belirtmek için kullanılır. Bu hâkimiyet ekonomik ve/veya askeri kaynaklar ile sağlanmaktadır, kültürel boyut veya bağımlı aktörlerin rızası dikkate alınmaz.

Güçlü aktör kendi isteklerinin yerine getirilmesi için güç kullanımı ile veya tehdit göstererek diğer devletleri zorlayabilir. Bir başka deyişle zorlama işbirliği vardır. Bu görüş benimsendiğinde analiz düzeyi devlet ve uluslararası sistemdir. Geleneksel görüşler arasından ilk olarak yeni liberal görüşe göre, hegemon gücün ham maddeleri, sermaye kaynaklarını ve pazarı kontrol etmesi, katma değeri yüksek malların üretiminde rekabetçi avantaja sahip olması ve devletlerarası ekonomik ilişkileri yönetebilmek için diğer bütün devletlerden daha güçlü olması gerekir. İkinci olarak, hegemon gücün siyasi ekonomiyi yönetmek için istekli olması gereklidir. Üçüncü olarak da, hegemonik gücün tüm dünyada başat askeri güç olmasa da, uluslararası politik ekonomide istikrarın sürdürülmesi için yeterince askeri güce de sahip olması gereklidir. Bir başka deyişle toplumlar arasında birçok ilişki kanalı ve farklı birçok konu ile ilgili ilişkiler vardır. Bu bağlamda, hegemon ortadan kalksa da işbirliği sürecektir. Başlıca kapitalist devletlerin ortak çıkar ilişkileri olduğu için işbirliği sürme olasılığı çok güçlüdür. İşbirliğinin kurulma aşamasında hegemon güç önemlidir, fakat uluslararası örgütler kurulduktan sonra işbirliğinin sürdürülmesi ve kalıcı olması rejimlere bağlıdır. Örneğin, ABD hegemonik güç olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ticari ve mali alanlarda uluslararası işbirliğinin kurulmasına yardımcı olmuştur. Fakat ABD'nin gücünün azalmasından sonra da işbirliği sürmüştür. Bir başka deyişle, hegemon eskisi kadar güçlü olmasa da, gerekli

²² Nilüfer Karacasulu, "Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler," **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. XI, Sayı: 4, Yıl: 2009, s.56.

²³ Burcu Bostanoğlu, Mehmet Akif Okur, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2009, s.30.

uluslararası örgütler kurulduktan sonra bu örgütler ayakta kalır ve işbirliği sürer. İşbirliğinden ortak çıkarları olan ülkeler uluslararası rejim içinde çalışmalarını sürdürür.²⁴

Uluslararası ilişkilerin ilk paradigması olan “realizm” bağlamında hegemonya, ekonomik gücü gelişmiş, askeri yeteneği fazla ve uluslararası sistemde önder rolü bulunan devlet şeklinde algılanmıştır. Realist paradigma içinde yer alan akademisyenlerin ve geliştirdikleri teorilerin temeli ilk olarak ABD’nin dünya politikasının önderliğinin devam ettirilmesi olmuş ve bu kapsamda klâsik realist teori ortaya çıkmıştır. 1970’li yıllarda ise realist akademisyenlerin temel amacı dünya politikası (Vietnam Savaşı ve yumuşama dönemi) ile ekonomisinde (ABD dolarının altına bağlı yapısının değişmesi) yaşanan gelişmeler çerçevesinde azaldığı düşünülen ABD liderliğinin daha sancısız bir şekilde sürdürülmesi için gereken mekanizmaların kurulması olmuştur. Bu bağlamda yine realist paradigmanın içerisinde yer alan teorisyenler tarafından “Hegemonik İstikrar Teorisi” geliştirilmiştir. Eleştirel teoriyi geliştiren Cox ise hegemonyayı, “belli bir güç yapısının geçici biçimde evrenselleştirilmesi sureti ile bir baskınlık olgusu gibi değil, fakat doğanın gerekli düzeni olarak görüldüğü sistemik ve hegemonik güç” olarak tanımlamaktadır.²⁵

Hegemonya, uluslararası ilişkilerde anlamı üzerinde bir oydaşmaya dahi güç rastlanan tartışmalı bir kavramdır. Immanuel Wallerstein’a göre, hegemonya, üretim, ticaret ve finans gibi ekonomik alanın üç dalındaki önderliklere göre kazanılır ve yitirilir. Ancak her üç alanda da aynı anda avantaja sahip olunursa hegemonya var olabilir.

Neorealist literatürde hegemonya kavramı bir karmaşa içinde kalmıştır. Anthony Payne, bu karmaşayı, hegemonyayı, “maddi kaynakların önderliği” olarak tanımlayan Robert Keohane’i bir ölçüde dışarıda tutarak, realizmin teorik eksikliğine bağlamaktadır. Sadece devletler arasındaki bir güç matriksine dayanarak yapılan hiyerarşik sıralamalar, hegemonyayı neden bazı ülkelerin kabul; diğerlerinin reddettikleri ya da hegemonya kurmak için ne kadar güç gerektiği gibi anahtar soruları açıklayamamaktadır. Bu koşullarda da, hegemonya bir baskınlık ilişkisinden ibaret olarak algılanmaktadır. Baskın ‘hegemonun’ ve hegemonyanın fonksiyonu ise, realizme göre uluslararası politik arenanın ‘doğal hali’ olan anarşiyi ortadan kaldıracak, en azından denetleyecek bir istikrarı kurmaktır.²⁶

²⁴ Karacasulu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.58.

²⁵ Su, ‘*Eleştirel Teori Çerçevesinde Hegemonya*’, s.22.

²⁶ Bostanoğlu, Okur, *Uluslararası İlişkilerde*, s.46.

Realist paradigma, uluslararası ilişkileri temel olarak devletler ekseninde yürütülen bir ilişkiler ağı olarak görmek eğiliminde olmuştur. Fakat özellikle 1970'lerden itibaren başlayan süreçte, uluslararası alanda sadece devletlerin olmadığı, bunların yanında şirketler, uluslararası örgütler, sivil toplum, bürokrasi gibi farklı aktörlerin de yer aldığı neorealist ve neoliberal akademisyenler tarafından da kabul edilmiş ve uluslararası ilişkiler alanı genişletilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen uluslararası sistemin anarşik olduğu, yani bir üst otoritenin bulunmadığı ve devletin en son aşamada en güçlü aktör olmaya devam ettiği de bu dönemde genel kabul görmeye devam etmiştir.

Devletin bir başka özelliği ise realistlere göre "güç" kavramının toplandığı ve kullanıldığı bir niteliğe sahip organ olmasıdır. Realistlere göre devlet, özerk olan rasyonel bir yapıdır. Realistler tüm sosyal, ekonomik, ahlâki ve hukuki bağlar ile ilişkilerden bağımsız bir şekilde hareket etme yeteneğine sahip olan devletin dış politikada özerkliğe de sahip olduğunu vurgulamaktadır.²⁷

Robert W. Cox tarafından uluslararası ilişkilere uygulanan Gramscici hegemonya söylemi, devletçi ve güç odaklı Realist anlayışın tam aksine, devletler sistemine iç sosyal güçler ve daha genel olarak küresel sosyal ve ekonomik değişim perspektifinden bakan bir anlayışa dayanır. Bu anlamda, neo-gramscici anlayışın benimsediği post-pozitivist ve post-realist yaklaşım, iç sosyal güçler, devlet yapıları ve dünya politikası arasındaki bağlantıları açıklamaya yönelir. Tarihsel materyalizm metodunu kullanarak ve Gramsci'nin hegemonya kavramından yararlanarak bunu yapar. Bu da araştırma alanını devletçi ve güç odaklı geleneksel uluslararası ilişkiler kuramının ötesine genişleterek analize insan topluluğunun özgürleşimi olasılığını katar.²⁸

Neo-gramşiyancılar, devlet içinde önde gelen toplumsal güçler tarafından oluşturulan hegemonyanın daha sonra dünya düzeyinde dışarıya doğru yöneltilmesine vurgu yapmaktadırlar. Bu bağlamda devletin hegemonyasından transnasyonal/uluslararası hegemonya tartışmalarına geçiş önemli bir noktadır. Yinede, her yaklaşımın güçlü ve zayıf olduğu yönler vardır.²⁹

²⁷ Ibid, s.22.

²⁸ Ömer Kurtbağ, "Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi- Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakar Sağı", Ankara, 2007, Ankara Ü. SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı (Yayınlanmamış doktora tezi), s.32.

²⁹ Karacasulu, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.56.

Kaba güç ya da tahakküme dayalı olan ve dışsal olarak dayatılan geleneksel hegemonya anlayışının aksine, Gramşicici hegemonya kavramsallaştırması ise hegemonyayı sadece fiziki ve maddi değil, aynı zamanda düşünsel bir faaliyet olarak da anlayarak çok daha geniş kapsamlı bir bakış açısı geliştirir. Bu bakış açısının en önemli noktası, hegemonik devletin hegemonyası altına aldığı devletlerin rızasını ya da onayını alması gerektiğidir. Burada imlenen, devletin maddi gücünün hegemonya için temel oluştursa da yeterli olmadığıdır. Gramşicici analizde rıza hususu, bir sınıf fraksiyonunun öteki sınıfların rızasını elde etmesi anlamında kullanılmıştır. Bu rıza unsuru, böylece basitçe devlet hâkimiyeti kavramıyla eşitlenen geleneksel hegemonya kavramsallaştırmasını da tamamlamış olur. Diğer bir deyişle, hegemonya realist kuramdaki gibi sadece zora dayalı bir güç ilişkisi değil, aynı zamanda entelektüel ve ahlaki liderlik yoluyla elde edilen bir rıza ilişkisidir. Bu ilişkinin onaya ya da rızaya dayalı yönü ne kadar öne çıkarsa hegemonyanın da o ölçüde sağlanacağı düşünülür. Cox'un belirttiği gibi, "hegemonya hâkimiyetin kabul edilme görünümüne ulaşarak gözden saklandığı bir formdur." Gramşici, bu entelektüel ve ahlaki liderliği, Machiavelli'nin güçle yönetim-rızayla yönetim ayrımından hareketle "etik hegemonya" diye nitelendirir. Hegemonyanın etik olmayıp hileye ya da aldatmaya dayandığı durumlarda hegemon güç en fazla zora dayalı bir hâkimiyet ilişkisi kurabilecektir. Tabii grupların çıkarlarını dikkate almadan kurulan etik dışı bir hegemonyadan kökünü alan böylesi bir hâkimiyetin başarılı olması ise mümkün değildir. Kısacası, Gramşicici hegemonya kavramını geleneksel tanımlamaya göre üstün kılan hâkimiyet ile rızayı birleştirmesidir.³⁰

Rıza unsurunun hegemonya kavramına dahil edilmesi, Gramscici söylemin sadece mevcut düzenin açıklanması ile değil, aynı zamanda yeniden üretimiyle de ilgilendiğini gösterir.

Rıza düzenin yeniden üretimini sağlamada kritik bir rol oynar. Şöyle ki, rızayı sağlamak için hegemon güç diğer uluslara yönelik olarak evrensel bir dil geliştirir ve bu yolla kendi ideolojisini yaymaya ve diğerlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışır. Bu durumun bir örneğini, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin ve Amerikan yönetici sınıflarının komünizme karşı liberalizmi ve demokratik yönetim biçiminin üstünlüğünü savunmaları oluştururken, diğer bir örneği de Soğuk Savaş sonrası dönemde gündeme getirilen liberalizmin zaferi ve serbest piyasa ekonomisinin üstünlüğü nosyonlarıdır.

³⁰ Kurtbağ, "Eleştirel Uluslararası İlişkiler", s.37.

Hegemon güç, ideolojisini, geliştirdiği evrensel dil gerektiği gibi işlediği sürece yaymaya devam edecek, aksi halde rızayı sağlamakta güçlük çekecektir ki, bu durumda karşı hegemonik oluşumlar kendilerini gösterebilirler ve böylelikle de yeni bir düzen olasılığı artar.³¹

Hegemonya her şeyden önce baskıdan ziyade rızaya dayalı bir süreçtir. Bu ikna sürecinin aktörleri toplumun fikir hayatını yönlendiren organik aydınlardır. Aydınlar, fikirleri ile toplumu tarihsel blok lehine ikna etme kapasitesine sahiptirler. Dolayısıyla, hegemonya kurulurken, toplumun, ulus-ötesi sermaye tarafından birlik üyesi olmaya veya entegrasyonun hız kazanması konusunda ikna edilmesi bu hegemonik ilişkinin en güzel göstergesidir.³²

2.2. Antonio Gramsci (1891-1937)

Adnan Cemgil tarafından Türkçeye çevrilen Antonia Gramsci'nin kaleme aldığı, "Hapishane Defterleri Felsefe ve Politika Sorunları" kitabında, Gramsci'nin hayatı şöyle anlatılmakta:

22 Ocak 1891'de Sardunya Adasında, Aies'te doğdu; dar gelirlili bir küçük burjuva ailesinin çocuğuydu. İlk gençliğinde adadaki çobanların ve köylülerin nasıl korkunç bir yoksulluk içinde yaşadıklarına tanık oldu. Bu dönemin izlenimleri düşüncelerinin gelişmesinde çok etkin olmuştu. Ortaöğrenimini Santu Lussurgiu Ortaokulu ile Cagliari Lisesi'nde yaptı. Okulda hem büyük bir azimle çalışıyor, hem de ders verip, yazmanlık yaparak ailesine destek oluyordu. On yedi yaşındayken, arkadaşı Togliatti gibi, bir yarışma kazanarak elde ettiği bursla Torino Üniversitesi'ne girdi; tarih, felsefe ve filoloji okudu.

Onu sosyalizme götüren yalnız Sardunya anıları olmadı. Bunda kültürünü çok ciddi bir çalışmayla geliştirmiş olması kadar, çok hareketli ve ileri olan Torino işçi sınıfıyla ilişki kurmasının da rolü olmuştur. 1913'de üye olduğu İtalyan Sosyalist Partisi'nin sol kanadının çok sevilen yöneticilerinden biri oldu.

Zimmerwald ve Kienthal Konferanslarına (1915-1916) kadar, Gramsci'nin başlıca uğraşı uluslararası işçi hareketinin devrimci akımlarıyla ilişki kurmak olmuştu. Gramsci, Avanti gazetesinin Torino baskısını yönetiyor ve bu gazetede reformizmin ipliğini pazara

³¹ Ibid, s.38.

³² Karacasulu, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.65.

çıkartıyordu. 1917'de Floransa'da gizli olarak toplanan konferansa katıldı; Sosyalist Partisi'nin devrimci fraksiyonu bu konferansta kuruldu.

Yine o yıl, 23-28 Ağustos'taki siyasal amaçlı grevin şiddetle bastırılmasının hemen ardından Gramsci, İtalyan Sosyalist Partisi'nin Torino bölge sekreterliğine seçildi. Savaşın sonra, sınıf mücadelesi yoğunlaştıkça, parti içinde görüş ayrılıkları patlak vermeye başlamıştı.

1920 Nisan'ında Gramsci, Torino işçilerinin komşu illerin tarım işçilerinin greviyle bağıntılı olarak giriştiği siyasal grevi yönetti. 1921'de, İtalya'da faşistler iktidarı ele geçirdiler: Gramsci, genç partisini güçlendirmek ve Bordiga'nın sekterliğini partiden söküp atmak için gücünün üstünde çaba harcamaktaydı. 1923'de goşistler partinin merkez kurullarından uzaklaştırıldılar, yeni bir yönetim kurulu seçildi. Bu kurulun başında Gramsci ile Togliatti bulunuyordu. Ertesi yıl partinin gazetesi yayınlanmaya başlandı. Gramsci gazeteye Unita (Birlik) adını verdi.

8 Kasım 1926'da, partisinin yasaklanışının ertesi günü Gramsci, milletvekilliği dokunulmazlığı hiçe sayılarak tutuklanıp Ustica Adası'na sürüldü. Ocak ayında, özel mahkeme Gramsci'yi devletin güvenliğine karşı komplo kurmak, sınıf kavgasını körüklemek, sınıf düşmanlığını kışkırtmak ve suç övgüsü yapmakla suçlayarak Milano Hapishanesi'ne gönderdi.

Roma da, 28 Mayıs'tan 4 Haziran 1928'e kadar süren yargılama sonunda Gramsci yirmi yıl, dört ay, beş gün hapis cezasına çarptırıldı. Gramsci'yi Turi di Bari merkez cezaevine gönderdiler. 1929'dan 1935'e kadar Hapishane Defterlerini yazdı. Gramsci'nin bu çalışması bugün İtalyan kültürünün klasik yapıtlarından sayılmaktadır.

Gene hapishaneden karısına, çocuklarına, kız ve erkek yeğenlerine, baldızına yazdığı mektuplar 1947'de Hapishane Mektupları adı altında yayınlandı. Çok derin insanca duygulan yansıtmış olması bakımından olduğu kadar, teorik değerinden ötürü de Gramsci'nin bu yapıtına kurtuluştan sonra İtalya'nın en büyük edebiyat ödülü olan Viareggio ödülü verildi.

27 Nisan 1937'de ölen Gramsci'nin baldızı, odasından 32 defterini kurtardı. Gramsci kendisini tamamıyla İtalya'daki aydınların ve kültürün incelenmesine vermişti. Bıraktığı yazılar beş ciltte toplandı.

2.3.Hapishane Defterleri

Savaşın bitmesinden ve İtalyan faşizminin çökmesinden sonra basılmaya başlanan 2800 sayfalık Hapishane Defterleri, eski kategorileri yeniden oluşturmak ve yeni kavramlar geliştirmek bakımından, güncel toplumsal ve kültürel gelişmeleri göğüslemek çerçevesinde, batılı bir 20. Yüzyıl Marksisti'nin kaleminden çıkan en güçlü eserlerdir.

Gramsci'nin çalışması, her şeyden önce Marksizmin körü körüne ele alınmasının tersine, kuramı, her belirgin toplumsal duruma ilişkin "uygulanmaya koyan", kapitalist dünyadaki çelişkinin değişen merkezlerini saptayan ve uygun bir strateji geliştirenidir yaklaşımı temsil etmektedir.³³

Hiç bir Marksist eser, Gramsci'nin Hapishane Defterleri kadar çetrefil değildir. Bunun en temel nedeni de, Gramsci'nin yaşadığı ağır sansür koşullarıdır kuşkusuz.

"Hapishane Defterleri"nde "hegemonya" terimi çok farklı bağlamlarda geçer. Ama Gramsci'nin kavramın Komintern geleneğinden türettiği belirli sabit çağrışımlarından hareket ettiğine şüphe yok. Zira terim, ilkin proletaryanın sermayenin baskısına karşı ortak mücadelede diğer sömürülen kesimlerle, her şeyden önce de köylülükle sınıf ittifakı anlamında geçer. NEP (Yeni Ekonomi Politikası) tecrübesini düşünerek, proletaryanın müttefikleri üzerinde hegemonya kazanması için "taviz ve fedakârlıkta bulunması" gerektiğini vurgular ve buradan da "korporatizm" nosyonunu 'ufku meslek örgütü veya ekonomik mücadeleyle sınırlandırma' anlamından taşıyıp diğer sömürülen gruplardan her türlü işçi tecridi kapsayacak kadar genişletir. Hegemonya fikri, hegemonya uygulanacak kesimlerin çıkar ve eğilimlerini dikkate almayı ve belirli bir uzlaşma dengesinin kurulmasını gerektirir; yani önder grup ekonomik-korporatif türden fedakârlıkta bulunmalıdır. Ancak, hiç şüphe yok ki, hegemonya ahlaki ve siyasi olmanın yanı sıra, ekonomik de olmak zorundadır. Çünkü önder grubun esas olarak ekonomik faaliyetin belirleyici sektörlerinde yürüttüğü belirleyici çalışmaya dayanmak zorundadır.³⁴

³³ Kemali Saybaşılı, **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, 1. Baskı, Ankara, Birey ve Toplum Yayınlar, 1985, s.264.

³⁴ Anderson, "Gramsci", s.37.

2.4.Gramsci Hegemonya

Frankfurt Okulu, I. Dünya Savaşı'nı izleyen Hegelci Marksizmin mirasçısıdır. Savaşın yıkıntıları içinde doğan ve bir an, kısa bir an, Avrupa'nın yazgısını değiştirecekmiş gibi duran işçi konseyleri, bugün daha çok, "Batı Marksizmi" olarak adlandırılan Hegelci Marksizm'e gelişme ortamı sağlamıştır. Bu dönemde, Torino işçi konseylerinin başlıca teorisyeni olan Antonio Gramsci, diyalektiğin Hegel'deki köklerini ve kuram-pratik birliğini öne çıkaran bir Marks yorumu önermiştir. Gramsci'nin yaşadığı toplumla ilgili siyaset analizlerini derinleştirmek maksadıyla ortaya attığı hegemonya kavramı onun siyasal olguyu sadece devlet katında değil, toplum katında da ve tüm toplumsal ilişkileri kapsayıcı bir şekilde var olduğunu görmesine yardımcı olmuştur.

Hegemonya, kapitalist toplumda belirli bir egemen sınıfın başka sınıf fraksiyonlarıyla kurduğu ittifaklar ve siyasal uzlaşmalar sayesinde egemenliğini topluma kabul ettirebilmesini ve yönetici konumunu sürdürebilmesini, dolayısıyla da işçi sınıfı devriminin engellenmesini ya da ertelenmesini ifade etmektedir. Bu itibarla da, hegemonya kavramı siyasal analiz için önemli bir araç oluşturmaktadır. Gramsci'ye göre, bir sosyal sınıfın ekonomik olarak egemen olması, onun aynı zamanda hegemonik olduğu anlamına gelmez. Ekonomik güç hegemonya için yeterli değildir. Hegemonya ekonomik gücün yanı sıra belirli bir siyasal sermayenin de var olmasını gerektirir ve bu siyasal sermaye ekonomik gücü elinde bulunduran her burjuvazinin harcı değildir. Burjuvazinin belirli bir kapitalist toplumda hegemonik konuma gelebilmesi için sınıf kültürünü, kendi fikirlerini ve dünya görüşünü toplumun diğer sınıflara ve katmanlarına kabul ettirmesi lâzım gelmektedir. Başka bir deyişle söz konusu burjuvazinin kültür alanında varlık göstermesi ve özgün bir kültür politikasına sahip olması gereklidir. Toplumun kültür haritasını oluşturmaya muktedir olmalıdır. Bu konuda başarılı olmanın da ekonomiyle yani para gücüyle doğrudan ilgisi yoktur. Toplumun entelektüel hayatına damgasını basabilmek için, tabii burjuvazinin kendi aydınlarını üretebilmesi gerekmektedir.³⁵

Gramsci'nin toplumsal çözümlerinin teorik altyapısını oluşturan, zaman zaman iç içe, zaman zaman da birbirine zıt ve karşıt olarak kullanılan beş kavram; Sivil toplum, alt yapı-üst yapılar, tarihsel blok, hegemonya, aydınlardır.³⁶

³⁵ Çiftçi, "Türk Dış", s.56.

³⁶ Gramsci, **Hapishane Defterleri Tarih**, s. 15.

Sivil toplumun hegemonyasına Gramsci'nin verdiği tipik örnek, Orta Çağ'daki kilisedir.³⁷ Gramsci'den önce hegemonya terimi, özellikle görel olarak dost müttefikler arasında, bir ulusun diğerine üstünlüğünü ifade etmekle sınırlıydı. Önemli ölçüde Gramsci'nin yazıları sayesinde, hegemonya kavramı artık edebiyat, eğitim, sinema ve kültür araştırmalarından, siyaset bilimi, tarih ve uluslararası ilişkilere, çok sayıda farklı alanda güç ilişkilerinin çetrefilliğini tanımlamak için kullanılmaktadır. Özetle, Gramsci rızanın formasyonunu ve organizasyonunu anlamlandırmak için hegemonyayı yeniden tanımlamıştır. Fakat göreceğimiz gibi bu, Gramsci'nin rızanın ve rızanın zorlama ile ilişkisinin daha zengin ve daha karmaşık bir teorileştirmesini barındıran hegemonya kavramına yönelik uygun bir anlayış biçimi değildir.³⁸

Gramsci'nin, kendi düşüncesinin içinde epistemolojik olarak büyük anlamlar yüklediği kavramların kuşkusuz en kilit olanları bu beş "kavramsal analiz" olmakla birlikte; önce bu beş kavramın dışında kullandığı çeşitli terimlerin bazılarını şöyle sıralanabilir:

Moment: Bu kavram Gramsci'nin en temel kavramlarından biri olup, tek bir kelimeyle karşılayabilmek çok zordur. Kelime olarak "kısa süre, evre, an, lahza" olarak, fizikte; harekete geçiren, itme kuvveti, hareketin nedeni anlamında kullanılmaktadır.

Güç (Baskı - Zor) ve Rıza: Üstyapısal iki moment'ten, yani "onay" ve "güç"den biri olumlu (pozitif) iken, diğeri olumsuz (negatif) ifade taşımaktadır. Gramsci, bir "yönetici sınıf ittifakının" bir toplumsal formasyon üzerinde baskı ve zorlama yoluyla "egemenlik" kurması ile böyle bir ittifakın "rıza" yoluyla "yönlendiricilik" veya "önderlik" etmesi arasında, can alıcı bir ayırım yapar. Bu iki moment; "güç ve rıza" arasındaki ilişkiyi kavrayabilmek için Gramsci, "bütünleyicilik" terimini kullanmakta ve önem atfetmektedir. Bundan da, Hegemonya'nın uygulandığı alanlara ilişkin bir belirsizlik çıkmaktadır. Devlet, çoklukla özel olarak nitelenen örgüt aracılığıyla gücü "siyasal toplum" da; hegemonyayı da "sivil toplumda" uygular.

Mevzi (Siper) ve Manevra (Hareket) Savaşı: Devlet gücünün ele geçirilmesi için yapılan "hareket savaşı", sınıflarının sivil toplumda üstünlük sağlayan noktaları ele geçirmek için harekete geçtiği mevzi savaşının zorunlu sonucudur.³⁹

³⁷ Judith Butler, Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, **Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik Solda Güncel Diyaloglar**, çev. Ahmet Fethi, 1. Baskı, İstanbul, Hil Yayın 2009, s.59.

³⁸ Ives, **Gramsci'de Dil ve Hegemonya**, s. 18.

³⁹ Gramsci, **Hapishane Defterleri Tarih**, s. 16.

Gramsci'nin metinlerinde Batı'daki devletin, en az üç farklı konumu arasında "salınım" görülür. Devlet, sivil toplumla "dengeli bir ilişki" içindedir; sivil toplumun sadece bir "dış yüzeyi"dir; sivil toplumun özerkliğini yok eden bir "devasa" yapıdır. Gramsci'de, bazı temel kavramlar birbirleri ile bir karşıtlıklar birliği içinde hareket etmektedirler. Temel (karşıtlık) zıtlık; devlet ile sivil toplum arasında olmakla birlikte, Gramsci'deki zıtlıklar bununla da sınırlı değildir: Zor ve rıza; egemenlik ve hegemonya ile şiddet ve uygarlık arasında da diyalektik bir zıtlık (karşıtlık) ilişkisi (birliği) vardır.

İşte, Gramsci'de bir başka zıtlık kümesi daha;

Hegemonya	Egemenlik
=	=
Rıza	Baskı (Zor)
=	=
Sivil Toplum	Devlet

Zıtlıkların yanında Gramsci'nin bazı kavramları arasında ciddi "çatışma"lar da vardır.

P. Anderson, Hapishane Defterleri'indeki bu çatışmaları yani "devletin farklı konumlarındaki salınımını" şöyle kategorize etmiştir:

Sivil Toplumun	zıddı olan	Devlet
Sivil Toplumunu	saran	Devlet
Sivil Toplum	ile aynı olan	Devlet ⁴⁰

Gramsci, burjuvazinin sivil toplum katında mutlak bir egemenlik sağladığını düşünmektedir. Sivil toplumdaki egemenliğinden ötürüdür ki, burjuvazi, ideolojisini toplumun tüm katmanlarına kabul ettirebilmiştir. Bunlara ezilen bir sınıf olarak işçi sınıfı da dâhildir. Burjuvazi, proletaryaya da dinini, dünya görüşünü, ahlâk kurallarını ve değerlerini benimsetmeyi başarmıştır. Bu nedenle, burjuvazinin durumu bir hegemonya durumudur ve bu yaklaşıma göre, hegemonya başarılı bir sınıf iktidarı anlamına gelmektedir. Bu hegemonya tartışılmaz bir biçimde başarılı bir sınıf iktidarı anlamına gelmektedir; çünkü toplumun tüm katman ve sınıfları söz konusu hegemonyayı doğal, gerekli ve vazgeçilmez olarak algılamaktadır. Gerçekten egemen sınıfın değerleri diğer sınıflar tarafından kabullendiği ve içselleştirildiği ölçüde egemen sınıfın iktidarı meşru olarak algılamaktadır ve hal böyle olunca, söz konusu iktidarın kendini idame ettirmek için zora başvurmaya, baskı uygulamaya

⁴⁰ Gramsci, **Hapishane Defterleri Tarih.....**, s. 15.

ihtiyacı yoktur. Hegemonya oydaşma yaratan bir sınıf iktidarı anlamına gelmektedir. Gramsci'ye göre, bir egemen sınıfın aynı zamanda hegemonik konumda olması aydınların ifa etmeleri gereken bir işlevin sonucudur; çünkü bir toplumda kültür ve ideolojinin yayılmasının başlıca aktörleri onlardır. Bu aydınlar egemen sınıfa bağlı olan ve onun safında yer alan aydınlardır. Gramsci bunlara egemen sınıfın "organik aydınları" adını vermiştir; çünkü bu organik aydınlar söz konusu sınıfla tümüyle bütünleşmiş durumdadırlar. Egemen sınıfın sivil toplum üzerinde hâkimiyet kurmasının başlıca mimarları bu aydınlardır. Sivil toplumun fikir yapısını ve zihniyeti belirleyen ve ona yön veren bu organik aydınlardır. Örneğin, feodal toplumda egemen sınıfların organik aydınları Kilise'ye bağlı din adamlarıydı. Burjuvazinin egemenlik kazanmasıyla birlikte bunlar yavaş yavaş üniversitenin ürettiği seküler aydınlar tarafından ikame edilmeye başladılar. Günümüzde ise, bir kısım sinemacı, medya mensupları ve teknokratlar egemen sınıfın hegemonyasını gerçekleştiren ve pekiştiren toplumsal kategoriyi, organik aydınlarını meydana getirmektedirler.⁴¹

İncelenmesi gereken bir öge de bir devletin iç politikası ile dış politikası arasındaki organik ilişkiler ögesidir. Bu durumda da, görelî (izafi) bir uluslararası özerklikten yararlanan büyük devletlerle, öteki devletler arasında ve daha çok çeşitli hükümet şekilleri arasında ayırım yapılmalıdır (III. Napoleon'ununki gibi bir hükümetin iki politikası var gibi görünmektedir: İçte gerici, dışta ise liberal bir politika). Bir devletin savaştan önce ve sonra içinde bulunduğu koşullar söz konusu olduğunda şurası açıktır ki, bir ittifakta, barış imzalandığı sırada bir devletin içinde bulunduğu koşullar önemlidir. Bunun için savaş sırasında hegemonyayı elinde bulunduran ülke, savaştan tükenmiş olarak çıktığı için bu üstünlüğünü yitirir, ama daha becerikli ve daha talihli "ikinci derecede" bir devletin hegemonyayı elde ettiği görülür. İşte "Dünya savaşlarında da", coğrafi koşullarının bir ülkeyi bütün kaynaklarını ileri sürmeye zorladığı zaman böyle olun ittifaklar sayesinde yenmiş durumdadır; ama zafere kavuştuğu anda çöküntü haline gelmiştir, v.b. İşte bunun içindir ki, "büyük devlet" kavramında birçok ögeyi, özellikle "sürekli" olanları, başka deyimle ekonomik ve mali birikimi ve halkı göz önünde bulundurmak gerekir.⁴²

Gramsci'nin düşüncesinde, toplumsal çözümlemelerinde kullandığı temel kavramlar, tıpkı Marx'da olduğu gibi "Doğu/Batı" bağlamında farklılıklar ve karşıtlıklar gösterir.

⁴¹ Çiftçi, **Türk Dış Politikası**, s.55.

⁴² Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri Felsefe ve Politika Sorunları**, çev. Adnan Cemgil, 6. Baskı, İstanbul, Belge Yayınlar, 2011, s.331

Gramsci'ye göre Batı'da, "devlet" ile "sivil toplum" arasında kendine has bir ilişki vardı ve "devlet sarsıldığında" sivil toplumun sağlam yapısı derhal ortaya çıkar. Devlet, arkasında güçlü bir "istihkam" ve "tabya" sisteminin bulunduğu bir "dış hendek"tir. Bu kavramları şematize edersek, Gramsci'ye göre;

Sivil Toplum; Doğu'da başlangıç halde (peltemsi) iken, Batı'da gelişkindir (dirençli).

Devlet; Doğu'da baskın iken Batı'da dengelidir.

Strateji; Doğu'da manevra iken Batı'da mevzidir.

Tempo, Doğu'da süratli iken Batı'da ölçülüdür (dereceli).⁴³

Gramsci için hegemonya demek bir anlamda bir sınıfın veya sınıf ittifakının sınırlı ortak çıkarlarını aşması, alt sınıfların çıkarlarının en azından bir kısmını kendi bünyelerine dahil etmeleri ve böylece tüm toplumun çıkarlarını temsil etmeleri, ediyormuş gibi görünmeleri demektir.⁴⁴

Gramsci'nin iktidar analizinin çatı kavramını oluşturan hegemonya, fiziki güç ya da zorlamayla; entelektüel, moral ve kültürel ikna ya da rızayı birleştiren sosyal ve politik bir kontrol tarzını ifade etmektedir.

Hegemonik bir düzenin karakteristiği olarak da sınıflar, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilere zordan ziyade rızanın hâkim oluşu gösterilmektedir.⁴⁵ Uzun dönemli bir egemenliğin sağlanması için hayati önem taşıyan şey egemenlik altına alınanın rızasının alınmasıdır. Gramsci'nin zorluğu konusunda üzerinde herkesin uzlaşmaya vardığı hegemonya kavramını anlamının bir yolu da hegemonya kavramının belirli bir iktidar biçimine işaret ettiğini düşünmektense, bu kavramla Gramsci'nin rıza ve baskının nasıl karmaşık bir biçimde iç içe geçtiğini gösterdiğini düşünmektedir. Gramsci hegemonyanın basit ve net bir tanımını yapmamıştır. Ancak Gramsci'nin hegemonya kavramıyla kolayca tasvir edilebilir bir ilişki biçiminden bahsetmemektedir. Hegemonya kavramı sürekli yer değiştiren ve birçok kalıba girebilen güç ilişkilerine işaret etmektedir. Bu güç ilişkileri ise farklı bağlamlarda farklı biçimler almaktadır. Gramsci'ye göre güç ilişkileri, bir kutupta şiddet yoluyla doğrudan kurulmuş baskının, diğer kutupta da gönülden boyun eğmenin yer aldığı iki kutup arasındaki bir süreklilik göstermektedir.⁴⁶

⁴³ Gramsci, **Hapishane Defterleri Tarih.....**, s. 19.

⁴⁴ Kate Crehan, **Gramsci Kültür Antropoloji**, çev. Ümit Aydoğmuş, 1. Baskı, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006, s.141.

⁴⁵ Mehmet Akif Okur, **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk**, A kitap, 1. Baskı, Ankara, 2010, 48

⁴⁶ Crehan, **Gramsci Kültür Antropoloji**, s. 149.

Hegemonya sürekli olarak kaba kuvvet ve baskıya karşılık rıza ile özdeşleştirilmiştir. Fakat hegemonyanın da kaba kuvvet içerebileceği gerçeği gözden kaçmamalıdır. Gramsci bu gibi durumdan Jakobenleri tartıştığı bağlamda söz etmektedir. Bu ise normal hegemonyanın işlediğinin temel göstergesi olan parlamento rejiminde kaba kuvvet ve rızanın bir birleşiminin yürürlükte olduğunu göstermektedir. Bu kuvvetler karşılıklı olarak birbirini dengeler ve böylece kaba kuvvet hegemonya üzerinde çok fazla egemenlik kurmamış olur. Gramsci'ye göre hegemonya oldukça akışkan ve esnek bir terimdir ve hegemonyanın tek bir tanımının olmadığı açıktır. Bunun nedeninin Gramsci açısından hegemonyanın sınırlı bir kurumsal bir öge olmaksızın, bir sorunun, onun keşfetmeyi hedeflediği çeşitli güç ilişkilerinin ve eşitsizliğin farklı biçimlerinin yaratılması ve yeniden üretilmesinde bu denli etkin oluşunun adı olmasında yattığını düşünülmektedir. Her düzlemde hegemonyayı neyin kurduğunu keşfetmek için yapılması gereken dikkatli bir ampirik incelemedir.⁴⁷

Gramsci'ye göre, ideoloji toplumsal yapıdan ayrı düşünülemez ve onu değiştirebilecek gücü de içinde taşımaktadır. İdeoloji, görüntüden ibaret olan ya da değişimler yapmaya yetersiz bir düşüncede kurgusu değildir; insan yığınlarını örgütleyen, yaşanan, eylemde bulunan ve bu süreçte bilinçlerin oluşturduğu ortamı biçimlendiren bir işlev yapmaktadır. Fikirler, ayrıca, baskın grupların çıkarları ile uygunlaştırabilecek şekilde uluslararası ortamda serbestçe dolaşmaktadır. Yani ideoloji, fikirler ve kurumlar hegemonik dünya düzeninin zorlayıcı (coercive) yönü olan güç ögesinin ötesindeki, onunla birlikte var olan ‘oydaşma’ boyutunu temsil etmektedir. İdeoloji ve fikirler Gramsci'nin ‘pasif devrim’ dediği biçimde, hegemonyanın düşüncenin çerçevelerini çizerek eylemi sınırlaması ile belirleyici olmakta; aynı zamanda hegemonya da bu şekilde yaygınlaşmakta ve sürmektedir.⁴⁸

Hegemonya kavramı, Gramsci'nin elinde daha analitik bir hale geldi. Gramsci kavramı çeşitli yönetim ve liderlik türlerine, özellikle de karşılarında eleştirel bir duruşa sahip olduğu türlere uyguladı. Bu Lenin ve Plekhanov'da olduğu gibi, yalnızca bir ‘ne yapmalı’ teorisi değildi. Gramsci kavramı karşıtlarının ne yaptıklarını analiz etmek için de kullandı. Bu yön, Gramsci'nin hegemonyayı ne ölçüde savunduğuna ilişkin bazı kafa karışıklıkları da yaratmıştır. Gramsci'nin eleştirdiği burjuva, yarı feodal ya da faşist hegemonyalar ile savunduğu hegemonya arasında ne tür farklar vardır? Kimileri bu farkı ele alınırken ‘karşı hegemonya’ terimini ortaya atmış olsa da, bu Gramsci'nin kullandığı bir terim değildir.

⁴⁷ Ibid, s.153.

⁴⁸ Bostanoğlu, Okur, **Uluslararası İlişkilerde**, s.49.

Gramsci'nin hegemonya terimini neredeyse sulandırılmış bir tahakküm biçimini anlatan eleştirel bir terim olarak mı, yoksa işçi sınıfının ya da komünistlerin güç kazanmak için nasıl hareket etmeleri gerektiğini tanımlayan bir pozitif terim olarak mı kullandığı her zaman çok açık değildir.⁴⁹

Ayrıca Gramsci'nin hegemonya kavramıyla ne kastettiğinin üzerinde de çok tartışılmıştır. Ancak üzerinde uzlaşmış bir nokta varsa o da bu kavramla Gramsci'nin güç ilişkilerin belirli somut yaşanma biçimlerini incelemeye çalıştığıdır.⁵⁰

Realist paradigma bağlamında kullanılan 'hegemonya' sadece baskın bir güce işaret etmektedir. Bu gücün özellikleri, askeri ve ekonomik kapasitesinde aranmakta, uluslararası politikada toplumun etkisi göz ardı edilmektedir.⁵¹ 'Tahakküm' kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan realist hegemonya kavramı, tahakküm altındaki ülkelerin, dünya üzerindeki egemenliğini sağlamlaştıran hegemonlara verdikleri 'rızanın' oluşturulmasını ve imalini dikkate almaz. Gramsciyan hegemonya kavramını değerli kılan, hem tahakkümü hem de rızayı hegemonyanın iki temel boyutu olarak kapsayabilmesidir. Gramsci 'tahakküm' sorununa iki ayrı açıdan yaklaşır. Bir açıdan, zora dayalı siyasal bir kontrol biçimi olarak, ideolojik manipülasyona ya da rızaya dayanan hegemonyadan ayırtırmaya çalışır.⁵²

Hegemonik iktidarı farklı kılan rıza unsuru olsa da bu durum, zorun bütünüyle ortadan kaybolduğu anlamına gelmemektedir. Tutarlı bir sosyal düzenin otoriter ya da demokratik siyasal üst yapıları, daima hem zora hem de rızaya dayalı unsurları birleştirirler.

Hegemonik bir yapıda ise sosyal düzen, rızaya dayalı sosyal kontrol araçlarına daha fazla yer verilmesi suretiyle yeniden üretilmektedir. Bu yüzden Gramscici hegemonya, 'zorun zırhıyla korunan konsensüs'tür.⁵³

Gramsci, aydınların sınıfı hegemonyasında oynadıkları rolü saptadıktan sonra tarihsel blok kavramını geliştirmekte ve tanımlamaktadır. Tarihsel blokta, Gramsci'ye göre, sosyoekonomik altyapı ile üstyapı birbiriyle sıkı ilinti içerisindedir. Gramsci Marksist metodolojiye uygun olarak, tarihsel bloku ilk aşamada altyapının meydana getirdiğini, üstyapının da altyapının bir yansıması olduğunu ileri sürmektedir. Fakat ona göre, tarihsel blok bir kez oluştuğundan sonra tarihsel dinamik, yani değişim üstyapının içerisinde meydana

⁴⁹ Ives, *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*, s. 113

⁵⁰ Crehan, *Gramsci Kültür*, s.141

⁵¹ Su, 'Eleştirel Teori Çerçevesinde Hegemonya', s.37.

⁵² Çiftçi, *Türk Dış Politikası*, s.60

⁵³ Okur, *Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk*, s.49

gelmektedir. Ve üstyapı öylesine belirleyici olabilmektedir ki, zaman zaman altyapının gelişmesini bile engelleyebilmektedir. Bu teorik önermelerden hareket ederek Gramsci bir dizi siyasal sonuçlar çıkarmakta ve siyaset pratiğine ilişkin çözümler de getirmektedir. Bazı toplumlarda proletaryanın devrimci bir kültürden yoksun olması onun devrimci mücadele gücünü zaafa uğratmakta ve hatta altyapının gelişmesine ket vurmaktadır. Bunun içindir ki proletarya, kendisine bağlı, kendi organik aydınlarına sahip olmak zorundadır. Çünkü devrimci gücü bu aydınlar geliştirecek ve burjuvazinin hegemonyasını aşındırarak yeni bir tarihsel blokun meydana gelmesine yol açacaktır, Batı toplumlarında eğer proletarya egemen sınıf olmak ve toplumun yönetimini ele geçirmek istiyorsa şimdiden kendi değer sistemini ve dünya görüşünü empoze etmeyi başarmalıdır. Şimdiden gözetmesi gereken hedef, toplumun kültürü ve ahlâk konusunda yönetimi ele geçirmektir. Devrimci güçlerin amacı egemen sınıf olmadan önce sivil topluma nüfuz etmek olmalıdır.⁵⁴

Kendi aydınlarını üretmeyen bir sınıf, kendini hegemonik bir güce dönüştürme gücünden yoksundur.⁵⁵ Antonio Gramsci'nin daha üretken ve daha özgül anlamda hegemonyadan kastı, yönetici bir grubun kendi yönetimini kurması ve sürdürmesinin yoludur. Hegemonya rıza ile yönetimdir ya da sınıf yönetiminin veya tahakkümünün daha geniş bir projesinin bir parçası olarak belirli bir sınıfın, sınıf fraksiyonunun, tabaka ya da toplumsal grubun kültürel ve entelektüel liderliğidir. Bu şekilde modern kapitalist toplumlarda burjuvazi, her ne kadar 20. yüzyıldaki dünya savaşları ve bir dizi ülkedeki otoriter yönetim dönemleri gibi kriz dönemleri sırasında bu hegemonya çökse de, istikrarlı yönetim dönemleri boyunca hegemonyasını elde etmeyi başarmıştır.⁵⁶

Gramsci, hükümetin anayasal, kurumsal araçlarıyla, yasal karar alma prosedürleriyle ya da genel siyasalarla (yani, devletin dar anlamda kavramsallaştırılmasıyla diyebiliriz) ilgilenmez; bunun yerine, siyasi, entelektüel ve ahlaki liderliğin, hukuki siyasal devlet aygıtının içinde, bu aygıtı uzanan ya da aygıttan belli bir mesafede faaliyet gösteren kurumlar, örgütler ve diğer güçler yoluyla nasıl dolaymlandığını açıklar. Böylece siyasi alan, hem hayali bir siyasal topluluk için "kolektif irade"nin (yeniden) tanımlanmasına yönelik hem de yönetim ve yönetişimin çeşitli mekanizma ve pratiklerinin bu kolektif iradeye hizmet ettiği düşünülen projelerin peşine düşerek (yeniden) eklemelenmesine yönelik çabaların sarf

⁵⁴ Çiftçi, **Türk Dış Politikası**, s.55.

⁵⁵ Crehan, **Gramsci Kültür**, s.141.

⁵⁶ William I. Robinson, "Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller," çev. Erdem Türközü, **Praksis**, Sayı: 8, 2002, s. 126.

edildiği alan olarak görülebilir. Hapishane notları esas olarak ulusal devletlerdeki (özellikle İtalya ve Fransa) “ulusal-popüler” [national-popular] siyaseti ele alsa da, buradaki tezlerin kentsel siyasete uyarlanması önünde bir engel yoktur. Bu, Gramsci'nin Orta Çağ İtalya'sının cemaat siyasetine dair yazdıklarında olduğu gibi, Turin, Roma ve Napoli gibi çağdaş kentlere ilişkin kaleme aldığı küçük notlarında da görülebilir. Daha genel bir değerlendirmeye, Gramsci'nin yaklaşımının, esasında yerel siyasetle oldukça yakından ilişkili olduğu iddia edilebilir; zira egemen devletleri ve onların zor üzerindeki tekellerini daha az önemsemiş; siyasi iktidarın kullanımında diğer aygıtlara, örgütlere ve pratiklere daha fazla ağırlık vermiştir.⁵⁷

Gramsci'ye göre, üstyapıların iki büyük katı “sivil toplum” ve “devlet”tir. Yönetici sınıfların tahakkümü, zor kullanmanın veya dolaysız denetimin yanı sıra, bunlardan çok daha etkili şekilde, bağımlı kümelerin rızasıyla sağlanır. Gramsci bu rızayı sağlayan süreçleri çözümlenmekle uğraşır. Öncelikle sivil toplum alanında, üretici sınıfların, yalnızca özel ve bencil çıkarlarının harekete geçirdiği bir dizi görünmeyen sözleşmeler çokluğuyla yani kapitalist mübadele ilişkilerinin “görünmeyen eli” ile sınırlanmış ekonomik birimler tekleri olarak temsil edilmeleri, ideolojinin başlıca işlevidir. Devlet kavramı, Gramscici anlamda sivil toplum ve siyasi toplumun toplamından oluşmaktadır. Siyasi toplum, devletin organlarının yanı sıra, düzen ve güvenlik kavramlarını yansıtırken; sivil toplum, şirketler, siyasi partiler, eğitim, medya, sendikalar, kiliseler gibi “özel” alan kurumlarından oluşmaktadır. Bu nedenle, Gramscici devlete, sınır aşan şirketler ve sınıflar da dahil olmak üzere, geniş bir grubu kapsayan bir anlam yüklenmektedir. Devlet zora, baskıya ve siyasal egemenliğe dayalı bir iktidar alanıdır. Sivil toplum ise devlet ve üretim dışında yer alan ve ona dayalı olan “hegemonya” alanıdır. İki ayrı alanın kesin biçimde ayrıldığı söylenemez. Çünkü kapitalist sistem baskı ve onayın bütünüdür. Gramsci'ye göre sivil toplum, “özel alan” biçiminde anlaşılabilir bir alanda hareket etmektedir. Sivil toplum, yalnızca siyasal partiler, sendikalar ve medya gibi kurumları kapsamaz, aynı zamanda ideolojik ve ekonomik işlevleri bulunan kilise ve aileyi içerir. Sivil toplum alanı, sınıfların iktisadi, politik ve ideolojik güce sahip olabilmek için çekiştikleri bir savaş alanıdır.⁵⁸

⁵⁷ Bob Jessop, **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, der. Betül Yazar, Alev Özkazanç, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.344.

⁵⁸ Mehmet Çelik, “Egemen ideolojinin bir aracı olarak medya ve eleştirel farkındalığın gerekliliği: Medya okuryazarlığı”, İstanbul, 2008, Marmara Ü. SBE İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Genel Gazetecilik Bölümü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.17.

Gramsci'de özgün bir diğer kavram ise, Machiavelli'nin hile ve zor kavramlarının çözümlenmelerinden tersine türetilerek üretilen hegemonya kavramıdır. Ona göre, proletarya, egemen sınıf haline geldiği zaman bile; hegemonyasını ve diktatoryasını ancak kendi ivedi (mesleki) çıkarlarını genel ve sürekli sınıf çıkarlarına feda edebilirse kurabilir. Yine ona göre, tarihsel blok, belirgin bir hegemonyanın gerçekleşme biçimidir. Belirli bir hegemonya ancak tarihsel bir blok içerisinde oluşabilir. Toplumsal bir sistem ise, ancak işlerin çekilip çevrilmesini aydınlarına bırakan bir sınıfın yönetimi altında hegemonik bir sistem kurulduğu zaman bütünleşmiştir: Tarihsel blok, o zaman gerçekleşir. Son kertede, yönetici sınıf hegemonyasının nasıl çöktüğünü, yeni bir hegemonik sistemin nasıl kurulduğunu ve dolayısıyla yeni bir tarihsel blok'un nasıl oluştuğunu da tarihsel blok çerçevesinde inceler. Portelli'nin dediği gibi, bu son görünüm, siyasal eyleme en bağlı olan görünümdür. Özetle hegemonya, tarihsel bloğun iç bütünlüğünü sağlar, yeni ve bütüncül bir dünya görüşüne tekabül eder.⁵⁹

2.5.Cox ve Hegemonya

Robret W. Cox, Kanada'nın İngiliz ve Fransız kökenler arasında kimi zaman açık kimi zaman da üstü kapalı süregiden bir rekabetin sosyal bir norma dönüştüğü Quebec eyaletinde yetişmiştir. Kendi ifadesi ile ailesi muhafazakârdır ve 1930-1940'ların Quebec'inde muhafazakarlık bir yandan İngiltere ile bağlantıyı imlemekte, bir yandan da Anglo-Quebecilerin Katolik, Fransız kökenli Quebecilere üstünlüğü iddiasını içermektedir. Bu durum Cox'ta muhafazakâr politikalar doğurmuştur. Edmund Burke'tan muhafazakârlığın organik ve dayanışmacı bir toplum anlayışını almıştır: "Toplumsal sözleşmenin kendi çıkarını gözeten bireyler arasında her an yenilebilir bir anlaşma olduğu yönündeki 18. yüzyıl rasyonalist anlayışına aykırı olarak Burke için toplumsal sözleşme daha bütüncül, hatta 18. yüzyıldaki kullanımıyla romantik bir hava taşır ve büyük ebedi cemiyetin ilkesel sözleşmesi olarak anlaşılır. Bilimin tümünde ortaklık, sanatın tümünde ortaklık, erdemin tümünde ortaklık ve mükemmeliyetin tümünde ortaklık". Kendilerine düşman bir ortamda milli varlıklarını sürdürmenin ve dayanışmanın yolunu bilinçte odaklanan bir politika güderek sağlayan Fransız Kanadalılardan edindiği gözlemlerle, Cox, giderek Burke'nin organik

⁵⁹ Mete Tunçay, **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar**, 1. Baskı, Ankara, Teori Yayınları, 1986, s. 339.

toplum vizyonunu muhafazakârlık ile sosyalizm arasında bir köprü olarak değerlendirmeye yönelmiştir.⁶⁰

Dünya Savaşının son yıllarında McGill Üniversitesi'nde öğrenci olduğu sırada Cox, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) adına işe alınmış ve 25 yıl bu kuruluşa çalışmıştır. ILO'daki deneyimi yazara, "hegemonya" kuramının ilk esinlerini de kazandırmıştır.

Cox, 25 yıllık çalışmadan sonra ILO'dan ayrılarak Columbia Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başlamıştır. Örgütteki son yıllarında 1968 öğrenci olayları, Çekoslovakya'nın işgali ve SSBC'ye davetli olarak yaptığı ziyaret sırasında yaptığı gözlemler, Soğuk Savaş ideolojisinin her iki taraf için de yeterince saydam ve inandırıcı olmadığını kesinlikle fark etmesine yol açmıştır. ILO'daki kendi rolünden hareketle bu örgütün de, diğerlerinin de esas itibarı ile ileride hegemonya adını vereceği global ilişkiler sisteminin bir dayanağından başka hiçbir şey olmadığını kavramıştır. Robert Cox, eleştirel kuramın uluslararası ilişkilerde postrealist (postpozitivist) bir analiz geliştirmek ve tarihi gelişimin alternatif mecralarını araştırarak, tarihi materyalizmin özgün bir yoruma dayanan ve evrensel özgürleşmenin politik olasılıklarını irdelemek amacıyla güden başlıca temsilcisidir.⁶¹

1980'lerde Gramsci'den esinlenen Robert W. Cox, Gramsici yaklaşımı geliştirmiştir. Cox, gelenekselcilerin devlet merkezli ve ahistorik yaklaşımlarına karşı, küresel düzeyde devlet/sivil toplum bağlantısı üzerine ve "tarihsel bloklara" odaklanmıştır. En önemli argümanı güç ve otoritenin küresel sivil toplumda uygulanmasıdır; küresel düzeyde otoritenin kurulması için maddi kaynaklar ve güç önemli olsa da, onlar kadar önemli olan bir diğer unsur da fikirselsel toplumsal oydaşmadır. Dolayısıyla Cox, Gramsci'nin ortaya koyduğu genel kavramsal çerçeveye dayanarak uluslararası alanda hegemonya faaliyetlerini ve dünya düzenindeki değişimi açıklamaya çalışmıştır.⁶²

Cox'a göre, kurumlar uluslararası ilişkilerde çatışmaların en az düzeyde kuvvet kullanarak çözümlenmesine, bir yandan da çatışan çıkarların temsiline ve politikaların evrenselleşmesine olanak sağlamakta; böylece hegemonik stratejiler için de uygun ortam yaratmaktadır. Ancak hegemonyayı salt kurumsal bir boyuta indirgemek de yanlış olur. Kurumlar, varolan düzene oluşan alternatiflerle ya da gerçeğin öteki veçheleri ile yabancı

⁶⁰ Bostanoğlu, Okur, **Uluslararası İlişkilerde**, s. 19.

⁶¹ Bostanoğlu, Okur, **Uluslararası İlişkilerde**, s. 20.

⁶² Karacasulu, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.61.

kalabilirler ve bu da işlevlerini azaltabilir. Hegemonyanın bir ifadesi olmakla birlikte, kurumsallık onunla özdeşleşmiş gibi kabul edilemez.⁶³

Cox, herhangi bir yapının altında yatan maddi güç ilişkilerinde bir zorlama potansiyelinin olduğunu, güçlü, gerekli gördüğü takdirde, zayıfa iradesini kuvvet kullanarak diretebilmektedir ifadesini kullanırken yine misyonlarını baskıcı ve diktatoryal olarak değil de, sadece hegemonik olarak gördükleri; bir başka deyişle, önderliklerini rıza ile kabul etmelerini sağlayabildikleri takdirde ise, baskılarını kanıtlamak için kuvvete başvurmak zorunda kalmayabilmekte olduğunu vurgulamakta.⁶⁴

Gramsci-Cox çizgisinde hegemonya, zorlama sonucu değil, devletlerin güç odakları etrafında o gücün etkisini kabul ederek kendi rızaları ile oluşturdukları bir ilişki sistemidir. Hegemonya, sadece entelektüel bir şekilde kavranabilen ortada olmayan gizli bir güçtür; görünmezdir.⁶⁵

Cox'un Gramsci'den hareketle geliştirerek uluslararası politikaya uyguladığı hegemonya kavramı, gücün davranışsal yönü yanında, yapısal görünümüyle de birlikte anlaşılmasını sağlayabilmektedir. Gramscici kuram, hegemonyada fikirlerin ve kültürün de tercihleri yönlendirmek ve "mümkün olanın algılanma sınırlarını" belirtmek suretiyle rol oynadığı görüşündedir. Algılama sınırları, hegemonun öngörülebilir tepkilerine göre belirlenen rasyonel kısıtlamalardan ziyade, rasyonel hesaba dayanmayan, doğal ve kaçınılmaz hissedilecek kadar içselleştirilmiş değerler tarafından biçimlendirilmektedir. Hegemonyanın işleyebilmesi için elitlere önemli bir rol düşmektedir. Hegemonun değerlerine uygun biçimde toplumsallaşan modernleşme sürecindeki ikincil ülke elitleri, uluslararası düzenin sürmesi yönünde politikaları benimsemektedir. Hegemonun gücünü kullanımı ve itaat mekanizmalarını sağlaması, belli değerleri diğer ülke elitlerine yansıtabilmesine ve benimsetebilmesine bağlıdır.⁶⁶

Cox, tarihsel yapıların üç düzlemde veya insan faaliyetinin üç kesimi üzerindeki etkilerini ele almaktadır: Üretimin örgütlenmesi, devlet biçimleri ve dünya düzenleri. Bu düzeylerin hepsi birbiriyle ilintilidir. Alanları, baskın yapıların ve onlara rakip çıkan yapıların birbirini izlemesi çerçevesinde incelenebilir. Üretimin örgütlenmesindeki değişiklikler devlet yapılarını; devlet yapılarındaki farklılaşmaların genelleşmesi de dünya düzeni problemini

⁶³ Bostanoğlu, Okur, **Uluslararası İlişkilerde**, s. 29.

⁶⁴ Ibid, s. 30

⁶⁵ Çiftçi, "Türk Dış", s.60

⁶⁶ Çiftçi, "Türk Dış", s.61

değiştirmektedir. E. H. Carr'ın öne sürdüğü gibi sanayi işçisinin üretim yapısına katılması ekonomik devletçiliğe ve emperyalizme yol açmış, bu da ulusların birbirleri ile ilişkilerinde yeni bir düzen doğurmuştur. Cox'un değerlendirmesiyle, bu üç düzlemin ilişkileri tek yönlü değildir. Uluslararası toplumsal güçler, devlet yapılarının biçimlenmesini etkileyebilir. Belli dünya düzenleri, devletlerin alacağı biçim üzerinde etkili olabilmektedir.⁶⁷

Gramsci'den aldığı hegemonya kavramı aracılığıyla Cox'un analizi maddi güç kadar, ideoloji ve kurumları da kapsar. Global düzeyde bu, devletler sisteminin ötesinde global ekonomiyi de içerir. Bunun yanında aktif rıza da önemlidir.⁶⁸

Klasik realist teori, neorealist yaklaşımda dâhil olmak üzere, uluslararası ilişkileri temel ve tek aktör olarak devletlere; devletleri maddi güçlerine; dünya düzeninin yapısını da maddi güçlerin türevi olan güç dengesine indirgeyerek çözümlenmeye çalışmaktadır. Toplumsal kuvvetler, devletlerin iç yapıları gibi etmenlere bir rol ya da belirleyici ağırlık tanımamakta, ilgiye değer bulunmaktadır. Dünya düzeninin normatif ve kurumsal görünümüne ise pek az değer atfedilmiştir. Cox açısından, ne devletlerarası etkileşim ne de hegemonya sorunsalı güç politikası çerçevesinde anlaşılabilir. Cox, tarih bilinci ile devlet ve devletler sisteminin evrimleştiğinin, uyumlar geçirdiğinin, art plana doğru zorlandığının ve birbirine zıt yönlerden gelen baskılar karşısında evrimleşmeyi sürdüreceğinin farkındadır ve mevcut global arenayı öncelikle devletlerarası ilişkilerin hüküm sürdüğü bir alan olarak tanımlamaktan uzak durmaktadır. Cox, ampirik olarak, global politikanın sadece hatta öncelikle devletlerin hareketlerini incelemekle anlaşılamayacağı bilincindedir. Gramscici güç anlayışı, gerçekliği salt kaba kuvvet hesap ve hiyerarşilerine dayanarak saptamayı kabul etmemekte, onu fikirlerin ve kültürel olanın öndeliğini ileri sürmeye teşvik etmektedir. Bu entelektüel çözümlenme çerçevesi vurguyu istikrar ve süreklilikten değişime taşımaktadır. Cox'un hegemonik kurgusunda devletin ve devletler sisteminin rolü, global düzeyde kapitalist ilişkilerin evrenselleşmesinin gerekli koşullarının varlığını sağlamaktan ibarettir.⁶⁹

Cox eleştirel kuramın, teorinin kendisinin de teorik inceleme konusu olması gerektiği görüşü uyarınca, istikrar perspektifini öne koyarak "devlet gücü" ögesini uluslararası ilişkileri açıklamanın temel kavramı olmaktan çıkarmakta, bizatihi açıklanacak bir konuya dönüştürmektedir. Güç ve istikrar, belli koşullarda korelasyon gösterirken, başka dönemlerde

⁶⁷ Bostanoğlu, Okur, **Uluslararası İlişkilerde**, s. 41.

⁶⁸ İlhan Uzgel, **Ulusal Çıkar ve Dış Politika Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü, 1983-1991**, 1. Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2004, s.46.

⁶⁹ Bostanoğlu, Okur, **Uluslararası İlişkilerde**, s. 45.

aynı sonuç doğurmuyorsa, açıklama eksiktir. Örneğin neorealist kuram, güç parametresine dayanarak iki savaş arası dönemde en büyük güç olmasına rağmen ABD'nin neden istikrarı sağlayamadığını açıklayamamaktadır. Oysa değişik bir perspektifle, istikrarın ne olduğu ve yeterli koşulları ortaya konulabilirse, belli bir ulusun baskın maddi güce sahip olmasının istikrar için yeterli bir koşul olmadığı da izlenebilmektedir. Bu noktada, Cox'un uluslararası ilişkiler kuramında ağırlıklı bir yer tutan hegemonya kavramı işlevsellik kazanmaktadır.⁷⁰

Gramsci'den esinlenerek "eleştirel" yorumuyla çağdaş uluslararası ilişkiler literatürüne kattığı hegemonya kavramını, Cox alışlageldiği gibi, güçlü bir devletin daha az güçlü olanlarla dominans ve düzenleme ilişkisi anlamında değil, bir devletler ve devlet dışı kuruluşlar (sosyal kuvvetler) sisteminin tümüne nüfuz eden düzene ilişkin bir değerler yapısını tanımlayacak biçimde kullanmaktadır. Bu değer ve anlam yapısının altında bir devletin muhtemelen diğerlerinden daha baskın olduğu bir güç yapısı da yatmaktadır; ancak tek başına baskın güç, hegemonya için yeterli değildir. Hegemonya, baskın devlet veya devletlerin egemen tabakalarının eylem ve düşünme biçimlerinden kaynaklanır; ancak, bu eylem ve düşünme biçimlerinin, diğer devletlerin egemen tabakalarınınca da benimsenmiş olması şarttır. Hegemonyanın temelini bu açıklama ve meşrulaştırma pratikleri ve ideolojileri oluşturmaktadır. Güç, hegemonik düzenin genel çıkara hizmet ettiği inancına dayanan bir "oydaşma" varolmadıkça, bir zorlama unsurundan ibaret kalmaktadır.⁷¹

Gramscici hegemonya zorlama ve oydaşmanın birleşmesine dayanmaktadır. Ancak, Cox'un hegemonya kuramı yine de devlet merkezlidir. Yaptığı, realist ve dünya sistemci görüşlerinin yapısal analizlerini daha derin ve devletin davranışlarını sınırlandıran öğeleri daha hassas belirleyerek yeniden yapılandırmaktadır. Bu biçimi ile eleştirel hegemonya kuramı, uluslararası ilişkilerin hangi sınırları içinde gerçekleştiğini karşılıklı çıkarların elde edilmesi için oydaşmanın sağladığı hareket alanlarını, zorlamanın biçim ve sınırlarını irdelemek bakımından doyurucu bir çerçeve sağlamaktadır. Cox'un hegemonya kuramı, teorik açıdan; belli bir güç yapısının baskınlık olarak değil, doğanın gerekli düzeni olarak gördüğü "geçici" evrenselleştirilmesi yoluyla sistemik ve hegemonik gücün ne olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır. Evrenselleştirme, pozitivizmdeki anlamıyla değil, "çıklarların ortaklığın sağlanması" biçiminde düşünmek durumundadır ve bu haliyle, 19. yüzyıldan beri hegemonyanın temelinde yer tutan belli bir güç yapısının uluslararası politikanın doğal

⁷⁰ Ibid, s. 46.

⁷¹ Ibid, s. 48.

öğelerinden biri sayılmasını sağlayan ideolojik transformasyonun da temelinde yer almış; bu hegemonik söylemde devletin rolü ise evrenselleştirme süreci için gerekli stratejik ve söylemsel koşulları yerine getirmekte belirginleşmiştir. Realizm bu süreçte ABD'den hareketle, hegemonik düzenin devlet sisteminin bütünü için doğal, gerekli ve yararlı olduğu tezini savunagelmıştır. Realizmin derindeki ideolojik bağlantısı, eleştirel kuramın bu hegemonik gücü teori ile bağlantılandırmasıyla ortaya çıkmıştır.⁷²

Cox'un maddi kaynaklar ve kurumlar ile birlikte oluşuklarını savunduğu tarihsel yapıları, bir yandan geleneksel tarihsel maddeciliğin toplumsal güçlerini, bir yandan da Gramsci'deki fikirlerin ağırlığı düşüncesini indirgenemez bir etkileşim içinde bütünleyerek kapsamaktadır. Böylece hegemonya, salt bir dünya gücünün egemenliği anlamından sıyrılarak; oydaşmaya dayalı, ast konumdaki devlet ve sınıfların da belli bir tatmin buldukları bir tür ideolojik egemenliğe dayanan bir sisteme dönüşmektedir. Hegemonyanın ideolojik yönünün vurgulanması, gücün uygulamayı mümkün kılan zorlayıcı, objektif ya da maddi yönünün göz ardı edilmesi anlamına gelmemektedir. Gücün bu boyutu, ünlü benzetmeyle yarı insan yarı hayvan "centaur"u andırmaktadır. Hangi yarının, hangi durumda ortaya çıkacağı koşullara bağlıdır; genel bir ifadeyle güç kullanma gereği, yönetici devlet veya grupların durumlarının sağlamlığına orantılı olarak azalmaktadır. Cox açısından hegemonya, dünya düzeni için neorealizmin iddia ettiği gibi "elzem" bir unsur değildir. Hegemonyasız bir dünya "yönetilemez" bir kargaşa diye yorumlanamayacağı gibi, bu koşullarda, sosyal kuvvetlerin yeni açılımlar yaratabilecek potansiyelleri ve alternatif devlet oluşumları için ortada boş bir alan da doğmuş olacaktır.⁷³

Cox'a göre hegemonik güç, diğer güçler üstünde mutlak üstünlüğe sahip olma ve diğerlerini sömürme değildir. Aksine diğer güçlerin çıkarları ile hegemonik güç çıkarları arasında bir örtüşmeyi yansıtır. Bu, devletler arasında istikrarın tesis edilmesi bakımından önemlidir. Yani hegemonik güç devletler arası çatışmaları önleyen bir misyona haizdir. Hegemonik gücün üretim kapasitesi çok yüksektir. Bu üretim kapasitesini, dışa, çevreye doğru yayarak dünya hegemonyası derecesine gelmektedir. Bu çevre ülkeler, hegemonik güç ile örtüşen bir ekonomik ve toplumsal gelişme çizgisini yansıtmamalarına rağmen, hegemonik gücün bazı ekonomik, kültürel ve toplumsal özelliklerini içselleştirmeye çalışırlar. Böylelikle hegemonya sadece dünya politikası için düzen anlamına gelmemekte; dünya ekonomisi için

⁷² Ibid, s. 49.

⁷³ Ibid, s. 51.

de, düzen anlamına gelmektedir. Hegemonyayı oluşturan üstün üretim biçimi ve onun diğer tüm unsurları güçlü bir şekilde diğer ülkelere de genişleyip diğer ekonomileri kendine bağlamaktadır. Bununla birlikte, hegemonik güç kavramı, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıları kapsayan bir şekilde, üstün üretim biçiminin devamını ve sınırları asan sivil toplum güçlerinin ve devletlerin davranışlarını etkileyen genel kurallar anlamına gelen küresel sistemi yansıtmaktadır.⁷⁴

Cox'un analizi Gramsci'nin ortaya koyduğu "tarihsel blok" ile başlar. Tarihsel bloğun oluşmasında Marksistler yalnızca maddi kapasitelere bakarken, Cox maddi kapasitelerin yanı sıra fikirlere ve kurumlara da önem vermiştir. Bir başka deyişle, tarihsel blok içinde bu üç unsurun birbirleriyle etkileşim içinde olduğunu belirterek, tarihe yalnızca ekonomik çerçeveden bakmamıştır. Maddi şartlar, hem üretimin fiziksel olanaklarını, hem de toplumsal ilişkileri kapsar. Üst yapıdaki fikirler ve politik kurumlar, üretimin fiziksel olanaklarının ve toplumsal ilişkilerin gelişmesini etkilerken, aynı zamanda onlardan da etkilenir. Fikirler, "inter sübjektif anlamları" ve "kolektif imajları" kapsamaktadır. "İnter sübjektif anlamlar", yaygın olarak paylaşılan fikirlerdir. Örneğin, eski çağlarda insanlar feodal beyler tarafından yönetilmeyi, modern tarihte ise devletler tarafından yönetilmeyi kabul etmişlerdir. "Kolektif imajlar", var olan güç ilişkilerinin meşruluğu, adalet ve toplumsal düzenin anlamı gibi konular hakkında toplumdaki çatışan fikirlerdir. Dolayısıyla, bir tarihsel blok içinde "inter sübjektif anlamlar" paylaşılsa da, "kolektif imajlar" birbirleriyle çatışabilir veya farklı olabilir. Cox, tarihsel blok içinde kurumlara da yer vermiştir. Fikirler ve kurumlar arasında karşılıklı etkileşim görülmektedir. Maddi kapasiteler, fikirler ve kurumların belli bir şekilde bir araya gelmesi ile hegemonik dünya düzeni kurulur.⁷⁵

Eleştirel yaklaşımlar realizmi eleştirmeleri ve uluslararası değişime ağırlık vermeleriyle ortak bazı özellikler göstermelerine karşın, aralarında önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Bu kısımdaki incelememizi R. Cox'ın önderliğini yaptığı ve Gramscici görüşten esinlenen eleştirel bakış üzerinde yoğunlaştıracamız. Bu bakış uluslararası ilişkiler alanında hegemonya kavramına merkezi bir rol vermiş, bir yandan hegemonyanın oluşumunu çok boyutlu incelerken, diğer yandan karşı hegemonyanın (counter hegemony) nasıl oluşabileceğini de araştırmaya yönelmiştir. Cox, uluslararası ilişkilerin devletlerarası ilişkilere

⁷⁴ Murat Silinir, "ABD Gücünün Geleceği", Ankara, 2007, Atılım Ü. SBE UİA Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.26.

⁷⁵ Karacasulu, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.61.

indirgenemeyeceği düşüncesinden hareket etmektedir. Realistler uluslararası ilişkileri devletlerarası ilişkilere indirgeyerek, uluslararası sistemin maddi ve tarihsel boyutlarını ihmal etmişlerdir. Cox'a göre uluslararası ilişkilerin ekonomik, sosyal ve siyasi temelleri bulunmaktadır. Kısaca, uluslararası ilişkiler dünya ölçeğindeki üretim ilişkilerinden ve sosyal ilişkilerden bağımsız düşünülemez. Dar bakışları, Cox'a göre realist ve neorealistleri uluslararası düzeni temel alan ve problemleri çözmeye yönelik (problem solving) kuramlar yaratma yöneltmiştir, oysa Cox'a göre önemli olan problemleri anlamaya ve dünyayı değiştirmeye yönelik kavramlar yaratmaktır.⁷⁶

Cox'un değişimi temel alan bu yaklaşımı Gramsci'den esinlenmektedir: Gramsci'nin dünya düzenlerinin üretim ilişkilerinde ve sosyal ilişkilerde temellendiği düşüncesinden hareket etmektedir. Ancak Gramsci'nin Cox üzerindeki etkisi böyle genel düzeyde kalmamakta, Cox, Gramsci'nin kullandığı önemli kavramları, uluslararası ilişkiler alanıyla ilgili incelemelerinde anahtar kavramlar olarak kullanmaktadır. Bu kavramlardan en önemlilerinden birisi ise hegemonyadır.

Gramsci'nin İtalya ile ilgili analizlerinde, buradaki burjuvazinin konumu ile ilgili geliştirdiği hegemonya kavramını Cox, uluslararası ilişkileri ve bu ilişkilerin oluşturduğu dünya düzenini anlamak için yararlı bir kavramsal araç olarak düşünülmüş hegemonya kavramını bu alanda geliştirmiştir. Cox'a göre Gramsci en özgün Marksist düşünürlerden biridir, çünkü burjuvazinin sınıf hâkimiyetinin karmaşık bir yapıda olduğunu, bu hâkimiyetin sadece zora dayanmadığını, sivil toplumdaki hâkimiyetle şekillendiğini, bunun ise kilise, eğitim sistemi ve basın gibi ideolojik aygıtlar üzerindeki hâkimiyetle sağlandığını göstermiştir. Böylece güç/hâkimiyet ilişkilerinde sadece zorun değil rızanın yaratılmasının da önemini göstermiştir.

Cox, Gramsci'nin hegemonya kavramının, uluslararası ilişkilerde özellikle dünya düzeninin nasıl oluştuğunu açıklamak için yararlı bir kavram olduğunu düşünmüştür. Hegemonya kavramı, Cox'a göre uluslararası ilişkilerde çoğu kez realizmin de etkisiyle sınırlı kullanılmaktadır. Hegemonyanın sık kullanılış tarzında bir ülkenin öbür ülkeler üzerindeki hâkimiyeti olarak anlaşılmakta, böylece hegemonya kavramının sadece devletlerarası ilişkileri aydınlattığı belirtilmektedir. Bu çerçevede kullanılan hegemonya kavramı gücü zor kullanımı ile de ilişkilendirmekte, böylece hegemonya zorla yaratılan ilişkiler anlamına gelmekte; hatta

⁷⁶ Atilla Eralp, "Hegemonya", **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atilla Eralp, İstanbul, 2009, s.171.

bazen hegemonya emperyalizm ile eşleştirilmektedir. Cox'a göre bu tanımlar hegemonya kavramının sınırlı ve dar kullanılış şekilleridir. Gramsci'den etkilenen Cox, güç ilişkilerinde zor ve rıza faktörlerinin sürekli etkileşim halinde olduğunu, rıza faktörünün ön planda olduğu güç ilişkilerinde ise hegemonya durumunun ağırlık kazandığını ileri sürmektedir. Cox, uluslararası ilişkiler alanında da böyle durumların söz konusu olduğunu ve bir ülkenin hegemonya konumuna gelirken kendi çıkarları ile diğerlerinin çıkarlarını örtüştürmeye çalıştığını, onların rızasını da alarak yönetimini kabul ettirmeye yöneldiğini vurgulamaktadır. Böyle yaratılan hegemonyaların devletlerarası ilişkilere indirgenemeyeceğini vurgulayan Cox, hegemonyanın, üretim ve sosyal ilişkilerin şekillendiği global sivil toplumda temellendiğini savunmaktadır.⁷⁷

Hegemonya, Cox'a göre her şeyden önce dünya ekonomisinin bütün ülkeleri etkisi altına alan hâkim üretim tarzının yarattığı bir düzendir. Hegemonya, aynı zamanda farklı ülkelerin sosyal sınıflarını birbirine bağlayan, uluslararası sosyal ilişkiler ağıdır. Dünya hegemonyası sosyal yapısıyla, ekonomik yapısıyla ve siyasi yapısıyla; ancak üçü bir araya getirilerek tanımlanabilir. Böyle şekillenen hegemonyanın evrensel normlar, kurumlar ve mekanizmalarda ifadesini bulduğunu belirten Cox, bunların devletler ve sivil toplumlar için davranış kurallarının ortaya koyduğunu ve bu kuralların egemen üretim tarzının desteklediğini savunur. Cox'a göre hegemonyanın en önemli mekanizmaları uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütler hegemonyanın kurumlarının ve ideolojisinin oluşma sürecine hizmet ederler. Bu çerçevede şu önemli rolleri vardır:

- 1- Hegemonik dünya düzeninin yayılmasına yardım eden kuralları koyarlar.
- 2- Kendileri dünya hegemonik düzeninin ürünüdürler.
- 3- Dünya düzeninin normlarının meşrulaştırılmasını ideolojik olarak sağlarlar.
- 4- Çevre ülkelerden elitleri kendilerine çekerek, yanlarına alırlar.
- 5- Karşı hegemonya fikirlerini emerek yumuşatırlar. Kısaca, uluslararası örgütlerin ideolojik işlevleri bulunmaktadır.⁷⁸

Örneğin, Cox'un "Pax Americana" olarak tanımladığı 1945-1970 döneminde Bretten Woods sistemi, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar ile hegemonik dünya düzeni sürmüştür. Bu dönemde, seri üretim ve seri tüketim ile tanımlanan Fordist sistem ile üretimdeki toplumsal ilişkiler düzenlenmiştir. "Pax Americana" dünya düzeni, 1970'lerde kriz ile

⁷⁷ Ibid, s.172-173.

⁷⁸ Ibid, 173.

karşılaşmıştır. Cox, bu krizin oluşmasında iki belirleyici neden üzerinde durmaktadır: “üretimin uluslararasılaşması” ve “devletin uluslararasılaşması”. Bu dönemde, “ulusaşırı yönetici sınıfı” etkin toplumsal güçtür. “Uluslaşırı yönetici sınıfının” yanı sıra taşeron ve tedarikçi küçük ve orta ölçekli işletmeler, bankacılar ve sigortacılar gibi diğer toplumsal güçler de üretimin uluslararasılaşmasını desteklemişlerdir. Kapitalizmin uluslaşırı yapılandığı bu dönem, aynı zamanda küreselleşme dönemi olarak görülmüştür. Uluslararasılaşma sürecinde, uluslaşırı toplumsal güçler ile ulusal sermaye arasında çelişkiler ortaya çıkmıştır. Ulusal sermaye korumacılığa gereksinim duyduğu için liberal küresel ekonomiye karşı çıkmıştır. Aynı zamanda, uluslaşırı şirketlerdeki işçiler ile ulusal şirketlerde çalışan işçiler arasında da ayrılıklar doğmuştur. Cox’un “devletin uluslararasılaşması” kavramı ise, uluslararası yükümlülüklerden doğan dışsal baskılar ve içeride oluşan yeni güç ilişkileri doğrultusunda, ulus-devlet yapılarının dünya ekonomisinin gereklerine uyarlanmasını içerir. Bir başka deyişle Cox, uluslararasılaşma sürecinin ulus-devlet yapısına etkisi üzerinde durur. Uluslaşırı toplumsal güçler ile ulusal sermaye arasındaki çelişki devlet yapısına da yansımaktadır. Bu bağlamda devletin uluslararasılaşması, uluslaşırı bir devletin oluşması değil, ulus-devletin uluslararasılaşmayı içselleştirmesi anlamına gelmektedir. Cox analizinde, “tarihsel blok” içinde hegemonyanın oluşturulmasında toplumsal güçler, devlet biçimleri ve dünya düzenleri arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgulamıştır. Toplumsal güçler, hegemonyanın kurulmasında başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Üretimdeki değişim yeni toplumsal güçlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Cox’a göre üretim kavramının anlamı, malların üretiminin yanı sıra, malların üretiminin ön koşulunu oluşturan toplumsal ilişkilerin, ahlakın, kurumların ve bilginin üretimi ve yeniden üretimidir. Toplumsal güçler, ikinci eylem alanı olan devlet biçimlerinin değişmesine yol açar. Devlet biçiminin değişmesi, üçüncü eylem alanı olan dünya düzenini değiştirir. Üretim-devlet biçimleri-farklı dünya düzenleri çerçevesinde Cox, birbirini izleyen üç dünya düzeninden söz eder: liberal uluslararası ekonomi (1789-1873); rakip emperyalizmler dönemi (1873-1945) ve neoliberal dünya düzeni (İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem). Cox’a göre her dönem, farklı devlet biçimleri ve üretim ilişkileri ile nitelenir. Ayrıca, ulusal hegemonyanın dünya ölçeğinde genişlemesi uluslararası örgütler ile desteklenmektedir. Kapitalist sistemin toplumsal güçleri, yakın zamanda ekonomik küreselleşme süreci ile ilgilenmektedir. Eleştirel yaklaşım ile küreselleşme kavramı, kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılmasıdır ve toplumsal güçler tarafından yönlendirilir. Cox, küreselleşmeyi eleştiren yeni toplumsal hareketler olduğunu

düşünmektedir. Bu da ekonomik küreselleşmenin yönetimi ile ilgili toplumsal güçler arasında yeni bir mücadele aşamasını başlatacaktır. Toplumsal güçlerin yeniden yapılanmasında birçok olasılık olmakla beraber bazı olasılıklar şunlardır: Bir tanesi kapitalist üretimin toplumsal güçlerinin yönlendirdiği hegemonik uluslararası düzen; başka bir olasılık da devletçi yaklaşımların ön planda tutulduğu çatışan güç merkezleri arasında hegemonik olmayan düzen; bir üçüncü olasılık ise üçüncü dünya ülkelerinin güçlü ülkelere karşı oluşturduğu hegemonya karşıtı görüşlerin hâkim olduğu düzendir.⁷⁹

Cox, Gramscici hegemonyayı ‘‘güç kullanılmasına ihtiyaç kalmaksızın yönetilenlerin otoriteyi kabul ettiği durum’’ olarak tarif etmektedir. Posthegemonik süreçte hegemonyayı meşruiyete tercüme eden Cox, dünya düzeninin yeni ontolojisini de meşruiyet için mücadele eden üç güç konfigürasyonu ve onları çevreleyen örtülü dünya arasındaki ilişkiler zemininde ele almaktadır.⁸⁰

Gramşiyenler, geleneksel görüşleri özellikle hegemonyanın yaratılmasında rızanın oluşturulmasını ve sivil toplumu dikkate almadığı için eksik olarak görmektedir. Gramscici eleştirel görüşlere göre, devlet endeksli hegemonik düzen anlayışı yerine, dünya düzeni, devletler ve toplumsal sınıflar arası ilişkilerle hareket edilmelidir.⁸¹

Hegemonya, Gramscici yaklaşım ile bir ülkenin diğerlerinin üzerinde güç kullanarak hâkimiyetinin ötesinde fikirlerin de kabul edildiği rıza boyutu ile anlaşıldığında, hegemonik toplumsal düzeni ve bunun nasıl kurulduğunu dikkate almak gerekir. Yalnızca maddi gerçekleri değil, kurumsal, ahlaki ve ideolojik çerçeveyi de değerlendirmeyi gerektirir. Farklı devlet biçimlerinin tarihsel inşası ve politik mücadelenin toplumsal içeriği dikkate alınır. Bunun için de Gramsci’nin ‘‘tarihsel blok’’ kavramından ve devletin sivil toplumla olan ilişkilerden yararlanılmaktadır. Bu noktada geleneksel uluslararası ilişkilerin hegemonya tartışmalarında göz ardı ettiği boyutlar ortaya çıkar. Gramsci’nin sunduğu kavramsal çerçeve uluslararası ilişkiler disiplininde geleneksel kuramlara alternatif yaklaşım üretmiş, özellikle, uluslararası düzeyde hegemonya düzenini aydınlatmıştır.⁸²

⁷⁹ Karacasulu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.62.

⁸⁰ Bostanoğlu, Okur, *Uluslararası İlişkilerde*, s.117.

⁸¹ Karacasulu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.59.

⁸² *Ibid*, s.63.

2.6.Neo-Gramscici Görüşler

Küreselleşme kapitalizmin bir şeklidir ve kapitalist sınıfın hükümdarlığına ve fakir kesimin sömürüsüne neden olmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme ve hegemonik düzene ilişkin neo-Gramscilerden Stephen Gill, küresel üretimin yeniden yapılandırılmasını 1970'lerdeki yapısal değişim içinde incelemiştir. Gill, İkinci Dünya savaşından beri devam etmekte olan "tarihsel bloklardan", 1970'lerde neoliberal güçlerin oluşturduğu "ulusaşırı tarihsel bloklara" geçildiğini söylemektedir. Fakat Gramsci'den farklı olarak Gill, "tarihsel blokun" hegemon olma olasılığının olduğunu, ama "tarihsel blokun" üstünlüğü olsa da, her zaman hegemonik yönetimin olmadığını da belirtir. Ayrıca Gill, iki önemli kavramı ortaya koymuştur: "yeni anayasacılık (new constitutionalism)" ve "disipliner neoliberalizm (disciplinary neoliberalism)". Burada "disiplin" kavramı ile sermayenin yapısal gücü, ulusaşırı sermaye ile ilgili sınıfsal oluşumlarda ve örgütlerde uyumun sağlanması ve kontrolü anlaşılmıştır. Bu bağlamda "disipliner neoliberalizm" kavramı yerel ve uluslararası kurumların oluşturulduğu, bir başka deyişle kurumlaşmanın olduğu liberalizm anlamında kullanılmıştır. Gill'e göre, geleneksel anayasacılık politik haklar, zorunluluklar, hürriyetler ile ilgiliyken, "yeni anayasacılık", "disipliner neoliberalizmin" hâkim olduğu dünya düzeninde, ideoloji ve pazar gücü yeni liberal yapılanma için yeterli olmadığı için yasal araçların kurulmasını sağlayan, bir başka deyişle ulusaşırı liberalizmin gerçekleşmesini sağlayan politikadır. "Yeni anayasacılık" pazarın güvenilirliğini ve etkinliğini, ekonomik siyasanın istikrarlığını, demokratik karar verme kısıtlamalarını vurgulamaktadır. "Yeni anayasacılık" ile sermayenin giriş çıkışı ile ilgili ulusal uygulamalar kaldırılır ve uluslararası örgütlerin denetleme mekanizmaları güçlendirilir. Ayrıca, Gill ve David Law (1989), Cox'un hegemonya üzerine söylemlerini uluslararası finans çalışmalarına da uygulamıştır. Bu bağlamda, 1970'lerde Bretton Woods sisteminin yıkılmasına, farklı ülkelerdeki iş ve hükümet aydınlarının uluslararası düzenin devamı ile ilgili genel şartlara bakışlarındaki değişimin neden olduğunu belirtmişlerdir. Gill'e göre, bu değişim zorlama ile değil rıza ile olmuştur. Bu bağlamda Gill, küreselleşme sürecinde iç dinamiklerin analizinden uzaklaşıp daha ziyade ulusaşırı devlet-sivil toplum ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır.⁸³

⁸³ Karacasulu, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.64

Gramscici yazarlar arasında yer alan William I. Robinson'a göre de, Gill ulusaşırı süreçte ABD hegemonyasından bahsederken, hegemonya krizinin ABD'nin ideolojik ve maddi hegemonyasını artırdığını, çünkü ABD'nin yönlendirdiği bir grup kapitalist ülkenin ulusaşırı hegemonya kurduğunu belirtmiştir. Gill'in yaklaşımının devlet merkezli olduğunu, kendisinin ise hegemonya tartışmalarında toplumsal güçleri daha ön plana aldığını vurgulayan Robinson, küreselleşmeye küresel sermayenin artışı tezinden yaklaşmış, küreselleşmenin ulusal niteliği olmayan bir kapitalist sınıf projesi olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Robinson, Gill'den farklılaştığını iddia etmektedir. 2003 Irak savaşından sonra büyük güçler arasında çekişme olduğu, ABD'nin dünya hegemonyasını ele geçirme isteği olduğu veya ABD, AB ve Asya gibi üç blok arasında hegemonya mücadelesi yaşandığı, Asya'nın ABD'ye rakip olduğu düşüncelerine karşın, Robinson bu açıklamaları tatmin edici bulmamıştır. Robinson, bunların yerine ulusaşırı yapılar ve ulusaşırı sınıfların gelişmesine vurgu yapmıştır. Irak'taki 2003 öncesi Baas partisi gibi ulusaşırı oluşumlara ve küresel düzenin eşitsiz hegemonyasına karşı çıkanlar nedeniyle çatışmaların olabileceğini belirtmiştir.⁸⁴

Neo-Gramscici yaklaşım Avrupa Birliği çalışmalarına da uygulanmış olup, Andreas Bieler ve Adam Morton da yakın zamandaki Avrupa entegrasyonunun Gramscici yaklaşım ile değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Gramscici görüş ile küreselleşme üretimin ve finansmanın uluslararası gelişmesi, neoliberal ideolojiye geçilmesi olarak anlaşıldığında, ulusaşırı olarak toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanmasına yol açtığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, 1970'lerde başlayan küreselleşme Avrupa Birliğini de etkilemiş ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanmasına yol açmıştır. 1980'lerin ortasından itibaren Avrupa'da entegrasyonunun hız kazanması ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanması yeni işlevselcilik ve hükümetlerarasıcılık kuramlarının varsayımlarıyla açıklanamazken, neo-Gramscici yaklaşım ile açıklanabilir. Avrupa Birliği entegrasyonu uzun yıllar yeni işlevselcilik ve hükümetlerarasıcılık kuramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat yeni işlevselcilik ekonomik yayılma (spill-over) konusunda indirgemeci davranırken, hükümetlerarasıcılık devlet merkezli olmasıyla indirgemeci davranmıştır. Her iki görüş de, entegrasyona neden olan tarihsel sürecin nedenlerini incelememiş ve üretimin toplumsal ilişkilerini dikkate almamıştır. Neo-Gramscici yaklaşım ise, yeni işlevselciliğin aksine entegrasyonu yayılma (spill-over) etkisinin düzenleyeceği bir süreç olarak tanımlamaz. Liberal hükümetler

⁸⁴ Ibid, s.64

arasıcılığın pazarlık ve müzakere varsayımlarını da entegrasyon sürecinin arka planını göz ardı ettiği gerekçesi ile yetersiz bulur. Çünkü neo-Gramscilere göre önemli olan kurumlar değil, toplumsal güçlerdir. Ulusaşırı güçlerin desteklediği Avrupa Birliği yanlısı bir toplumsal güç olabildiği gibi, karşı çıkan bir toplumsal güç odağı da olabilir. Bu toplumsal güç ilişkilerinin oluşturduğu tarihsel bloklar diğeri üzerinde hegemonya kuracaktır.

Hegemonya her şeyden önce baskıdan ziyade rızaya dayalı bir süreçtir. Bu ikna sürecinin aktörleri toplumun fikir hayatını yönlendiren organik aydınlardır. Aydınlar, fikirleri ile toplumu tarihsel blok lehine ikna etme kapasitesine sahiptirler. Dolayısıyla, hegemonya kurulurken, toplumun, ulusötesi sermaye tarafından Birlik üyesi olmaya veya entegrasyonun hız kazanması konusunda ikna edilmesi bu hegemonik ilişkinin en güzel göstergesidir.⁸⁵

Gramscici görüşlerin günümüzde kullanılmasını çekici kılan çeşitli nedenler vardır. Birincisi, Gramsci dünya düzeninin yapısal özelliklerinin açıklanmasında sunulan geleneksel yaklaşımlara eleştirel görüşler sunmaktadır. Gramsci'nin çalışmaları dünya düzeninin tarihsel materyalist algılanmasını sağlamıştır. İkincisi, Gramsci'nin metodolojisinin kullanılmasıdır. Bu metodoloji toplumsal sınıf, kurumlar ve toplumun maddi üretim gücünün yanı sıra fikirlerin gücünün tarihselci algılanmasına ve dünya düzenindeki toplumsal ilişkilerin irdelenmesine olanak sağlamaktadır. Üçüncü olarak Gramscici analiz, sivil toplumun yalnızca devlet düzeyinde değil, küresel düzeyde de ele alınmasını açıklamaya katkıda bulunmuştur. Bunlara ek olarak Gramscici görüşler, dünya düzeninin yeniden üretilmesinde kültürel boyutun vurgulanması, pozitivist yöntemin egemenliğine karşı çıkışı ve devlet endeksli iktidar anlayışını sorgulayıp çok boyutlu hegemonyayı açıklaması ile de önem taşımaktadır.⁸⁶

Gramscilere göre, hegemonya yalnızca güç/zorlama ile yönetim olarak değil, fikirlerin kabul edilmesi, maddi kaynak ve kurumlarla desteklenmesi ile geniş tabanlı rızanın görüntüsü olarak anlaşılır. Gramscici yaklaşım, rızaya dayalı hegemonyayı zora dayalı hegemonyadan ayırmasıyla, geleneksel hegemonya tartışmasına yeni bir boyut kazandırır ve genişletir. Alt yapıların ve üst yapıların bütünlüğünün kurulmasında, Gramsci'nin deyişle “tarihsel bloğun” kurulmasında, hegemonyanın nasıl işlediği üzerinde durur. Bunun nasıl işlediğini anlamak için yalnızca zorla kurulan maddi güçlere dayalı hegemonyaya bakmak yeterli olmaz. Baskının yanı sıra, rızanın hegemonyanın yaratılması için gerektiği belirtilir. Rıza oluşturulduğu için hegemonik bir ideoloji sistemin kendisini yeniden üretmesine

⁸⁵ Ibid, s.66.

⁸⁶ Ibid, s.65.

yardımcı olur. Kısaca, dünya düzenin üretimi ve yeniden üretimi için hem maddi güçler hem de rızanın yaratılması gerekir.

Genel olarak Gramscici yaklaşım eleştirel bir ekonomi politik görüşü oluşturmak için kullanılmıştır. Böylece, geleneksel uluslararası ekonomi politik çalışmalarında yer alan konular genişletilirken, bir yandan da bu alan pozitivismden kurtarılmaya çalışılmaktadır. Gramsci'nin hegemonya kavramından esinlenen Cox, dünya düzeninin açıklamasına ve aynı zamanda bu işleyişin değiştirilmesine çalışır. Eleştirel kuram, dünya düzeninin ve toplumsal ilişkilerin nasıl oluştuğunu ve değişim içinde olup olmadığını sorgular. Bu bağlamda, normların, kurumların ve geleneklerin nasıl ortaya çıktıklarını ve hangi toplumsal güçlerin var olan dünya düzenini değiştirerek, "özgürleştirecek" gücü olduğunu araştırır. Bu nedenle gelenekselcilerden farklı olarak, eleştirel kuram yalnızca geçmişte ne olduğu ile değil, tarihsel değişimin sürekliliği üzerinde durur. Devlet, toplumsal güçler ve dünya düzeni arasındaki eklemlenmeye ve bu eklemlenmenin tarihsel olarak ortaya çıkışının açıklanmasına katkıda bulunur. Devlet-sivil toplum bileşkesi içinde düşünülmesini sağlar. Cox, dünya düzenini ontolojik ve epistemolojik olarak analizi ile uluslararası gerçeklik üzerine yeni bir düşünme şekli sunar.⁸⁷

Özellikle Gramscici hegemonya kavramı çok önemlidir. Hegemonya fikirlerin kabul edilmesi, maddi kaynak ve kurumlarla desteklenmesi ile geniş tabanlı rızanın görüntüsü olarak anlaşıldığında, günümüzde kapitalist sınıflar arasında ekonomik işbirliği gerçekleşse de küresel toplumsal rıza kazanılmaya çalışılmadığı sürece seçkinlerin ürettiği reformlara tepkiler olacağı açıktır. Bir başka deyişle, küresel sivil toplum düzeyinde hegemonyanın kurulması için rıza kavramına önem verilmediği sürece bunun gerçekleşmesi çok zordur. Bu bağlamda günümüzde toplumsal güçlerin hegemonyasında rıza kazanılmaya çalışılmadığı için küreselleşme karşıtı görüşler artmaktadır. Robinson'a göre, Üçüncü Dünya ülkelerinde uç sağ kesimde, ulusalcı aydınlar arasında ve küresel adaleti vurgulayan toplumsal protestocularda küreselleşme ve hegemonya karşıtı görüşlere rastlanmaktadır. Neo-Gramscici görüşlerde verilen küreselleşme-hegemonya ilişkisi, bugün yaşadığımız karşıtlıklara dayalı küreselleşme düşüncelerini anlamamız açısından önemli bir kuramsal açılım sağlamaktadır.⁸⁸

⁸⁷ Ibid, s.67.

⁸⁸ Ibid, s.68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1.Güç Kavramı

Realist teorinin özünü oluşturan güç kavramına yüklenen anlamların oldukça farklı olduğu dikkati çekmektedir. Güç kavramını en sık kullanan ve uluslararası politika analizinin merkezine yerleştiren Morgenthau, politikayı güç mücadelesi olarak tanımlamakla beraber güç kavramını ayrıca ele alıp açık bir tanım yapmamıştır.

Morgenthau'ya göre, güç politikanın temel amacını ve herhangi bir siyasal davranışın temel güdüsünü oluştururken bir başka yerde güç kavramının bir ilişki biçimi veya amacı gerçekleştirmek için bir araç olduğunu ifade edebilmektedir. Kenneth Waltz ise gücü bir amaç olmaktan ziyade bir araç olarak, devletin varlığını sürdürmesinin ve güvenliğinin sağlamanın aracı olarak görmektedir. Waltz'a göre devletin nihai amacı güç değil güvenlidir ve bu noktada Morgenthau'dan farklı düşünmektedir. Waltz'a göre güç, devletin daha fazla güvenliğe sahip olmasının bir aracıdır.⁸⁹

Morgenthau ve Niebuhr gibi klasik realistler gücü bir devletin sahip olduğu başta askeri ve ekonomik güçten oluşan kapasite toplamı olarak gömlektedir. Ancak realistler gücü sadece fiziksel kapasite toplamı olarak görmedikleri, bunun maddi olmayan güç unsurlarını da içerdiğine dikkat çektikleri görülmektedir. Ekonomik ve askeri gücün diğer unsurlardan ayıramayacağını kabul eden Waltz gibi neorealistler, gücün sürekli değişen ve dinamik bir anlama sahip bir kavram olduğuna da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla devletleri bir güç skalasına yerleştirmek kolay bir iş değildir. Klasik realistler gücü uluslararası politika ve dış politikanın başlı başına bir amacı olarak görmekteyken, neorealistler gücü devletin temel amacı olan hayatta kalma ve varlığını sürdürme amacını gerçekleştirmeye yönelik bir araç olarak değerlendirmektedir.⁹⁰

K. J. Holsti ve Frankel gibi birçok yazar da kapasite olarak tanımlanan, Morgenthau'ya göre ise bir ulusu diğer uluslar karşısında kuvvete sahip kılan faktörler ve doğrudan ulusal güç olarak kabul edilen nicel ve nitel unsurlardan oluşmaktadır. Bunlardan coğrafya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askeri hazırlık derecesi ve nüfus nicel unsurlar, ulusal

⁸⁹ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 165.

⁹⁰ Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, s. 166.

moral, ulusal karakter, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği ise niteliksel unsurları oluşturmaktadır.⁹¹

Güç ve ulusal güç kavramları ele alınırken de ifade edildiği gibi güç, bir devlete bir şey yaptırmayı ya da bir davranıştan vazgeçirmeyi sağlayan araçtır. Ulusal güç unsurlarının başında askeri güç gelmekle beraber; siyasal altyapı, ekonomik durum, coğrafik konum ve büyüklük, nüfus ve teknolojik düzey de aynı derecede önemli unsurlardır.

Realist yazarlar için ulusal güç, uluslararası politika ve dış politikanın oluşumunda ana öge olup, hem bir araç hem de doğrudan doğruya bir amaç olarak uluslararası politikanın temelini oluşturmaktadır. Devletler, bu ögeler dikkate alınarak süper devlet(ler), büyük devletler, orta boy devletler ve küçük devletler olarak sıralanmaktadır.⁹²

Eleştirel kuramda da devlet ve devlet sisteminin incelenmesinin ötesinde dünyada güç ve hâkimiyet çalışmaları üzerine vurgu yapar. Hegemonik güçlerin dünya politikasını ve ekonomisini yönettiği ve insanlığın bundan nasıl özgürleştirilebileceği konusuna odaklanır. Bu konuda yapılan eleştirel çalışmalarda, Marksist uluslararası ekonomi politik düşünürler ön plana çıkmaktadır. Eleştirel kuramın öncülerinden olan Cox'dan esinlenen yakın zamandaki neo-Gransici görüşlere ilgi gittikçe artmaktadır. Fakat bu çalışmalara ilgi özellikle Avrupa'da ve Kanada'da görülmekle beraber, ABD'de daha az olmaktadır.⁹³

3.2.İmparatorluk

İmparatorluk terimi ilk duyulduğunda coğrafi bir genişlik ve o coğrafi geniş alana tek başına hükmeden bir hükümdarı çağrıştırmaktadır. Bu anlamda, bugün, gerçekten de, ABD'ye bir imparator, diyebilir mi acaba? Kimileri, "evet" diyor. Bunlardan biri ünlü stratejist Brezezinski'dir. Brzezinski, ABD'yi imparatorluğa benzetmektedir. Hatta onu Roma İmparatorluğu ile kıyaslamaktadır. Ona göre, bu iki devletin benzer ve farklı tarafları vardır. İlk göze çarpan önemli benzerlik ikisinin de ülke dışında yaklaşık olarak 300.000 bin civarında askerinin bulunmasıdır. Farklılık ise Roma'da hiyerarşik bir yapı varken ABD'de

⁹¹ Ibid, s. 165.

⁹² Ibid, s. 209

⁹³ Karacasulu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 54.

ise demokratik bir yapı vardır. Hatta bu demokratik yapının mevcudiyetini ABD'nin küresel hegemonyası karşısında bir engel olarak görebilmektedir.⁹⁴

ABD'yi, imparatorluk olarak algılayanlardan biri de Edward Said'tir. Kültür ve Emperyalizm adlı kitabında "Amerikan tahakkümü" üzerine fikir yürüten Said, "sömürge döneminin bitmesiyle klasik imparatorlukların dağılma sürecine girmelerinden sonra, emperyalizmin tükenmediği ve aniden geçmiş haline gelmediği" bir dönemden bahsetmektedir. Tam tersine. Amerika Birleşik Devletleri'nin "son süper güç olarak" yükselişi, "yeni bir güç birliğinin dünyaya şekil vereceği anlamına gelmektedir". Said'in yeni bir emperyalizmin doğuşu hakkında cedelci bir üslupla ifade ettiği bu öngörülerini, uluslararası siyasetin karmaşıklığına ayak uyduramayan akademisyen bir edebiyatın dağınık düşünceleri diye görülüp göz ardı edilebilirdi. Nitekim çoğu zaman öyle oldu. Bugün bile Amerika merkezli bir imparatorluk düşüncesi, eski anayasal cumhuriyete samimiyetle bağlı iyi niyetli liberaller tarafından kolayca inkâr edilme durumundadır.⁹⁵

Tarihçi Michael Doyle de imparatorluğu şöyle tarif etmektedir: "İmparatorluk bir devletin başka bir politik toplumun fiili politik egemenliğini kontrol ettiği, resmi veya gayri resmi bir ilişkidir. Bu ilişki zorla, siyasi işbirliğiyle, ekonomik, toplumsal ya da kültürel bağımlılıkla gerçekleştirilebilir. Emperyalizm basitçe bir imparatorluk kurma ya da kurulmuş bir imparatorluğun devamlılığını sağlama süreci ya da politikasıdır". Bu tanımda da imparatorluğun emperyal ve egemen boyutlarının önemi vurgulanmaktadır.

Micheal Hard ve Antonio Negri ise, sömürgeciliğin tasfiyesi ve özellikle Soğuk Savaş sonrası, hız ve derinlik kazanan ekonomik ve kültürel değişimlerin küreselleşmesini, imparatorluk sisteminin inşa edilmesine yol açan gelişmeler olarak ele almaktadırlar. Bu yeni dönemde, temeli Westphalia'ya dayanan klasik egemenlik anlayışından yepyeni bir egemenlik anlayışına geçildiğini, küresel pazar ve üretim faktörlerinin küresel dolaşımına dayanan yeni bir küresel düzenin, küresel egemenlik sistemini ortaya çıkardığını iddia etmektedirler. Bu sistemin egemeni imparatorudur. İmparator küresel düzeyde kuralları inşa eden ve onları egemenliği ölçüsünde uygulatan ve dünyayı yönetendir. Negri ve Hard, kısaca, egemenliğin yeni süreçte yeni bir forma kavuştuğunu ve bu yeni egemenlik biçiminin ulusal ve uluslararası öğelerinin olduğunu; ulus-devletin eski etkisini tamamen olmasa da yitirdiğini

⁹⁴ Silinir, "ABD Gücünün Geleceği", s.29.

⁹⁵ Fred Daümayr, "İmparatorluk mu kozmopolis mi? Medeniyet yol ayrımında", çev. Halit Özkan, **Bilim Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi Yayını Notlar**, Sayı: 2, 2005, s.31.

ve yitirmeye devam edeceğini ve tüm bunların imparatorluğun egemenliğinin emaresi olduğunu iddia etmektedirler. Görüldüğü üzere imparatorluk kavramı ile ilgili pek çok farklı yaklaşım söz konusudur.

ABD'nin imparatorluk olup olmadığı veya imparatorluk inşa etmek istediği hususunda pek çok görüş ortaya atılmaktadır. Bu görüşlerden göze çarpan biri de Strange'nin yaklaşımıdır. Strange, Bostanoğlu'na göre imparatorluk hususunda şöyle bir yaklaşım sergilemektedir:

Strange, tarihi gerekçelere dayanarak, en "uzun ömürlü" imparatorlukların, kendi merkezlerinin yönetmeye uygun bir idari sistemden bütün imparatorluğu yönetmeye elverişli bir sistem yaratabilenler olduğu sonucuna varmakta; Gramsci'nin hegemonya kuramından da yararlanarak, başarılı imparatorlukların merkezdeki yönetici gruplar ile periferideki katılımcı müttefik ve ortakları arasındaki ayırımı gözden saklamayı becerebildiklerini vurgulamaktadır. Amerikan İmparatorluğu, şu anda bu noktadadır. Öyle ki, ayırımların giderilmesi çerçevesinde, yabancı pasaportlu Amerikan işadamları, becerileriyle resmen vatandaşı olmadıkları ABD'nin kültürel vatandaşları arasında yer almaktadır. Amerikan hegemonyasının sürmesini uluslar arası politik ekonomideki güvenlik, üretim, finans ve bilgi yapılarından kaynaklanan, bölgeselliği aşan yapısal gücü sağlamaktadır. Strange'e göre, yapısal güç, dört temel öğeye dayanmaktadır. Uluslararası politik ekonomide bu unsurlara en fazla sahip olan ülke, en güçlüdür.

Şiddete karşı güvenliklerini tehdit etmek ya da savunmak, inkâr etmek ya da artırmak yoluyla, diğer ülkeleri etkileme yeteneğini elinde tutmak; mal ve hizmet üretim sistemlerinin kontrolünün elinde tutmak; finans ve kredi yapılarını belirleme yetkisini ve olanağını elinde tutmak ve ister teknik, ister dinsel olsun, ya da fikirler alanında önde kalmayı kapsasın, bilgi ve bilişim üzerinde edinim, oluşturma ve iletişim yoluyla en fazla etkili olacak imkânları elinde tutmak. Strange'in bu kriterlerine bakıldığında gerçekten de ABD'nin buna uyduğu görülmektedir. Fakat burada şunu gözden kaçırmamak gerekir. Hegemonya ve İmparatorluk gibi kavramlar sonuçta güç ile ilintili kavramlardır. Gücün en önemli boyutlarından bir tanesi dinamizmdir. Bu dinamizm, sürekli bir değişim çizgisi çizmektedir. Bu bağlamda, imparatorluk kavramı da hegemonya kavramı gibi belirli bir zaman aralığı için geçerli bir kavram olarak kabul edilebilir. Örneğin, ABD eğer gerçekten bir imparatorluk olsaydı; Irak'ı işgal ederken özellikle Avrupalı müttefiklerini ikna edebilmeliydi, Berlin'deki konferansta

Putin ABD'ye karşı bir çıkışta bulunmazdı, Çin'deki ekonomik bir sarsıntı kendi ekonomisini etkilemezdi. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir.⁹⁶

Yazar Michael Ignatieff'in Amerika Birleşik Devletleri hakkındaki, "Beş küresel askeri güç vasıtasıyla dünyayı idare eden, dört kıtada bir milyondan fazla erkek ve kadın asker ile bütün okyanuslarda teyakkuz halinde taşıyan savaş birlikleri bulunduran, İsrail'den Güney Kore'ye kadar uzanan ülkelerin hayatlarını garanti altına alan, küresel ticaret ve iktisadın dümenini etinde tutan ve bütün gezegendeki insanların kalp ve beyinlerini kendi düş ve arzularıyla dolduran tek ulus" ifadesi Amerikan gücünü iyi şekilde özetliyor. Bu satırlardan anlaşılın, çok büyük bir süper gücün, yani etkisini dünyanın her tarafına ulaştırabilen dev bir süper Leviathan'ın varlığıdır. İmparatorluk terimi de tam olarak bu anlama gelir. Kısaca söylemek gerekirse imparatorluk politik ve askeri gücün ülke sınırları dışında kalan yerlere uzanması yani devletin kendi vatandaşı olmayan kişilerin yaşadığı yabancı topraklarda da hâkimiyet sağlaması demektir. Dikkat edileceği üzere kendi başına belirleyici olan coğrafi büyüklük değildir. Diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri elli eyaletin birleşmesiyle oluşsa da kendi içinde bir imparatorluk değildir. Çünkü ülke içindeki erişkinler, en azından prensip itibarıyla siyasi katılım hakkına sahiptirler. İmparatorluk için asıl belirleyici olan ülke içindekilerden ziyade ülke dışındakiler, yani vatandaş olmayanlar üzerindeki hâkimiyettir.⁹⁷

3.3.Hegemonik Güçler Devri

1648 antlaşmasıyla kurulan uluslararası ilişkiler anlayışının Soğuk Savaş bitimine kadar hegemonik kaldığını önerebiliriz. 1648-1945 döneminde güçler dengesine ve ulus devletin ayrıcalıklı konumuna dayalı bu anlayışın hegemonyası, 1945'den sonra da değişmiyor. 1944 Breton Woods Antlaşması'yla kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliğinde kurulan dünya düzeni her ne kadar Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi önemli uluslararası örgütleri içerse de, ulus devletin hegemonyasını kırmıyor. Daha önemlisi, ulus devletler arası kurulan bu örgütler bu hegemonyayı pekiştirici bir işlev görüyorlar. Aynı zamanda, 1945 sonrası sistemin iki kutuplu örgütlenmesini sağlayan ve Sovyetler Birliği'nin düşman, öteki konumuna dayalı Soğuk Savaş retoriği de hem güvenlik söyleminin hem de devletlerarası ilişkilere indirgenmiş uluslararası ilişkiler anlayışının

⁹⁶ Silinir, "ABD Gücünün Geleceği", s.28.

⁹⁷ Daümayr, **Bilim Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi Yayını Notlar**, s.31.

hegemonyasının yeniden üretiminde temel rolü oynuyor. Walker'ın vurguladığı gibi bu uluslararası ilişkiler anlayışı bir taraftan dünya politikasının karmaşık yapısını açıklamada kuramsal bir zayıflığı sergiliyor: gündeme gelen her olayı devletler arası güvenlik sorunu etrafında açıklamaya çalıştığı sürece. Fakat diğer taraftan söylemsel bir hegemonik güce sahip: hem dünyayı hem de politikayı düşünme etkinliğimizi devlet ve devlet egemenliğine indirgediği sürece. Bu anlamda, önemle vurgulanması gereken nokta şu: bugün uluslararası ilişkiler dediğimiz “şeye” anlam veren bu hegemonik söylem modern ulus-devletin en önemli ve etkili ideolojisi. Bir kuram olmaktan çok bir ideoloji olarak ele alınmalı: çünkü uluslararası ilişkileri açıklamak işlevini görmekte zayıf, fakat ulus-devlete ayrıcalıklı bir kimlik verme, onu ayrıcalıklı bir özne olarak kurma işlevinde güçlü bir niteliğe sahip. Önemli ve etkili bir devlet ideolojisi çünkü politikanın sınırlarını devlet egemenliği ile çizerek, devlet egemenliğini tartışılmaz bir ontolojik “veri” konumuna getiriyor.⁹⁸

ABD’li bilimadamı, dünya sistemler analisti Immanuel Wallerstein, devletler arasındaki hegemonik sivrilmeyi, dünya üretim sistemindeki tekelleşme olgusuna benzetmektedir. Ona göre modern devlet sistemi tarihinde üç hegemonik güce rastlanmaktadır. Bunlar, XVIII. yüzyıldaki Hollanda, XIX. yüzyıldaki İngiltere ve XX. yüzyıldaki ABD’dir. Bunların hegemonik güçleri askeri güçlerin ötesinde ekonomik güçlerine dayanmaktadır. Bu ülkeler pazar üstünlüğünü ele geçirerek büyük ölçüde sermaye birikimini sağlayacak mekanizmalardan faydalandılar.⁹⁹

Wallerstein göre, Hollanda, İngiltere ve ABD hegemonik güç haline gelirken, ilk önce dünya ekonomisini etkileyen güç haline gelmişler, siyasi etkileri ise ekonomik güçleri sayesinde oluşmuştur. Bu ülkelerin ekonomik güç haline gelmeleri ilk olarak üretim alanında önemli güç haline gelmeleriyle mümkün olabiliyordu. Wallerstein’a göre dünya üretiminde başat olmak hegemonya için gerekli ancak yeterli değildi, bu ülkelerin dünya üretimindeki ağırlıklarını, dünya ticareti ve mali ilişkilerinde de sağlamaları gerekiyordu. Hegemonya ancak üç önemli ekonomik güç olan üretim, ticaret ve mali alanlardaki gücü dünya ölçeğinde ve aynı anda, ağırlıklı olarak elde tutmakla mümkündü. Bu üç önemli ekonomik güç aynı anda az sayıda bazı ülkelerin elinde toplanabiliyordu; bu durum sınırlı dönemlerde

⁹⁸ E. Fuat Keyman, “Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya Sorunu,” **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, C. III, Sayı: 9, 2006, s.5.

⁹⁹ Silinir, “ABD Gücünün Geleceği”, s.25.

yaşanabiliyordu. Hegemonyayı sürdürebilmenin maliyeti ise yüksekti ve zamanla hegemonya rekabet doğuruyordu; çünkü rekabet ilişkisi tarzıydı.

Wallerstein hegemonik ilişkilerin dünya sisteminde daha da zorlaştığını belirtmekte buna örnek olarak ABD'nin hegemonya dönemini vermektedir. ABD hegemonyasının (1945-1967) kısa sürdüğünü ve yerini rekabete bıraktığını vurgulamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üretim, ticaret ve mali ilişkilerde dünya sisteminde ağırlığı artan ABD, 1960'ların sonundan itibaren özellikle Batı Avrupa ve Japonya ile artan rekabetinden dolayı dünya ölçeğinde bu alanlardaki ağırlığını sürdüremez olmuştur.¹⁰⁰

Cox'a göre ise hegemonik güç, diğer güçler üstünde mutlak üstünlüğe sahip olma ve diğerlerini sömürme değildir. Aksine diğer güçlerin çıkarları ile hegemonik güç çıkarları arasında bir örtüşmeyi yansıtır. Bu, devletler arasında istikrarın tesis edilmesi bakımından önemlidir. Yani hegemonik güç devletler arası çatışmaları önleyen bir misyona haizdir. Hegemonik gücün üretim kapasitesi çok yüksektir. Bu üretim kapasitesini, dışa, çevreye doğru yayarak dünya hegemonyası derecesine gelmektedir. Bu çevre ülkeler, hegemonik güç ile örtüşen bir ekonomik ve toplumsal gelişme çizgisini yansıtmamalarına rağmen, hegemonik gücün bazı ekonomik, kültürel ve toplumsal özelliklerini içselleştirmeye çalışırlar. Böylelikle hegemonya sadece dünya politikası için düzen anlamına gelmemekte; dünya ekonomisi için de, düzen anlamına gelmektedir. Hegemonyayı oluşturan üstün üretim biçimi ve onun diğer tüm unsurları güçlü bir şekilde diğer ülkelere de genişleyip diğer ekonomileri kendine bağlamaktadır. Bununla birlikte, hegemonik güç kavramı, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıları kapsayan bir şekilde, üstün üretim biçiminin devamını ve sınırları aşan sivil toplum güçlerinin ve devletlerin davranışlarını etkileyen genel kurallar anlamına gelen küresel sistemi yansıtmaktadır.

Cox, XIX. yüzyıldan başlayarak tarihi, belli bölümlere ayırır. Ona göre, 1845'ten 1875'e kadar süren zamanda İngiliz hegemonyası söz konusuken ardından gelen 1875-1945 evresi hegemonyanın olmadığı (nonhegemonic) evre olarak tarif etmektedir. 1945-1960 dönemi ise Amerikan hegemonyasının geçerli olduğu dönemdir. Cox, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başından itibaren Amerikan hegemonyasının tam olarak işlemediği yeni bir (nonhegemonic) dönem olarak ele alır. Yeni dönemde eski hegemonyanın ya gücünü yeniden kazanacağı ya dünya ekonomisinin büyük güçler arasında bölünmesinin artacağı ya da "yeni

¹⁰⁰ Eralp, **Devlet ve Ötesi** s.171.

uluslararası ekonomik düzen taleplerinin gerçekleşmesiyle Üçüncü Dünya'nın karşı hegemonyasının söz konusu olacağı gibi alternatifler üzerinde durmuştur.¹⁰¹

Ünlü sosyal bilimcilerden Giovanni Arrighi de, tarih boyunca 3 hegemonun varlığından söz etmektedir. Arrighi, Hollanda, Britanya ve ABD'nin sırasıyla 17. yüzyıldan günümüze kadar hegemon olarak tarih sahnesinde rol oynadıklarını ileri sürmektedir. Dünya sistemleri teorisyenlerinden olan Arrighi çalışmalarında kapitalizmin Wallerstein'in modern dünya sistemleri ile bağlantısı üzerinde durmaktadır. Bugünkü dünya sisteminin Avrupa'da 16. yüzyılda kapitalizmin gelişmesiyle ortaya çıktığını savunan Wallerstein, modern dünyayı anlamının yolunun kapitalizmin "değişim ilişkileri" çerçevesinde anlaşılmasından geçtiğini ifade etmektedir.¹⁰²

Hegemonik dönemler arasında en önemlisi kuşkusuz İngiliz İmparatorluğu'nun etkili olduğu dönemdir. Bu dönem ve sonrası dünya büyük bir değişimden geçmiş, yeniden şekillenmiştir.

İngiliz yani Britanya İmparatorluğu'nun kanıtladığı şey, imparatorluğun hem de yalnız egemen gücün yararına olmayacak şekilde işleyebilecek bir uluslararası yönetim biçimi olduğudur. Bu imparatorluk sadece ekonomik değil, aynı zamanda hukuksal ve sonuçta siyasi bir küreselleşmeye çalıştı.¹⁰³

Dünya dinamiklerini çözümlenmenin temeli olarak rekabet halindeki ulus devletler sistemi, çözümlenecileri yeni küresel düzende ulus devlet konfigürasyonu tarzında bir hegemonya arayışına sürükler. Dünya sistemi hegemonya yaklaşımı, ardışık devlet hegemonları üzerine odaklanır. Geriye dönüp baktığımızda âsâ, İtalyan kent devletlerinden Hollanda, Büyük Britanya ve daha sonra da ABD'ye geçmiştir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Silinir, "ABD Gücünün Geleceği", s.26.

¹⁰² Su, "Eleştirel Teori", s.59.

¹⁰³ Niall Ferguson, **İmparatorluk Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirilişi**, çev. Nurettin Elhüseyni, 1. Baskı, İstanbul, YKY, 2011, s. 346.

¹⁰⁴ Robinson, **Praksis**, s. 141.

3.4.ABD Hegemonyasının İnşası

Birleşik Krallığa karşı verdiği savaşla bağımsız bir ülke olarak tarih sahnesine çıkan ABD'nin Kuzey Amerika ve denizaşırı topraklardaki yayılcı geçmişi, etrafında Amerikan tarihinin temel mitlerinin sorgulandığı önemli tartışma alanlarından biridir. Kökleri kurucu babalar arasındaki görüş ayrılıklarına kadar dayanan ülkenin ekonomik geleceği ve kimliği ile ilgili vizyon farklılıkları, emperyal eyleme başvurulduğu dönemlerde hem muhalefet hem de iktidardaki tarihsel bloklar tarafından güncellenerek günümüze kadar ulaştırılmıştır. Zaman içerisinde ekonomik yapıda, fikirler ve değerler alanında dönüşümler yaşanmakla birlikte, emperyal eylemin anlamlandırılmasında başvurulan referans çerçeveleri uzun vadenin izlerini taşımaya devam etmektedir. Irak'a yönelik emperyal eylem sırasında kendisini bir kez daha hissettiren bu durum, ABD'nin emperyalizm çağıyla ilgili tecrübelerini "anlamı bugüne uzanan geçmiş" kategorisine yerleştirmektedir. Kuzey Amerika yerlilerinin neredeyse imha edilmeleriyle sonuçlanan kıtasal genişleme süreci, Meksika'ya ait toprakların ilhaki ile güneye yönelmiş, Monroe doktrini ve Roosevelt sonucu (Corollary) ile Latin Amerika'ya uzanmış, Hawaii'nin ilhaki, Küba, Puerto Rico, Filipinler ve stratejik üsler olarak kullanılan diğer yerlerin fethiyle de deniz aşırı coğrafyalara sıçramıştır. Faşizme ve komünizme karşı verilen mücadele ile terörizme karşı savaş başlıkları altında yürütülen kampanyalar ise askerî harekât ölçeğini yeryüzü boyutlarına erdirmiştir.¹⁰⁵

1798 ile 1895 yılları arasında çeşitli ülkelerin taraf oldukları 103 olaya "Amerikalıların hayatlarını ve malların korumak" gerekçesiyle müdahale eden Amerikan ordusu, kıta dışında 1852-53'te Arjantin'de, 1853'te Nikaragua'da, 1853-54'te Japonya'da, 1853-54'te Benin adalarında, 1854'te tekrar Nikaragua'da, 1855'de Uruguay'da, 1859'da Çin'de, 1860'da Angola'da, 1893'te Hawaii'de ve 1894'te bir kez daha Nikaragua'da operasyonlar yapmıştır. 1840'lardaki kıtasal yayılmanın muazzam büyüklüğüne rağmen, 1860'da ABD'nin henüz tek bir deniz aşırı toprağa sahip bulunmadığı görülmektedir. 1920'ye gelindiğinde ise 120.000 Amerikan askeri, ABD himayesindeki sekiz bölge ile diğer deniz aşırı toprakları kontrol etmekteydi. Bu bölgelerde yaşayan insan sayısı, ABD'nin batısındaki yerleşik nüfusun üçte birinden fazlaydı. Denizaşırı yayılcılık bakımından 1898 tarihi önemli bir dönüm noktasıdır. Daha önceki ilhaklardan farklı olarak ilk defa bitişik olmayan toprakların yönetimi

¹⁰⁵ Okur, **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk**, s.177.

meselesi gündeme gelmiş, ABD biçimsel bakımdan da kendisini Avrupalı kolonyal imparatorluklarla aynı pozisyonda bulmuştur. İzolasyonist eğilimlerinin ağır bastığı düşünülen Senato, İspanya-Amerika Savaşı'nın sonunda ele geçirilen Küba'da bir himaye yönetiminin, Filipin ler'de ise resmî bir koloninin kurulmasını onaylamıştır.¹⁰⁶

Küresel seviyedeki hegemonya askerî, siyasi, ekonomik, kültürel, medya ve farklı toplumlarda etkili olan akademik elitler tarafından sürdürülse de bu hegemonik güç yapısının arkasındaki esas gücün kilit nokta Washington'dur. Küresel hegemonyanın anahtarı olarak Washington, gücünü farklı yol ve kanallarla ifade etmektedir. Onun küresel hegemonyasının en önemli boyutu belki de heybetli askerî gücüdür. Öyle baş döndürücü bir güç ki, askerî gücü sıra olarak ABD'den sonra gelen on dört devletin askerî güç toplamını gerilerde bırakmaktadır. 800'ü bulan askeri üssü ile tüm dünyayı sarmış haldedir. Washington'un yıllık askeri bütçesi dört yüz milyar dolar aşmaktadır; Askerî hâkimiyeti okyanus derinliklerinden uzayın diplerine ulaşmaktadır. Tarihteki hiçbir ulus ve imparatorluk böyle bir ihtişamın yaşamamıştır.¹⁰⁷

Hegemonyanın inşasına başlanıldığı dönemden itibaren birçok resmi belgede ve Amerikalı devlet adamlarının konuşmalarında, ABD'nin kurucu mitleri arasında yer aldığına daha önce işaret ettiğimiz istisnailik inancının tezahürleri ile rızanın önemsendiğini gösteren vurgulara rastlanmaktadır. Bu metinlerin en önemlilerinden biri, ABD'nin Soğuk Savaş stratejisinin kurucu dokümanı kabul edilen, Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları'nın ortak çalışması niteliğindeki 1950 tarihli Ulusal Güvenlik Belgesi'dir. Belgeye göre, Birleşik Devletler'in özünde mevcut bulunan değerler, “dünyaya bakışımızdaki temel hoşgörü, cömert ve yapıcı etkilerimiz, uluslararası ilişkilerimizde açgözlülüğün olmaması”, “dünyanın geri kalanı için sistemimizin hayatiliğinin dinamik bir alametidir”, “biz kendimiz, güç, güven, ahlaki ve siyasi istikamet gösterdiğimizde, bu nitelikler Batı Avrupa'da uyanacaktır”, “böyle bir durumda Latin Amerika, Asya ve Afrika'daki siyasi tonda genel bir gelişme olacağını tahmin edebiliriz”.¹⁰⁸

Resmî ağızlar, daha önce değindiğimiz, ABD'nin suretinde dönüştürülmeyen “dış” dünyanın varoluşsal bir tehdit oluşturduğu düşüncesini de hegemonik dönem boyunca tekrarlamışlardır. Örneğin 1947'de Başkan Truman, “Bütün dünya, Amerikan sistemini kabul

¹⁰⁶ Ibid, s.178.

¹⁰⁷ Chandra Muzaffar, **Küresel Ahlak ya da Küresel Hegemonya. Din, İnsanlık Onuru ve Medeniyetler Etkileşimi Üzerine Düşünceler**, 1.Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınlar, 2006, s.112.

¹⁰⁸ Okur, **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk**, s.241.

etmelidir. Amerikan sistemi ancak bir dünya sistemi olursa Amerika'da yaşayabilir” demiştir. Bir başka Amerikan Başkanı Lyndon B. Johnson ise, Dominik Cumhuriyeti'ne yapılan askeri müdahale (1965), Vietnam Savaşı ve Amerikan şehirlerinde yaşanan sosyal kriz atmosferinde, iç ve dış politikanın bir paranın iki yüzünü teşkil ettiğini, içerde demokrasiyi desteklemenin onun dışarıda da güvence altına alınmasını istemek anlamına geldiğini söylemiştir. Zira Amerika'nın dışarıda savaştığı mutlak kötülük durdurulmadığı takdirde tüm yeryüzünü kaplama eğilimindeydi. Amerikalı uzmanlar tarafından yayılcılık, Sovyet emperyalizmini “önleme” zorunluluğuyla açıklanmaktaydı. Üçüncü Dünya'ya bakışın jeopolitik parametreleri üzerinde etkili olan Domino Teorisi de aynı dünya algılamasına dayanmaktaydı. Bir virüs ya da kanser şeklinde tasvir edilen komünizm, yayılması engellenmediği takdirde Üçüncü Dünya'da domino etkisi yaratacak, nihayetinde de ABD'nin sınırlarına ulaşacaktı.¹⁰⁹

ABD'nin hegemonik bir dünya düzeninin liderliğini üstlenebilmesi için içerde ihtiyaç duyduğu destek aranırken, korku temasının yanı sıra sosyal mitlere de başvurulmuştur.

Bunların en meşhuru, emperyalizm çağıma ait "manifest destiny"nin güncelleştirilmesi mahiyetindeki “Amerikan Yüzyılı”dır. 1941'de, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na girişi arifesinde Life dergisinin sahibi Henry Luce tarafından yazılan “Amerikan Yüzyılı” başlıklı makale, söz konusu mitin canlandırılmasında önemli bir işlev görmüştür. Luce yazısında, ABD'nin daha önce eşine rastlanmamış küresel bir iktisadi ve kültürel hegemonya çağına eşliğinde bulunduğunu söylemekte, ülkesinin muazzam ekonomik üstünlüğü sebebiyle savaş sonrası düzenin serbest teşebbüs, rekabetçi ticaret ve sınırsız tüketim gibi Amerikan değerlerini muhakkak yansıtacağını ilan etmekteydi. Amerikan hayat tarzının küresel düzeyde yayılmasını ise zaten yeryüzündeki tüm insanlar “mantiki” olarak arzulamaktaydılar. ABD'nin Irak'ı işgalinde anahtar rolü oynayan önemli yeni muhafazakâr isimlerin destekledikleri “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi”nin de aynı mite atıf yapması, fikirlerin uzun vade boyunca varlıklarını nasıl koruduklarını gösteren güzel bir örnek teşkil etmektedir.¹¹⁰

1970'lerde uluslararası sistemin önemli bir değişim sürecine girdi. Bu süreçte 1950 ve 1960'ların Soğuk Savaş düzeni sarsıldı; iki kutuplu düzen çözülürken, uluslararası ilişkiler çok daha karmaşık bir doğru evrildi. Bu ortam uluslararası ilişkiler disiplinini de etkiledi ve bu alanda hâkim realist paradigma giderek daha fazla sorgulanmaya başladı. Bu sorgulama

¹⁰⁹ Ibid, s.242.

¹¹⁰ Ibid, s.243.

doğal olarak realist paradigmanın temel kavramlarına da yöneldi; yeni kuramsal arayışlar, yeni kavramlarını da beraberinde getirdi. Hegemonya kavramı, 1970'lerin uluslararası ortamında, birçok yeni yaklaşımda temel kavram olarak ortaya çıktı. 1970'lerin tartışmalı ortamında hegemonya kavramı, realizmin büyük güç kavramının sorgulanmasını sağlarken, değişik yaklaşımlar (neorealizm, kurumsal liberalizm, eleştirel okul ve dünya sistemi yaklaşımı) kendi hegemonya kavramlarını yarattılar.¹¹¹

1950'ler ve 1960'larda hegemonya kavramı yoktu, oysa 1950 ve 1960'lardaki düzen çok daha hegemonik bir düzendi. ABD bu dönemde içerisinde Fordist bir yapılanmayla ve uluslararası alanda da Batı ittifakını sağlamlaştırarak uluslararası örgütlenme ve işbirliğine verdiği önemle sadece gücü değil, aynı zamanda rızayı sağlamada liderlik becerisi göstermiş ve Batı bloğunda hegemonik bir rol üstlenmişti. 1970'lerde ABD'nin bu hegemonik durumu sarsılırken paradoksal bir biçimde hegemonya kavramı ön plana gelmektedir. Uluslararası düzenin sarsıldığı ve değişimin arttığı ortamda hegemonya kavramı adeta uluslararası sorunlara değişik yaklaşımların bir yanıtı olarak ortaya çıkar. Bu durumun ortaya çıkmasında sarsılan düzenin yeniden sağlanması özleminin önemli rolü olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

1950-1960'larda çok daha rahat şekilde yaratılan Amerika hegemonyasının 1970'lerin daha karmaşık şartlarında nasıl sağlanacağı artık önemli bir sorun teşkil etmekteydi. 1970'lerin ortamında uluslararası rıza ve işbirliğinin yaratılması Soğuk Savaş dönemindeki kadar kolay değildi; bu rızanın yaratılması için ekonomik ve siyasi sorunları birlikte ele alan ve Batı merkezlikten çok daha kapsayıcı bir yeni hegemonyaya ihtiyaç duyuluyordu. Bu anlamda hegemonya kavramı uluslararası ilişkilerde rıza sorununun çok daha karmaşıklaştığı, 1950'ler ve 1960'lardaki gibi artık kendiliğinden varsayılmayacağı bir ortamda ortaya çıktı. Bu ortamda hegemonya kavramı bir yandan bozulan düzeni daha karmaşık bir yapıda tekrar sağlama özlemlerine cevap verirken, öbür yandan da Amerika hegemonyasından farklı hegemonyaların veya buna karşı karşı hegemonyaların da oluşturulmasını da gündeme getiriyordu. Ayrıca 1970'lerdeki yaşanan gelişmeler eleştirel bakışların uluslararası ilişkilerdeki etkisinin artmasına ve hâkim hegemonya kavramının da eleştirilmesine yol açmıştır. Ayrıca 1970'lerdeki gelişmeler uluslararası ilişkilerin Batı merkezli yapısının sorgulanmasını gündeme getirmiş, üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ve

¹¹¹ Eralp, **Devlet ve Ötesi**, s.155.

aralarındaki birlikteliği siyasi ve ekonomik düzeyde artırmaları dünya sisteminde Doğu-Batı eksenini yanı sıra Kuzey-Güney ekseninin gündeme gelmesine yol açmıştır. Özellikle Latin Amerika kökenli incelemecilerin katkısıyla azgelişmişlik ve bağımsızlık sorunları sosyal bilimlerde ve uluslararası ilişkilerde etkisini göstermiştir. 1970'lerdeki uluslararası ilişkiler alanında realizm sorgulanırken bu yaklaşımlar uluslararası ilişkiler disiplinine girmeye başlamış ve böylece Amerika hegemonyasına karşı karşı hegemonya tartışmalarını da yoğunlaştırmıştır. Hegemonya kavramı, aynı zamanda, bu karmaşık ortama realizmin kavramsal araçlarının cevap veremediğinin de bir yansımasıdır. Realizm uluslararası düzeni incelemeye yönelirken güç-çıkarcı ilişkileri üzerine yoğunlaşmış ve büyük güçlerin uluslararası düzeni sağlamada önemli rolleri olduğunu vurgulamıştır. Ancak 1970'lerin ortamında realizmin büyük güç kavramı daha ziyade askeri ve siyasi unsurlara dayandığı ve siyasi-ekonomik ilişkileri birbirinden ayırdığı için yetersiz kalmaya başlamıştır. Değişen bir yandan siyasi-ekonomik ilişkilerin bir arada incelenmesini gerekli kılarken, diğer yandan uluslararası düzenin çok karmaşık bir ortamda yeniden inşasını ön plana çıkarıyordu. Böyle bir durum ise hegemonya kavramının ortaya çıkmasına yol açarken, büyük güç kavramının da sınırlarını çiziyordu.¹¹²

Neorealist Robert Gilpin'e göre, 18. ve 19. yüzyılda İngiltere ve 20. yüzyılda ABD tarafından gerçekleştirilen liberal uluslararası ekonomik düzen dönemlerinde tek bir başat güç tarafından kurulan hegemonik istikrar görülmüştür. Yeni gerçekçilerin hegemonik istikrar kuramına göre, hegemonya askeri ve ekonomik güçleri ile tanımlanan bir hâkimiyet ilişkisidir. Hegemon devlet, gücü ile dünyadaki diğer devletlere kendi kurallarını dayatmaya ve böylece istikrar sağlamaya çalışır. Hegemonun düşüşü ile sistemdeki istikrar bozulur. Marksistler ise, sınıflar arası mücadele ve eşitsiz gelişme üzerine odaklanırken, kapitalist dünya düzeni içinde hegemonun rolüne bakarlar. Marksistlere göre, ABD'nin hegemonik hâkimiyeti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmin yayılması ile aynı dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönem 1970'lerin sonuna doğru kriz ile karşılaşmıştır. Bu bağlamda hegemonya krizi kapitalizmdeki krizle aynı zamanda görülmüştür. Marksistler hegemonya kuramlarını yarım olarak değerlendirir, çünkü bu kuram kapitalist eşitsiz gelişmedeki değişimleri açıklamaz. Fakat Marksistler de, hegemonya kavramını bir devletin hâkimiyeti anlamında kullanır. Gerçekçiler gibi, onlar da zenginlik ve gücün birbirlerini tamamladıklarını

¹¹² Ibid, s.158-159.

kabul ederler. Yeni Marksizm'in temsilcisi Wallerstein'in çalışmaları da bu noktayı gösterir. Wallerstein, kapitalizmin tarihi olarak modern devlet sistemine bakmış ve hegemonya ile askeri gücün rolünü vurgulamıştır. Genel olarak Marksist ve dünya sistemi yaklaşımları, diğer geleneksel yaklaşımlar gibi İngiltere veya ABD gibi devlet hegemonyasını incelemektedir.¹¹³

Gill, küresel üretimin yeniden yapılandırılmasını 1970'lerdeki yapısal değişim içinde incelemiştir ve İkinci Dünya savaşından beri devam etmekte olan "tarihsel bloklardan", 1970'lerde neoliberal güçlerin oluşturduğu "ulus-aşırı tarihsel bloklara" geçildiğini söylemektedir. Fakat Gramsci'den farklı olarak Gill, "tarihsel bloğun" hegemon olma olasılığının olduğunu, ama "tarihsel bloğun" üstünlüğü olsa da, her zaman hegemonik yönetimin olmadığını da belirtir. Ayrıca Gill, iki önemli kavramı ortaya koymuştur: "yeni anayasacılık (new constitutionalism)" ve "disipliner neoliberalizm (disciplinary neo-liberalism)". Burada "disiplin" kavramı ile sermayenin yapısal gücü, ulus-aşırı sermaye ile ilgili sınıfsal oluşumlarda ve örgütlerde uyumun sağlanması ve kontrolü anlaşılmıştır. Bu bağlamda "disipliner neoliberalizm" kavramı yerel ve uluslararası kurumların oluşturulduğu, bir başka deyişle kurumlaşmanın olduğu liberalizm anlamında kullanılmıştır. Gill'e göre, geleneksel anayasacılık politik haklar, zorunluluklar, hürriyetler ile ilgiliyken, "yeni anayasacılık", "disipliner neoliberalizmin" hâkim olduğu dünya düzeninde, ideoloji ve pazar gücü yeni liberal yapılanma için yeterli olmadığı için yasal araçların kurulmasını sağlayan, bir başka deyişle ulus-aşırı liberalizmin gerçekleşmesini sağlayan politikadır. "Yeni anayasacılık" pazarın güvenilirliğini ve etkinliğini, ekonomik siyasanın istikrarlığını, demokratik karar verme kısıtlamalarını vurgulamaktadır. "Yeni anayasacılık" ile sermayenin giriş çıkışı ile ilgili ulusal uygulamalar kaldırılır ve uluslararası örgütlerin denetleme mekanizmaları güçlendirilir. Ayrıca, Gill ve Law, Cox'un hegemonya üzerine söylemlerini uluslararası finans çalışmalarına da uygulamıştır. Bu bağlamda, 1970'lerde Bretton Woods sisteminin yıkılmasına, farklı ülkelerdeki iş ve hükümet aydınlarının uluslararası düzenin devamı ile ilgili genel şartlara bakışlarındaki değişimin neden olduğunu belirtmişlerdir. Gill'e göre, bu değişim zorlama ile değil rıza ile olmuştur. Bu bağlamda, Gill, küreselleşme sürecinde iç dinamiklerin analizinden uzaklaşıp daha ziyade ulus-aşırı devlet-sivil toplum ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır.¹¹⁴

¹¹³ Karacasulu, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.58.

¹¹⁴ Ibid, s 64.

1940'lı yıllarda, Amerika'da İkinci Dünya Savaşı sonrası için birbirinden farklı üç düşünce veya politik model sivrilmıştır: İlki, Roosevelt'in yakın olduğu yaklaşımdı. Bu yaklaşıma göre Roosevelt, küresel ölçekte, ABD hegemonyasını inşa etmeliydi. Ona göre bu hedef, ticaretin tüm kürede serbestleşmesi, serbest rekabet ve sıkı uluslararası ilişkiler ile mümkün olabilir gözükmekteydi. Bu yaklaşım çerçevesinde, Sovyetler Birliği'ne "Junior Partner" rolü biçilmişti. Buna göre, düşmanlık entegrasyon olgusu için zarar verici bir kavramdı. Bu yüzden Sovyetler Birliği'ne sistem içi bir rol öngörülüyordu. Bloklaşma olgusu da bu vizyona göre tasvip edilmiyordu. Sovyetler Birliği Probleminin ancak entegrasyon problemi ile çözülebileceği öne sürülüyordu. Oldukça idealist görülen bu yaklaşım, savaştan sonra Sovyet tehdidinin kendini hissettirmesiyle birlikte etkisini yitirmiştir. İkincisi, Sovyetler Birliği'nin "Çevreleme" politikasıyla kontrol altına alınmasıdır. Amerikan diplomat George F. Kennan bu fikrin hem mimarlarından hem de sıkı savunucularındandı. Ona göre, Sovyetler Birliği, baskıcı ve kabul edilemez ekonomik-politik yapısı ile kendi sınırlarına hapis edilmeliydi. Bu çevreleme politikası sadece askeri araçlara dayanmayacak, buna, Doğu ülkelerinin ekonomik ve siyasal geri dönüşümleri için destekler eklenecekti.

Kenan, o dönemde komünizmi "şeytan paraziti"ne benzetmekteydi ve komünist tehlikeyi askeri olmaktan çok siyasal bir tehdit olarak konumlandırıyor. Üçüncü görüş Truman tarafından temsil edilmiştir. Truman, Roosevelt ve Kennan'dan farklı bir biçimde ABD İmparatorluğu'nu inşa etmek istemiştir. Bu imparatorluk askeri ittifaklarla inşa edilecekti. Kuzey Atlantik İttifakı bu anlayışın ürünlerindendi. Bu farklı yaklaşımlardan etkili olanı, "Çevreleme" politikası olmuştur. Fakat bu yaklaşım da diğerleri gibi ABD gücünün sarsılmaz bir dünya gücü olmasını hedefliyordu. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, küresel güç sistemi içerisinde hegemonik bir görünüm sergilemeye başlıyordu. Savaş, dünyanın pek çok yerinde yıkımlara neden olmuşken ve bu yıkımlardan pek çok devlet nasibini almışken; ABD, bu savaş akabinde, savaştan güçlenmiş olarak çıkan tek bir ülke olarak göze çarpmaktaydı.¹¹⁵

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hür dünyanın ve demokratik değerlerin temsilcisi olarak kendisini sunmuş ve rızaya dayalı hegemonyasını dünya genelinde kurmayı genel olarak başarmıştır. Bu nedenle ABD, rızaya dayalı hegemonya kavramının açıklanabilmesi bakımından önemli bir örneği teşkil etmektedir. Amerikan hegemonyası,

¹¹⁵ Silindir, "ABD Gücünün Geleceği", s.56.

liberal düşünce ve değerlerin Batı Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkeleri elitlerince büyük ölçüde benimsendiği; öte yandan da bunları reddeden “karşı kamp”ın etkin biçimde çevrelendiği 1945 sonrası dönemde kurulmuştur.¹¹⁶

Gramscici yazarlar arasında yer alan Robinson’a göre, Gill ulus-aşırı süreçte ABD hegemonyasından bahsederken, hegemonya krizinin ABD’nin ideolojik ve maddi hegemonyasını artırdığını, çünkü ABD’nin yönlendirdiği bir grup kapitalist ülkenin ulus-aşırı hegemonya kurduğunu belirtmiştir. Robinson, Gill’in yaklaşımının devlet merkezli olduğunu, kendisinin ise hegemonya tartışmalarında toplumsal güçleri daha ön plana aldığını vurgulamıştır. Robinson, küreselleşmeye küresel sermayenin artışı tezinden yaklaşır, küreselleşmenin ulusal niteliği olmayan bir kapitalist sınıf projesi olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, Robinson, Gill’den farklılaştığını iddia etmektedir. 2003 Irak savaşından sonra büyük güçler arasında çekişme olduğu, ABD’nin dünya hegemonyasını ele geçirme isteği olduğu veya ABD, AB ve Asya gibi üç blok arasında hegemonya mücadelesi yaşandığı, Asya’nın ABD’ye rakip olduğu düşüncelerine karşın, Robinson bu açıklamaları tatmin edici bulmamıştır.

Neo-Gramscici yaklaşım Avrupa Birliği çalışmalarına da uygulanmış olup, Bieler ve Morton, yakın zamandaki Avrupa entegrasyonunun Gramscici yaklaşım ile değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Gramscici görüş ile küreselleşme üretimin ve finansmanın uluslararası gelişmesi, neoliberal ideolojiye geçilmesi olarak anlaşıldığında, uluslararası olarak toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanmasına yol açtığı belirtilmektedir. Bu bağlamda, 1970’lerde başlayan küreselleşme Avrupa Birliğini de etkilemiş ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanmasına yol açmıştır. 1980’lerin ortasından itibaren Avrupa’da entegrasyonunun hız kazanması ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanması yeni işlevselcilik ve hükümetlerarasıcılık kuramlarının varsayımlarıyla açıklanamazken, neo-Gramscici yaklaşım ile açıklanabilir. Avrupa Birliği entegrasyonu uzun yıllar yeni işlevselcilik ve hükümetlerarasıcılık kuramları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat yeni işlevselcilik ekonomik yayılma (spill-over) konusunda indirgemeci davranırken, hükümetlerarasıcılık devlet merkezli olmasıyla indirgemeci davranmıştır. Her iki görüş de, entegrasyona neden olan tarihsel sürecin nedenlerini incelememiş ve üretimin toplumsal ilişkilerini dikkate almamıştır. Neo-Gramscici yaklaşım ise, yeni işlevselciliğin aksine entegrasyonu yayılma

¹¹⁶ Çiftçi, “Türk Dış”, s.61.

(spill-over) etkisinin düzenleyeceği bir süreç olarak tanımlamaz. Liberal hükümetlerarasıcılığın pazarlık ve müzakere varsayımlarını da entegrasyon sürecinin arka planını göz ardı ettiği gerekçesi ile yetersiz bulur. Çünkü neo-Gramesicilere göre önemli olan kurumlar değil, toplumsal güçlerdir. Ulusaşırı güçlerin desteklediği Avrupa Birliği yanlısı bir toplumsal güç olabildiği gibi, karşı çıkan bir toplumsal güç odağı da olabilir. Bu toplumsal güç ilişkilerinin oluşturduğu tarihsel bloklar diğeri üzerinde hegemonya kuracaktır.¹¹⁷

Uluslararası politik ekonominin önemli isimlerinden Susan Strange da 1989'da, güçlü bir ulus-devletten ziyade bazı açılardan Roma İmparatorluğu'nu anımsatan bir siyasi yapı oluştuğuna dikkat çekiyordu. ABD'den "Başkenti Washington D.C. olan, sınırları olmayan bir imparatorluk" olarak söz etmesi dikkati çekmektedir.¹¹⁸

ABD'nin hegemonik güç olarak ortaya çıkışında bilim ve teknolojik kapasite konusunda yaptığı atılımların da rolü büyüktür. Son zamanlarda gerçekleşen ekonomik zirvelerde sürekli gündem maddeleri arasında yer alan telif hakları ve lisans uygulamaları da aslında bilim ve teknoloji konusundaki gelişmelerin denetim gücünü elinde tutma gayretinin bir ürünüdür.¹¹⁹

Uluslararası ilişkilerdeki hegemonik güç konumunu sürdürmek isteyen ABD bu gücün temel dayanağı olan teknolojik üstünlük ve kontrol kabiliyetini kaybetmemek için bir taraftan uluslararası hukuk düzenlemeleri yapmaya gayret ederken, diğer taraftan başta Çin, Japonya ve AB olmak üzere rekabet gücü olan güçlerle kıyasıya bir rekabeti göze almıştır. Japonya ile multimedya ve iletişim teknolojisi, Çin ile telif hakları ve uluslararası patent anlaşmaları, Fransa ile teknoloji casusluğu konusunda karşı karşıya gelen ABD'nin hedefi gelecekteki teknolojik oluşumun nabzını ve kontrolünü elinde tutmaya devam etmektir.¹²⁰

Harvardlı tarihçi Niall Ferguson'un vurguladığı üzere, ABD imparatorluğu yalnızca ABD'nin ulusal güvenliğini sağlayıp ihtiyacı olan hammaddeleri elde etmekle ilgilenmeyip,

¹¹⁷ Karacasulu, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 65.

¹¹⁸ Jens Wissel, "Canavarı Adlandırmak Nicos Poulantzas ve İmparatorluk", çev. Emre Arslan ve Doğan Göçmen, **Praksis** 11, 2004, s. 85.

¹¹⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 64. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2011, s.25.

¹²⁰ Ibid, s.26.

meta ve fikir ihraç ederek dünyanın geri kalanının barış, küresel güvenlik ve ‘Amerikanlaştırma’ gibi önemli ‘kamusal mallar’ a ulaşmasını sağlamaktadır.¹²¹

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. Soğuk Savaş

Hegemonya, bir iktidar ve tahakküm ilişkisidir ve bu nedenle küresel toplumda iktidarın kimin elinde olduğunu sormak zorunludur. Üretimin dünya çapındaki merkezsizleşmesi küresel ekonominin denetim ve yönetiminin merkezileşmesiyle birlikte gerçekleşir.¹²²

Soğuk Savaş yılları, uluslararası ilişkileri güvenlikle ilgili konulara hapsetmiş ve uluslararası ilişkilerde bir çöküşe yol açmıştır. Gerçi nükleer terör dengesinin mevcudiyeti iki blok arasında doğrudan sıcak çatışmaları engellemiş, sıcak savaş Kore ve Vietnam örneklerinde görüldüğü gibi çevre ülkeler üzerinden yürütülmüştür. Soğuk Savaş döneminde ekonomik mücadele, bağımsızlığını kazanan sömürgelerin Doğu Bloğu’na geçmesini önlemek amacıyla yapılan iktisadi yardımlarda odaklanmıştı. ABD, savaşta eski gücünü ve etkisini kaybetmiş olan İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi Avrupa’nın büyük devletlerinin elindeki sömürgelerin bağımsızlık mücadelesini desteklemiştir. Sonuç olarak, bu ülkeler, sömürgelerinin bir bölümünden vazgeçmek zorunda kalmış ve üzerlerindeki ABD etkisi artmıştır. Ancak 1970’ler sonrasında Doğu ve Batı blokları arasında güvenlik konularında anlaşma emarelerinin ortaya çıkması askeri tansiyonu düşürmüştü, bununla eşanlı olarak iktisadi kurallar üzerinde önceden sağlanmış olan konsensüs çökmüştür. Buna neden olan gelişmeler Batı’da Bretton Woods sisteminin çökmesi, Avrupa’da oluşturulan entegrasyonun (AB) bir iktisadi güç olarak yükselmesi, Japonya’nın olağanüstü iktisadi ve ticari performansı, yeni uluslararası üretim modellerinin geleneksel iktisadi ve siyasi düzene çok yönlü meydan okumaları ve bu sayede ABD uyruklu şirketlerinin kendilerini ABD’ye yatırım yapma konusunda mecbur hissetmemeleri; Doğu’da SSCB’nin iktisadi ve siyasi

¹²¹ Asef Bayat, İslamcılık ve İmparatorluk: İslamcı Emperyalizm Karşıtlığının Aykırı Doğası, **Küresel Parlama Noktaları Emperyalizme ve Neoliberalizme Karşı Tepkiler**, der. Leo Panitch, Colin Leys , Çeviri: Tuncel Öncel, Yordam Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s.58.

¹²² Robinson, **Praksis**, s. 141.

olarak dağılması, Çin'in iktisadi rejimini yumuşatarak ülke ekonomisini Batılı yatırımcılara açması, Uzak Doğu ülkelerinin gelişme ve sanayileşmede katettikleri önemli mesafeler sayesinde Batı'nın hassas sanayilerine rakip olarak sahneye çıkmaları v.d. şeklinde sıralanabilir. Bu önemli gelişmeler sonucunda uluslararası ilişkilerde iktisadi faktörlerin önemi artmış ve uluslararası siyasal iktisatçılar, uluslararası sistemde siyaset ve iktisat arasındaki ortak yönleri açıklamak, siyaset ve ekonomi arasında köprü kurmak gereğini hissetmişlerdir.¹²³

ABD, 1823 yılında Monroe Doktrini ile gizlendiği yalnızcılık politikasından 1914 yılında, ulusal savunmasını sağlamak için çıkmış. Başkan Wilson'un tüm çabalarına rağmen 1920 yeniden yalnızcılığa dönmüştür. Fakat bu devlet 1941 yılındaki Pearl Harbor baskından sonra yalnızcılığa bir daha dönmek üzere uluslararası sisteme yeniden girmiştir.¹²⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve temelinde ABD ile SSBC arasında gelişen düşmanca ilişkileri ve ideolojik çatışmayı tanımlamak için kullanılan Soğuk Savaş dönemi çoğunlukla Churchill'in 1946'daki "demir perde" konuşmasıyla başlayan 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı veya 1991'de SSBC'nin dağılmasıyla da bitmiş olarak kabul edilmektedir.¹²⁵

ABD, yeni tarihsel süreçte, yeniden tesis edilen güç dağılımı sonrasında belirleyici bir konum elde etmeye başlamıştı. Bazı kimseler bu yeni sürece "Amerikan Yüzyılı" diyorlardı. Bu yüzyılda küresel bir güç olarak ortaya çıkan ABD, küresel meseleler ile ilgili gelişmelerle daha fazla ilgilenmeye başlıyordu. Soğuk Savaş'ın baş göstermesi bu gücün bir misyon zemini üzerinde hareket etmesine neden olmuştur. Bu tarihsel "misyon" ideolojik "öteki" olarak idrak edilen, Sovyetler Birliği'ne yönelik bir konumlanış sergileyecekti. Bu konumlanış aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası siyasal sistemin yapısal değişime uğraması ile ilgi bir gelişmeyi yansıtıyordu.¹²⁶

¹²³ Mehmet Duman, "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri," **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 4, 2002, s.4.

¹²⁴ Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, 5. Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2000, s.66

¹²⁵ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1. Cilt, 11. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.536.

¹²⁶ Silindir, "ABD Gücünün Geleceği", s.56.

4.2.İki Kutup ve Etki Alanları

1945'ten sonra uluslararası politik düzlemde hissedilmeye başlayan Soğuk Savaş, Wallerstein'a göre, Batı (ABD, İngiltere ve Fransa) ve Sovyetler Birliği arasında yapılan zımni bir antlaşmanın ürünüydü. Ona göre, bu antlaşmanın temeli Yalta'da atılmıştır. Bu "üstü örtülü" antlaşmaya göre, Batı birlikleri belirlenmiş merkezlere yerleşirken (Oder-Neise hattı) Sovyetler de kendi alanına düşen bölgelerde nüfuzunu inşa etmiştir. Buna göre Sovyetler Birliği dünyanın yaklaşık üçte birini etki alanına dâhil ederken, kalanı ise ABD'ye bırakılıyordu.¹²⁷

Sovyetlerin savaş biter bitmez, bir yandan İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskıya geçmesi ve öte yandan da işgalleri altındaki Avrupa ülkelerinde komünist rejimleri baskı ve tehdit metotları ile kurmaları, bilhassa ABD'nin, Sovyet Rusya ile barışta da işbirliği yapabileceği hususundaki ümitlerinin çabucak kaybolmasına sebep oldu. Amerika, tekrar Monroe Doktrini'ne dönmek için Avrupa'dan çekilmek şöyle dursun, Sovyet Rusya'nın şimdi yaratmaya başladığı tehlike ve tehdidi gayet açık olarak görmeye başladı. Bundan dolayı, 1947 Mart'ında Truman Doktrinini ve 1947 Haziranında da Marshall Planı'nı ortaya attı.

Truman Doktrini, Amerika'nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkeleri destekleme kararını ve Marshall Planı da hür Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve güçlendirme kararını ifade ediyordu. Savaşın sonra Amerika'nın tekrar kendi kabuğuna çekilerek meydanı Sovyetlere bırakacağına kesinlikle inanmış olan Moskova için, Amerika'nın bu yeni tutumu bir sürpriz oldu ve Sovyetleri telaşlandırdı. Uydu ülkelerle Moskova arasındaki bağları daha da güçlendirmek ve aynı zamanda da milletlerarası komünist faaliyet ve hareketlerini bir merkezden idare etmek için yeni tedbirlere başvurmaya karar verdiler. 1947 Eylül ayında Sovyet Rusya, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin liderleri Polonya'nın Szklarska Poreba şehrinde toplandılar ve yayınladıkları belgelerle 5 Ekim 1947 de Cominform'un kurulduğunu ilan ettiler.¹²⁸

Soğuk Savaş boyunca Amerika'nın dış politikaya yaklaşımı, var olan soruna hayret edilecek bir şekilde uygun düşüyordu. Derin bir ideolojik çatışma vardı ve yalnız bir ülke,

¹²⁷ Silindir, "ABD Gücünün Geleceği", s.57.

¹²⁸ Fahir Armanoğlu, **20'inci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, 17. Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2010, s.659.

ABD, komünist olmayan dünyanın savunmasını organize etmek için politik, ekonomik ve askeri tüm araçlara sahipti. Böyle bir konumdaki bir ulus, görüşlerinde ısrarlı olabilir ve daha az önemli ulusların devlet adamlarıyla ters düşme probleminden de çoğunlukla kaçınabilir. Bu devletlerin sahip oldukları araçlar, onların umutlarına göre daha az ihtiraslı amaçlar izlemelerini ve bu amaçlara bile aşamalar halinde yaklaşmalarını zorunlu kılar. Soğuk Savaş dünyasında geleneksel güç kavramı kökünden yıkıldı.

Genellikle tarih, çoğu zaman birbiriyle simetrik olan bir askeri, siyasi ve ekonomik güç sentezi göstermiştir. Soğuk Savaş devrinde gücün farklı elemanları birbirinden oldukça bağımsız bir hale geldi. Eski Sovyetler Birliği, askeri bir süper güç iken, ekonomik bakımdan bir cüceydi. Yine Japonya örneğinde olduğu gibi bir ülke ekonomik bakımdan bir dev iken, askeri bakımdan adı bile geçmeyebilirdi. Soğuk Savaş sonrası dünyada, gücün çeşitli unsurlarının, daha uyumlu ve daha simetrik bir şekilde büyümeleri almaları olasıdır. ABD'nin göreceli askeri gücü zamanla azalacaktır. Belirgin bir düşmanın olmaması, kaynakların savunmadan diğer öncelikli alanlara doğru yönelmesi için iç baskılan ortaya çıkaracaktır ki, bu süreç halen başlamış durumdadır. Tek bir tehdit olmadığı zaman, her ülke kendisine yönelen tehlikeleri, kendi ulusal perspektifi içinde kavrayacak, Amerikan koruması altında yaşayan ülkeler, kendi güvenlikleri için daha büyük sorumluluk yüklenme zorunluluğunu hissedeceklerdir. Böylece yeni uluslararası sistem, bunun gerçekleşmesi birkaç on yılı alabilirse de askeri alanda bile bir dengeye doğru işleyecektir. Bu eğilimler, Amerikan egemenliğinin gittikçe azaldığı ekonomi alanında daha da belirgin olacak ve ABD'ye meydan okuma daha güvenli sayılacaktır.¹²⁹

ABD yöneticileri, Uzakdoğu'da, Doğu Akdeniz'de ve Orta Avrupa'da Sovyet davranış ve girişimleri karşısında, Sovyet yayılmasını önlemek üzere, harekete geçmeye karar vermişlerdi. İşte bunun ilk belirtisi de Truman Doktrini olmuştur. Başkan Truman, 12 Mart 1947'de Kongre'ye sunduğu bildiriye, "ABD'nin silahlı azınlıklar veya dış baskılarla karşılaşan özgür ulusları destekleme politikasına sahip olması gerektiğine inanıyorum" diyerek, özgürlük ve bağımsızlıklarını korumaya çalışan uluslara askeri ve ekonomik yardım yapmak suretiyle, komünizmi durdurma amacını güden bir program ilere sürdü. Bu da "Truman Doktrini" adını aldı. Başkan, bu bildirisinde, ayrıca Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istedi ve bunun Ortadoğu düzenini korumak için gerekli olduğunu

¹²⁹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, 9. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s.8.

bildirdi. Bunun üzerine, bu isteğe uygun olarak hazırlanan ‘‘Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu’’ tasarısı, 22 Nisan'da Senato'da, 9 Mayıs'ta Temsilciler Meclisi'nde kabul edildi. 22 Mayıs 1947'de de Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Bununla da Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye de 100 milyon dolarlık yardım yapılmasını kabul etmiş oldu. Truman Doktrini ile Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasında meydana gelen bu köklü değişiklik sonucunda, dünya güçler dengesini oluşturmak üzere harekete geçmesi, yeni bir bloğun kurulması döneminin meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır.¹³⁰

29 Kasım 1956'da, Birleşik Devletler hükümeti, Bağdat Paktı üyeleri olan Pakistan, Türkiye, Irak ve İran devletlerinin zirve toplantısını selamlarken şöyle bir açıklama da bulundu: ‘‘Üyelerin toprak bütünlüğüne ve politik egemenliğine yapılacak bir tehdidi, Birleşik Devletler hükümeti azami ciddiyetle ele alacaktır’’. Bu, ABD'nin Bağdat Paktı devletlerinin savunmasını üzerine alacağını diplomatik bir dille ifadesiydi. Bu rol, çok zayıflamış ve çok saygınlığını yitirmiş Büyük Britanya için artık uygun değildi. 5 Ocak 1957'de Eisenhower, sonradan Eisenhower Doktrini olarak anılan doktrini onaylaması için Kongre'ye bir mesaj gönderdi: Ortadoğu'ya ekonomik yardım, askeri yardım ve komünist saldırısına karşı koruma şeklinde üç katlı bir program. 10 Ocak 1957'de yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında, Eisenhower daha da ileri giderek Amerika'nın bütün hür dünyayı koruma yükümlülüğünü üstlendiğini ilan etti:

‘‘Birincisi, Amerika'nın hayati çıkarları dünya çapındadır, her iki yarım küreyi ve her kıtayı içine alır. İkincisi, hür dünyadaki her ulusla çıkar birliğimiz vardır. Üçüncüsü, çıkarların karşılıklı bağımlılığı, bütün halkların haklarına ve hansa dürüst bir saygı gösterilmesini gerektirir.’’¹³¹

Amerika'nın kendisini Avrupa'dan koparması, onu, dünyanın her bölgesinde, her özgür (yani komünist olmayan) ulusun savunulması yükünü üzerine almak gibi bir durumla karşı karşıya getirmiştir. Her ne kadar Süveyş krizi esnasında Amerika hâlâ Birleşmiş Milletler aracılığı ile kalkınmakta olan dünyada dengenin belirsizlikleri ile uğraşmaya çalıştıysa da, iki yıl içinde Amerikan kuvvetleri, Eisenhower Doktrini'ni uygulamak için Lübnan'a gelecekti. On yıl sonra Amerika tek başına Vietnam'da boğuşmaya başlayacak,

¹³⁰ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih Kitabı (1789-2010)**, 8. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2010, s.667.

¹³¹ Kissinger, **Diplomasi**, s.514.

müttefiklerinden çoğu Süveyş günlerinde Amerika'nın ortaya koyduğu argümanları ileri sürerek kendilerini uzak tutacaklardır.¹³²

4.3.Soğuk Savaş ve ABD Başkanları

ABD Başkanlarından Nixon da Wilson'ın ihtiraslı enternasyonalizmini ve Amerika'nın vazgeçilmezliğine olan inancını paylaşırken, Amerikan idealizmini ciddiye alıyordu. Fakat aynı zamanda, Amerika'nın misyonunu, dünyanın fiili işleme şekline ilişkin olarak kendi çıkardığı sonuçlara bağlamak zorunluluğunu da hissetti. Nixon ülkesinin Wilson'ın değerlerine arka çıkmasını isterken bile, kaderin kendisine, Amerika'nın bu değerleri tüm dünyada ordularını yollayarak korumaktan vazgeçmesini gerçekleştirmeyi yüklediğinin farkındaydı, bundan acı duysa da. Nixon'ın hareket noktası, Amerika'nın kendi farklılığına olan inancıydı. Tanıdığı birçok yabancı liderin içinde ancak birkaç tanesinin fedakarlık yapmak taraftan olduğunu öğrenmişti; doğrusunu söylemek gerekirse, çoğu, Amerikan dış politikasında belli bir ağırlıkta hesaplanabilirlik olmasını tercih ederlerdi ve Amerikan ulusal çıkarının, fedakarlıktan çok daha güvenilir olduğunu düşünürlerdi. Bu nedenle, Nixon aynı zamanda iki yol üzerinde çalışmayı yeğlemiştir: Bir taraftan amaçlarını açıklamak için Wilsoncu retoriği kullanırken, diğer taraftan taktiklerini uygulamak için ulusal çıkara başvurmuştur.¹³³

Nixon Doktrini olarak tanınacak olan doktrin üzerinde, 1969 Kasım'ında ve 1970 Şubat'ında yapılan konuşmalarda ve başkanın ilk yıllık dış politika raporunda daha geniş açıklamalar yapıldı; bu rapor, o dönemde Nixon'ın dış politikasının ana kurallarını açıklamasını sağlayan yeni bir yoldu. Nixon Doktrini, Amerika'nın iki savaş sonrası askeri hareketinin (Kore ve Vietnam), Amerika'nın resmi bir yükümlülüğü olmayan ülkeler için ve teknik olarak Amerika'nın ittifaklarının bulunmadığı bölgelerde yapılmış olması paradoksuyla ilgiliydi.¹³⁴

Nixon Doktrini, öncelikle resmi ittifakların kapsamadığı ve Sovyet uydularının tehdit ettiği ikinci derecede önemli bölgelerdeki krizlerle ilgiliydi ve sonradan ortaya çıktı ki bunlar çok az sayıdaydı. Vietnam benzeri başka bir çatışmadan kaçınmak için bir "doktrin"

¹³² Ibid, s.515.

¹³³ Ibid, s.670.

¹³⁴ Ibid, s. 672.

geliştirmeye çalışan Nixon yönetimi, tam da Vietnam gibi tekrarlamamakta kararlı oldukları durumlara uygulanacak bir doktrin geliştirdi. Nixon görevine başladığı zaman, Doğu-Batı ilişkileri açık bir şekilde yeniden değerlendirmeye muhtaçtı. Sovyetler Birliği ile olan çatışma Amerika'yı küresel uğraşlara itti ve Vietnam darbesinin ışığı altında, bu çatışmanın stratejisinin yeniden gözden geçirilmesi gereksinimi doğdu. Yeniden değerlendirmeyi bu kadar zor yapan şey, Soğuk Savaş boyunca sınırlandırma politikası üzerindeki iç tartışmaların çoğunun klasik Amerikan kategorileri üzerinde yapılmasıydı. Bu tartışmalarda jeopolitik dışlandı; bir grup, dış politikayı teoloji ilminin bir alt bölümü olarak görürken, onun karşıtı olanlar, dış politikaya psikolojinin bir alt bölümü olarak bakıyordu.¹³⁵

Reagan ile Thatcher'in seçilmesinden önce bile yeni bir Soğuk Savaş şekillenmekteydi: Özellikle ABD hükümetinin, SSCB'yi maliyetli ve kazanılması imkansız bir çatışmanın içine çekmek amacıyla Afganistan'ın Sovyet destekli rejimine karşı savaştan İslamcı gerilla gruplarını gizlice desteklemesi bunun açık bir göstergesiydi. Reagan'ın "şeytan imparatorluğu" karşıtı beyanatları yeni bir saldırının işaretleriydi. Bunu, askeri harcamaların hızla artırılması, teknolojik ve iktisadi ambargoların yeniden yürürlüğe konulması, vekâleten yürütülen savaşların daha fazla desteklenmesi, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa'daki muhalif hareketlerin ideolojik olarak gasp edilmesi izledi. 1950'li ve 1960'lı yılların nükleer cepheleşmeye dayalı "Birinci Soğuk Savaş"ının "karşılıklı mutlak yıkım" koşullarında kilitlenmeyle sonlanmış olmasına karşın, 1970'lere gelindiğinde Sovyet bloku, iç demokrasinin ve iktisadi dinamizmin olmamasından kaynaklanan uzun bir durgunluk dönemine girmişti. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması komünist blokun bir bütün olarak çöküşünü hızlandırdı. Çin'de Deng Xiaoping önderliğinde gerçekleştirilen piyasa yanlısı reformlarla birlikte değerlendirildiğinde, bu gelişmeler kapitalizmin küresel ölçekte zafer kazandığına işaret ediyordu.¹³⁶

Reagan'ın jeostratejik saldırısının amacı, Sovyetlere haddini aştığını iyice anlatmaktı. Brejnev'in, komünist kazançlarının geri çevrilemez olduğunu savunan doktrinini reddeden Reagan'ın stratejisi, komünizmin yalnızca sınırlandırılabilmesine değil, yenilebileceğine de inanıyordu. Reagan yönetimi, elde ettiği başarıları Reagan Doktrini denen prensibi yürürlüğe koyarak kazandı. Birleşik Devletler, Sovyet nüfuz alanı dışındaki ülkelerde antikomünist karşı ayaklanmalara yardım etmiş, Afgan mücahitlerini Ruslara karşı savaşlarında silahlandırmış,

¹³⁵ Ibid, s. 674.

¹³⁶ Saad-Filho, Johnston, **Neoliberalizm**, s.146.

Nikaragua'da kontra gerillalarına destek vermiş, Etiyopya'da ve Angola'daki komünist karşıtı güçlere yardım etmişti. 1960 ve 1970'li yıllarda Sovyetler, hükümetleri, ABD'ye karşı dost olan ülkelerde komünist ayaklanmaları teşvik etmişti. Şimdi 1980'li yıllarda, Amerika Sovyetlere kendi kullandığı ilaçları tattırmak istiyordu.¹³⁷

Küresel olarak özgürlük ve demokrasinin desteklenmesinde kullanılan yüksek Wilson dili, hemen hemen Makyavelci gerçeklikle mayalandı. Amerika, Quincy Adams'ın sözleriyle "yok etmek için yurtdışında canavar avına" çıkmadı; daha çok, Reagan Doktrini'ne göre düşmanın düşmanına yardım için çıktı. Reagan yönetimi yalnızca gerçek demokratlara değil (Polonya'da olduğu gibi), fakat Afganistan'daki İslamcı köktencilere (İranlılarla ortak), Orta Amerika'daki sağcılara ve Afrika'daki kabile savaşçılarına kadar yardım yaptı... Sonuçlar komünizmin çöküşünü hızlandırdı; fakat Amerika'yı tarihi boyunca kaçındığı ve bir devlet adamının başlıca çıkmazı olan temel bir soruyla yüz yüze getirdi: Hangi sonuçlar hangi araçları meşru kılar?¹³⁸

4.4.Yeni Dünya Düzeni ve Baba Bush

Antikomünist komplo teorileri 1990'lı yılların ardından tekrar etkili olmaya başladı. Bu dönemin özelliği Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ABD emperyalizminin meydanı boş bulması ve büyük bir atağa geçmesiydi. ABD'nin yönetiminde bir dünya hedefleyen bu atağın adı "Yeni Dünya Düzeni" idi. Yeni Dünya Düzeni, ilk ortaya atıldığı andan itibaren haklı olarak büyük tepkilere neden oldu. Bu tepkilerin bir kısmı da ABD'deki aşırı sağcı örgütlenmelere aitti. Sisteme karşı bütün itirazları incir çekirdeğini doldurmayan bu tepkiler, ne yazık ki, medyanın gücü ve sağlıklı eleştiri yapabilecek odakların güçsüzlüğü yüzünden kısa süre içerisinde yayıldı. Fitali ateşleyen George H. W. Bush'un bir konuşmasında "Yeni Dünya Düzeni" lafını kullanması olmuştu. ABD'deki aşırı sağcılar bu konuşmayı ve geçmişlerindeki komplo teorisi mirasını temel alarak Yeni Dünya Düzeni'nin ABD emperyalizminin değil birtakım gizli örgütlerin yeni döneme ilişkin stratejisini ifade ettiğini öne sürdüler. Buna göre CFR, Bilderberg, Trilateral gibi yerlerde örgütlenmiş "elitler", "Tek Dünya Devleti" adı altında dünyayı yönetmek istiyordu. Buradaki "elitler" söz konusu iddiaları ortaya atan komplo teorisyenlerinin meşrebine göre değişmekteydi. Bu

¹³⁷ Kissinger, *Diplomasi*, s.736.

¹³⁸ *Ibid*, s.737.

‘teorilere’ göre Yeni Dünya Düzeni'nin kurucuları kimi zaman uzaylı, kimi zaman da Yahudi bankerler olmakta, bazı uç durumlardaysa hepsi bir arada anılmaktaydı. Değişmeyen tek şey, bütün bu ‘teoriler’in gizli örgütleri suçlu ilan etmesi ve ideolojik planda Amerikan emperyalizmini aklamasıydı. Televizyonlarda verdiği vaazlarla tanınan Pat Robertson'un 1991 yılında yazdığı The New World Order'ı (Yeni Dünya Düzeni) bu dalganın habercilerinden saymak mümkün. Aşırı sağcı Robertson'un Yeni Dünya Düzeni'ne yönelik eleştirileri, aslında John Birch Topluluğu'nun kurucusu Welch'in fikirlerinin devamıydı. Ona göre CFR, Bilderberg, Wall Street'teki bankerler ve Trilateral sahne gerisinden olabilecekleri yönetiyordu. ‘Yeni Dünya Düzeni’ Amerikan Hıristiyan kültürünü ve Hıristiyanlığı yok edecekti. Robertson, ABD yönetimini Venezuela lideri Chavez'i öldürmemekle eleştiriyor ve buradan yola çıkarak ABD'nin ‘gizli komünistler’ tarafından yönetildiğini öne sürüyordu. Welch ile benzer şeyleri savunan Robertson'a göre komplo yeni bin yılın gelişiyile ilgiliydi. Illuminati yine başroldeydi ve CFR, Trilateral Komisyonu gibi oluşumlar sayesinde ABD komünizme kaymaktaydı. Robertson, Yeni Dünya Düzeni'nin Tek Dünya Devleti'ne giden yolu açtığını düşünüyordu.¹³⁹

George Herbert Walker Bush, 1989'dan 1991'e kadar geçen dönemde yaptığı çeşitli konuşmalarda ‘Yeni Dünya Düzeni’nden söz etmeye başladı. Eylül 1990'da açıklanan bu YDD ile ABD, Körfez'e müdahalesini meşrulaştırdığı gibi, daha küresel bir bakışla Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya politikasının alacağı şekli de kendine göre tanımlamaktaydı. Yeni Dünya Düzeni, küresel çapta düzensizlik ve istikrarsızlığa karşı evrensel ittifakı öngören ve ne yalnızcılığı ne de tek taraflılığı benimseyen bir vizyon geliştirme çabasıydı. Yeni dönemde tehdit, karşıt bir blok ya da ideolojiden değil, dengeyi bozamayacak olan çevreden, yani gelişmekte olan dünyanın hukuk tanımaz orta boy ya da küçük devletlerinden gelmekteydi. Nükleer silahların bunların eline geçme olasılığı bu tehdidi daha da artırmıştı. Dolayısıyla, bu silahlara sahip yeni, Irak benzeri saldırgan güçlerin kendini göstermesi mümkündü. Körfez Savaşı bu noktada, yeni dönemde hem bölgesel çatışmaların yarattığı yeni tehdidin boyutunu hem de kitle imha silahlarının ‘haydut’ devletlerin eline geçmesinin sonuçlarını göstermesi itibarıyla, ABD'nin karşılaşılabileceği tehdidin ilk örneğini oluşturdu. Bush'un vizyonu, saldırganın yatıştırılması ya da onunla müzakere edilmesini geri plana atıp en baştan cezalandırmayı öngören bir anlayışa dayanmıştı. Bu noktada, saldırganı

¹³⁹ Barış Doster, et al, **Soros, CFR ve Arap Ayaklanması**, Kırmızı Kedi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, s.107.

caydırmada, cezalandırmada ve imha etmede sorumluluğun büyük kısmı ABD'ye düşmekteydi ve bu lider bir ülke için kaçınılmaz bir yükü. Dolayısıyla, YDD'de saldırganlık artık SSCB kaynaklı olarak değil, nereden gelirse gelsin karşı konulması gereken bir eylem olarak öngörülmüştü. Burada ABD, kendisine bu yeni düzenin koruyucusu ve düzenleyicisi rolünü uygun gördü. Bu küresel polis ya da jandarma rolünün üstlenilmesi, salt ABD çıkarlarının ötesinde öteki uluslar için, yani dünya barışı için de önemli ve gerekliydi.¹⁴⁰

Yeni dünya düzeninden uygun sonuçlar çıkaramayan ve yine dış güçleri birbirlerine karşı düşürmeyi deneyen bölgesel yönetimler bunun faturasını pahalı ödemek zorunda kalacaklardı. Bunun büyük ilgi uyandıran örneği Doğu-Batı cepheleşmesi bitişinden sonra ilk bölgesel çatışma Irak-Kuveyt krizi çıktı.

Irak lideri Saddam Hüseyin, sadece İran yenilgisinin üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen bu kez de Kuveyt'i kolayca yutabileceğini ve bunu dünyaya bir oldubitti olarak kabul ettireceğini düşünmüştür. Bunun dünyada yakınmalar doğuracağı ancak her şeyin bu kadarla kalacağı inancındaydı. Kendisi de bu ara hemen bir gece içinde parasal sorunları çözebilir ve muhteşem diye adlandırdığı askeri ve politik tutkularını kolayca tatmin ederdi. Arap dünyasının tek kahramanı olacağını ve istese de istemese de batı ülkelerinin kendisi karşısında eğilip selam duracağını sanmıştı.¹⁴¹

Ve Irak, 1990'nın 1 Ağustos'unu 2 Ağustos'a bağlayan gece, zırhlılarıyla Kuveyt'e girdi. Emir Cabir ve Velihaht Prens, Suudi Arabistan'a kaçtılar. İşgalciler tarafından "Geçici Özgür Kuveyt Hükümeti" kuruldu. Irak'ın bu hareketi önce tamamen "petrol" amaçlı yorumlanmıştı.

Irak'ın yaptığı şantaj mı yoksa ABD yönlendirmesi mi? Bir süre sonra, Amerikan çevrelerinde ortaya atılan garip bir yorum; Washington Hükümeti her şeyi "biliyordu"; Kuveyt sınırında Irak askerinin hareketlerini izliyordu ve sonrasında Iraklı saldırgana, açık kuvvete başvurarak, onun bölgesel hegemonyasına ve nükleer ihtirasına bir son vermek için, her şeye göz yummuştu.¹⁴²

Burada ABD'nin önderliğinde bu çatışmanın durdurulması için kurulan koalisyon, Sovyetler Birliği ve Çin'in karışmaması, BM Güvenlik Konseyi'nin temsil gücünü kullanarak saldırgan Saddam Hüseyin'e haddini bildirmeyi ve orada "şiddetle silahsızlanmayı" başardı.

¹⁴⁰ Kurtbağ, "Eleştirel Uluslararası İlişkiler", s.266.

¹⁴¹ Daniel Yergin, **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, çev. Kamuran Tuncay, 6. Baskı, İstanbul, 2011, s.723.

¹⁴² Charles Zorgbibe, **Körfezin Tarihi ve Jeopolitiği**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1992, s.88.

Doğu-Batı çatışması ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının sonu sürpriz ilerlemelerin ve aynı ölçüde yeni krizlerin yaşandığı zıt durumlara geldi. Bölgesel kriz ve çatışmalar kavramı, bilimsel literatürde ve siyasi uygulamada değişik şekilde kullanılıyor; bundan dolayı bu kavramların tam bir tanıma ihtiyacı vardır. Doğu-Batı çatışması devresinde yerel çatışmalar bölgesel kalır ve kavram olarak ikinci derecede önemsendir. Yeni Dünya düzeni için, benzer tam bir tanımlama zor yapılabilen, buna karşılık anlamlı görülmektedir. Bu sorun da, 1990'dan itibaren dünya politikasının önü görülmeyen şartlarının ve yeni farklı sorunlarının olacağını, gösteriyor. Bu önü belli olmayan yeni görüntüyü eski Amerikan Başkanı George Bush daha 1990 Şubatında söylemişti. NATO'nun düşmanının şimdi kim olacağı sorusuna o vaktiyle şu cevabı vermişti: "Düşmanın tabiiyeti belli değildir. Düşmanın istikrarı belli değildir." Realist görüş tarzını savunanlar için en azından yeni bir düşmanı aktör olarak isimlendirmenin çok zor bir sorun olduğu ifade edilebilir. İki kutupluluğun sona ermesiyle eski doğunun merkezinde olduğu gibi Batı'da da, bölgesel bir krizin dünya politikasını karşı karşıya getirme anlayışı giderek kayboldu. 1945 ile 1990 arasındaki zamanda (öncelikle Asya ve Avrupa'da) tahminen 22 milyondan daha fazla insanın kurban edildiği tüm dünyada sayısız çatışmalar çıktı. Esas itibarıyla iki kutuplu olan dünyada kural olarak batılı güvenliğini sağlamış toplumlar (orada da sorunlar başka şekillerdedir ve devam etmektedir) ve hemen yanındaki Sovyetler Birliği'nin güç alanı dışında meydana gelen krizler "bölgesel" olarak değerlendirilir.¹⁴³

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden hemen sonra "Yeni Dünya Düzeni" üzerine yapılan tartışmadan anlaşılacak ilk anlardaki artan mutluluk mahmurluğu, hemen yerini Yeni Dünya Düzeni'nin gelişimine ve somut gerçeklerine bıraktı. Üçüncü dünyada ve aynı şekilde Avrupa'nın bazı yerlerinde eski Sovyetler Birliği'nin ve yıkılmış devletlerin etkisinde "etnik temizliklerin" insanlara felaketinin ve soykırımının, büyüyen göç baskılarının ve artan çevre tahribatının yapılmasına sebep olan sayısız savaşa bakılırsa, şimdi dünyada anarşi ve kaos olayları gibi "yeni bir belirsiz durum" teşhis edildi. Dünya çapında savaş ve barışın bölgesel farklı bir dağılımının yanı sıra, farklı zamanlardaki sosyal, ekonomik ve politik gelişmeler gibi, toplumların "medeniyeti"nin farklı dereceleri, yani barışçıl gayeyle kavgayı bırakışın kurumsallaşmış, kurala bağlanmış şekil ve metotlarının yaratılmasındaki ilerleme ve başarılar tespit edildi. Pek çok devlette ve toplumda "birlikte yaşama sorunu", yani farklı toplumların

¹⁴³ Helmut Hubel, Dünya Politikasındaki Bölgesel Kriz Merkezleri, **Yeni Yüzyılda Yeni Dünya Politikası**, der. Karl Kaiser, Hans-Peter Schwarz, Çeviri: Müjdat Kayayeri, Sinemis Yayın, 1. Baskı, 2005, s. 201.

barış içinde beraber yaşamasının temel esaslar sorusunun daha uzun süre açıklanamayacağı görüldü. Bunun arkasında bazı gözlemciler ve analizciler, yeni çeşit bir küresel çift kutupluluğu, dünyanın ‘barış bölgeleri’ ve ‘huzursuz kargaşa bölgeleri’, ‘medeniler alemi’, ‘barbarlar alemi’ gibi ikiye bölünmüşlüğü ve dünyanın ‘şehir devletleri’ ve ‘sefalet içindeki devletleri’, ‘OECD üst düzey alemi’ ve ‘sefalet içinde yüzen alt tabaka (petrol zengini) alemi’ gibi parçalanmışlığını keşfettiler.

Reinhard Meyers'e göre, dünyanın ikiye bölünmüşlüğü belirlidir ve iç düzendeki barış ve refah düzeyi ile karşılaştırıldığında OECD ülkeleriyle, kısıtlı bölüm ve yaşam biçimi düşünce tarzı, geleceğe bakış ve gelişme şanslarıyla, için için kaynayan veya belirsizliğin açıkça boy gösterdiği kargaşa ortamı içinde ezilmiş bir toplum ve çepeçevre diğer bölgelerle birlikte bir tezat teşkil etmektedir.¹⁴⁴

Bush yönetiminde etkin (Neo-con) elitin önde gelen yazarlarından Robert Kagan'ın ‘Cennet ve İktidar Üzerine: Yeni Düzeninde Avrupa ve Amerika’ başlığıyla kaleme aldığı kitapta yer alan görüşlerine göre, ABD, istediği politikayı kimseye danışmadan, yardımını istemek zorunda kalmadan, tek başına uygulamaya koyabilecek askeri güce sahiptir. Buna karşılık, Avrupa Birliği'nin etkin bir askeri gücü yok. Dış politikası bu güçsüz zeminde şekilleniyor. Bu yüzden ittifaklara, diplomasiye öncelik veriyor. Böylece ABD, AB'ye (aslında Fransa-Almanya eksenini kast ederek) aldırmandan davranmayı seçerken, önünü tıkayarak, onu kendi zeminine çekmeye çalışmaktadır. Irak savaşı öncesi Avrupa hem başarılı olamadı hem de ABD'yi kızdırdı. Böylece taraflar, aradaki çatlağı daha da büyüten tepkici politikalar izlemeye başladılar ve fasit daire oluştu.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Volker Matthies, Küresel Problem Olarak Bölgesel Anarşi, **Yeni Yüzyılda**, s. 201.

¹⁴⁵ Ergin Yıldızoğlu, **Hegemonyadan İmparatorluğa**, Everest Yayınlar, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s.71.

4.5.Hazırlıksız Yakalandılar

ABD Başkanlığına 1993’de seçilen Bill Clinton’ın Soğuk Savaş sonrası izlenecek politika konusunda yeterli hazırlığa sahip olmadığı kısa sürede ortaya çıktı.

Clinton’a göre, değişen uluslararası sistem tüm ulusları demokrasi ve pazar ekonomisi çerçevesinde kucaklayacak bir sistem olmalıydı. Bu hedefleri gerçekleştireceği umulan ‘genişleme’ doktrini, Clinton’ın Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu’nda, Dışişleri Bakanı Warren M. Christopher’ın Columbia Üniversitesi’nde, UGI Anthony Lake’in John Hopkins Üniversitesi’nde ve BM Büyükelçisi Madeledne K. Albright’ın Ulusal Savunma Üniversitesi’nde yaptığı konuşmalar ile ilan edildi.

Buna göre, hem serbest ticaret, yatırım kolaylıkları gibi ekonomik, hem de demokrasi ve insan haklarının özellikle eski sosyalist ülkelerde yaygınlaşması gibi siyasi alanları kapsayacak olan genişleme Soğuk Savaş’ın ‘çevreleme’ anlayışının yerini alacaktı. Clinton yönetiminin uyguladığı dış politika Soğuk Savaş boyunca izlenen Amerikan dış politika amaçlarından pek de farklı değildi. Bu amaçlar; anavatanı saldırılardan korumak, Amerikan demokrasisinin yayılabileceği bir ortam yaratmak ve korumak, Amerikan halkının refahını sağlamak ve korumak, gereğinden fazla masrafa girmeksizin Amerika’nın uluslararası sistemi düzenleyici rolünü sürdürmektir. Bu dönemde Clinton, ülkesini bir dünya polisi yapmak istemediğini de açıkça belirtiyordu. Bu politikaya göre, denizaşırı müdahale ancak üç durum gerçekleştiğinde olacaktır: birincisi, müdahaleyi gerektiren durumun şiddetli ve yaygın insan hakları ihlalini teşkil etmesi, ikincisi Amerika’nın bir müdahaleyi destekleyecek askeri kapasiteye sahip olması, üçüncüsü müdahaleyle fark yaratacak bir değişimin olmuş olması.

Ancak Clinton’ın çok yönlülük taahhütlerinin çoğu, gerek Amerikan kamuoyunun ülke içi sorunlarla daha fazla meşgul olup, dış politikaya daha uzak olmaları ve önemli dış politika hedefleri üstlenme konusunda gönülsüz davranmaları, gerekse Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu Kongre’nin dış politikaya müdahale etmesinden dolayı gerçekleşemedi. Zaten Clinton’ın ‘iddialı çok yönlülük’ stratejisi Ekim 1993’te Somali’de 12 Amerikan askerinin ölümü sonrasında değişmiş ve ‘sınırlı çarpışma’ stratejisine geçilmiştir. Clinton, 3 Mayıs 1994’te imzaladığı Başkanlık Direktifi (Presidential Decision Directive) ile Amerika’nın çok taraflı barış operasyonları üzerinde yeni bir sınırlama getirdi. Amerika bu direktife göre, ülke çıkarlarını doğrudan tehdit eden durumlarda kendi basına müdahale edecek, aksi durumda ancak müttefiklerin katkısı sağlandığında müdahalede bulunacaktı.

Ayrıca müdahalenin şekli ve sonuçları da göz önünde bulundurulacaktı. 1996 yılında yeni seçim döneminin yaklaşmasıyla birlikte ikinci kez Başkanlık için aday olan Clinton'ın dış politika uygulamalarında da değişiklikler yaşanmıştır diyebiliriz. 1993 yılında Clinton, dış politikayı -global ekonominin hükmettiği- tek boyutlu olarak görürken, 1996'da dış politika görüşü nispeten çok boyutlu olmuştur. Nitekim 23 Ocak 1996'da yaptığı "Birliğin Durumu" konuşmasında global güvenliğe, global ekonomiden daha çok vurgu yapıyor ve "Amerika için tehdit olan unsurlar çeşitlenmiştir: terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, örgütlü suç, uyuşturucu trafiği, etnik ve dini nefret, serseri devletlerin saldırısı ve çevresel bozulma. Eğer bu sorunları bugün ihmal edersek, yarın tüm sonuçlarına katlanmak zorunda kalacağız" diyerek bu tehditlere karşı Amerika'nın uluslararası alanda mücadele etmesi gerektiğini belirtiliyordu. 1996'da açıklanan ulusal güvenlik stratejisi ile de Clinton, Amerika'nın temel hedeflerini, güçlü bir silahlı kuvvetlerle güvenliği sağlamak, ekonomik canlanmayı hızlandırmak ve ülke dışında demokrasiyi teşvik etmek olarak açıkladı. Bu stratejide Amerika'nın dünya liderliğinin gerekliliği de dile getiriliyordu. Ancak bu yapılırken gerek müdahalenin şekli gerekse müdahalenin yöntemi konusunda seçici davranılacağı da açıkça belirtilmişti. Bu tarihten sonra, Amerika'nın eleştirilen Irak politikasında da değişiklik yaşandı. Clinton, 1996'da Saddam Hüseyin Körfez Savaşı sonrası Amerika ve müttefiklerince oluşturulan güvenli bölgeye asker gönderdiğinde tek taraflı olarak Bağdat'ı bombaladı. 1996'daki bombalamadan önce uluslararası desteği almadığı için eleştirildiğinde Clinton, "Bazen, Amerika tek başına hareket etmek zorundadır. Diğer ülkelerin bizim dış politikamızı veto etmelerine izin veremeyiz" diyordu.

Clinton, ilk dört yıl, kendinden önceki Başkan George H.W. Bush'un keskin politikasını, gerek ekonomi konusundaki değişimle gerekse Soğuk Savaş sonrası yeni dünyanın belirsizliğini bahane göstererek sınırlamayı başarmıştı. Ancak 1996 seçimlerinde artık durum çok daha farklıydı. Dış politika amaçları değişmemiş, ancak bu amaçlara yönelik daha aktif dış politika izlenmiştir. İkinci dönemin ilk dış politika stratejisi olan 1997 tarihli ulusal güvenlik stratejisinde, daha önceki hedef ve ilkelerin tekrarı dışında Amerika'ya yönelik tehditlerin sınıflandırılması yapılmıştı. Buna göre, devlet merkezli ya da bölgesel tehditler, ulusötesi tehditler -terörizm, uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, uluslararası örgütlü suçlar, denetim dışı göçmen taşımacılığı, çevreye verilen zararlar- kitle imha silahlarından kaynaklanan tehditler vardır ve bu tehditlere karşı diğer devletlerle ortak çalışılmalıdır. Savaştan kaçınılacak fakat birçok yerdeki az sayıdaki asker bazı ülkelere

demokrasinin getirilmesinde ya da bir grubu insan hakları ihlallerinden korumak için kullanılabilirdi. 1998 tarihli stratejide, Amerika için tehlike arz eden bir diğer konunun da casusluk faaliyetinde bulunan, kendi halklarını yönetemeyen, bu nedenle de insani ve bölgesel bunalımlara yol açan ‘‘başarısız devletler’’ olduğu dile getiriliyordu. Nitekim bu yıl içinde Kenya ve Tanzanya’daki Amerikan elçilik binalarına yapılan saldırılar üzerine bunların faillerinin cezalandırılması için Sudan ve Afganistan’daki hedeflere yönelik füze saldırıları yapılmıştır. 1999 tarihli ulusal güvenlik stratejisinde de, küreselleşme üzerinde durulmuş ve küreselleşmenin Amerika’nın temel değerlerini kucakladığı ama aynı zamanda belirli riskleri de beraberinde taşıdığı belirtilmiştir. Bu riskler, bölgesel istikrarı ve gelişmeyi engelleyen etnik ihtilaflar, uyuşturucu kaçakçılığı, kitle imha silahları, terörizm gibi uluslararası suçlardı. Bu stratejide söz edilen diğer bir konu da ‘‘ulusal füze savunma’’ sistemiydi.

‘‘Serseri Devletler’’den (İran, Irak, Kuzey Kore), Libya-gelebilecek kıtalararası balistik füze saldırısı ihtimalinin arttığı, bunu önlemek için de 2000 yılından itibaren, sınırlı bir füze savunma sistemini gerçekleştirmenin amaçlandığı ifade edildi. Clinton, Amerika’nın 21. yüzyıl stratejilerini şöyle açıklıyordu; ‘‘Kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve terör gibi ülke güvenliğini tehdit eden unsurlarla mücadele için müttefiklerin güçlendirilmesi ve ordunun korunması, barış ve demokrasi için global hareketleri güçlendirmek ve dışarıda pazar ekonomisinin genişlemesini sağlayarak içeride refahı oluşturmak’’. Clinton, ‘‘ırkı, etnik geçmişi ve dini yüzünden toplu ölümlere maruz kalan insanlar için güç kullanılacaktır ve o güç bizde vardır’’ diyerek, bu dönemde de insan haklarına özel önem vereceğinin ipuçlarını veriyordu. Bu anlamda Amerika öncülüğünde NATO, tarihinde ilk kez herhangi bir BM kararı olmadan Yugoslavya’da bir müdahale gerçekleştirdi. Clinton yönetiminin yetkililerinden William Perry ve Ashton Carter, bu yönetimin dış politika gündemine ağırlıklı olarak insan haklarını oturtmasını, Soğuk Savaş’tan sonra komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla açıklasalar da, diğer birçok uzman, bu konulara ağırlık verilmesini bu konuların küresel bilgi çağında medyanın ilgisini daha çok çekmesiyle açıklamaktaydılar.¹⁴⁶

Başkan Clinton, 1998 yılı Mart ayında Uganda’da yaptığı konuşmada, Soğuk Savaş dönemiyle ilgili, ‘‘Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile şiddetli bir rekabet içinde olduğumuz günlerde, Afrika ülkeleriyle ve dünyanın diğer yerlerindeki başka ülkelerle ilişkimizi, genellikle bu ülkelerin kendi halklarının tanrı vergisi yeteneklerini kullanarak

¹⁴⁶ Buket Önal, ‘‘Amerikan Dış Politikası Oluşum Sürecinde Başkanın Rolü ve Türkiye-Amerika İlişkileri (1993-2004)’’, İstanbul, 2006, İstanbul Ü. SBE Uİ Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.63-64

isteklerini yerine getirme mücadelesinde nerede durduklarına değil, bu ülkelerin ABD ve SSBC arasındaki mücadelede nerede durduklarına bakarak belirledik” ifadeleri çok dikkati çekicidir.¹⁴⁷

Soğuk Savaş'ın bitişi; Rusya'yı hazırlıksız yakalamıştı. İşte tam bu noktada “imparatorluk geçmişine” bir tepki olarak “Atlantikçi ekol” Rus dış politikasını yönlendirmeye başladı. Atlantikçiler, Rusya'nın Batı Avrupa Topluluğu'na mümkün olan en kısa zamanda katılmasını istemekteydiler. Ancak özellikle ekonomik ve politik açılardan Rusya daha da kötüleşti. Atlantikçi ekolün başarısızlığı zaten büyük bir geçmişe sahip kendi antitezini; Avrasyacı ekolü politika arenasının merkezine itti. Avrasyacılar, Batı'yla entegrasyon sürecinin daha hızlı işlemesine ve bunun da ötesinde hızlı bir batılılaşmaya karşıydılar. Rusya'nın Avrupa ve Asya arasında bir köprü olarak belirgin bir jeopolitik rol oynamasını savundular. Bu düşünce ekolünün ilk başarısı Nisan 1993'te Yeltsin tarafından onaylanarak yürürlüğe giren “Rusya Dış Politika Konsepti” belgesi oldu. Bu belge “Yakın Çevre Doktrini'nin” Rus devlet siyaseti haline dönüştüğü belgedir. Doktrinde, Moskova'nın işbirliği alanında önceliği, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine vereceği vurgulanmış, BDT sınırları Rusya Federasyonu'nun “ulusal güvenlik sahası” olarak adlandırılmıştır. Moskova'nın çıkarlarının tehdit altında olduğu her durumda, petrol, doğalgaz yataklarının ve boru hattının da bulunduğu bölgeye askeri müdahalede bulunma hakkı da bu doktrinle ilan edilmiştir. Tarihsel olarak Rus-Sovyet kolonyal sisteminin etkisiyle Orta Asya ve Kafkas cumhuriyetlerinin merkezi olagelen Rusya, böylelikle küresel süreçte yeniden bir büyük güç olma iddiasını taşımaya başlamıştır. Özellikle Putin tarafından onaylanan 2000 yılı “Rusya Dış Politika Konsepti Belgesi”, Rusya'nın tek kutuplu bir dünya düzeninin karşısında konumlanacağını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu belgede Rusya'nın uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir dünya düzeninin kurumsallaşması için çalışacağı belirtilmektedir. Ancak izlenecek yol pragmatizmdir.¹⁴⁸

¹⁴⁷ William Blum, **Haydut Devlet Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Bir Rehber**, çev. Erdal Yüzak, Yenihayat, 3. Baskı, İstanbul, 2006, s. 276.

¹⁴⁸ Utku Yapıcı, **Yeni Soğuk Savaş**, Rusya ve Avrasya, Başlık Yayın, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s.16.

4.6.Soğuk Savaş Sonrası

Egemenlik ve güç dengesi uluslararası politikada en çok kullanılan, belki de bu bilim dalının en eski kavramıdır. Bunlardan birincisi, zamanla, ulusal siyasi örgütlenmenin ve uluslararası hukukun ana kavramı olmuştur. İkincisi, yani güç dengesi ise, uluslararası alanda en fazla rastlanan bir siyasal davranış kalıbı durumuna gelmiştir. Bu kavramlardan her ikisi de açık olmayan bir biçimde daha ilk devlet sisteminden beri var olmuşlardır; fakat her ikisi de ancak 16. yüzyıldan sonra, önce Machiavelli tarafından açıklanmışlar, sonra da onu izleyen öteki düşünürler tarafından geliştirilmiştir.¹⁴⁹

Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik kapasitenin ulusal güç parametreleri içindeki konumunda önemli bir mahiyet değişimi yaşanmıştır. İletişim teknolojisindeki olağanüstü sıçrama ile yüksek bir ivme kazanan küresel ölçekli karşılıklı bağımlılık ilişkisi devlet-dışı aktörlerin ulusal strateji içindeki önemlerini artırmıştır. Bugün çokuluslu şirketler arasındaki ilişkiler devlet ölçekli ilişkilerin de ötesinde etkiler yapabilmektedir. Bölgesel entegrasyon faaliyetleri ile birlikte daha da karmaşık bir nitelik kazanan bu durum ithal ikamesi politikalarına gerekçe oluşturan ulusal ekonomik bağımsızlık kavramını temelinden sarsmaktadır.¹⁵⁰

Sovyetlerin dağılması, Varşova Paktı'nın ortadan kalkması, Almanya'nın barışçı biçimde birleşmesi ve Avrupa'ya yönelik komünist tehdidin sona ermesi her ne kadar Soğuk Savaş'ın sonu getirmişse de 19. yüzyıldaki kalıba uygun yeni çatışma ve istikrarsızlık kaynaklarını da ortaya çıkarmıştır. Bunlar; Moskova denetiminin ve komünist ideolojinin bıraktığı boşluğu saldırgan milliyetçilik doldurmaktadır. Kuzey ve Güney'e ek olarak, Avrupa'nın batısı ile doğusu arasında açıkça beliren ekonomik "uçurum", kitlesel göç ve siyasal sığınma tehdidini de birliğinde getirmiştir. Avrupa'nın doğusundaki ve yakın çevresindeki çatışmaları durdurmak bir yana, ABD'nin müdahalesi olmaksızın denetleyememesi, bu kıtanın dünya güç dağılımındaki yeni yeri konusunda soru işaretleri yaratmaktadır. Kuzey ve Güney arasındaki büyük ekonomik kalkınmışlık ve siyasal büyüklük farklılıklarından da kaynaklanan uluslararası terörizm, Avrupa ve dünyadaki istikrarsızlık kaynaklarına yenilerini eklemektedir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Gönlübol, *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kuramlar*, s.425.

¹⁵⁰ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, s.25.

¹⁵¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 17. Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2008. s. 585.

1990'lı yılların başlarında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla beraber, dünyadaki tüm devlet adamları, araştırmacılar ve bilim adamları Soğuk Savaş sonrası dünya düzenini tanımlamak için adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte ABD'nin 1940'lı yıllardan beri alenen uyguladığı dış politika kuralları boşlukta artık uygulanamaz hale gelmiştir. Müttefikliğin en büyük göstergesi olan komünizm düşmanlığı diğer bir şey kalmamıştır. Amacını komünizmle mücadele olarak belirleyen binlerce kuruluş (NATO da dâhil olmak üzere) ve çalışanları biranda işsiz ve amaçsız kalmıştır. Adete kendi varoluş amaçları ortadan kalkmıştır.¹⁵²

Amerika'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyadaki rolüne ilişkin en çok sorulan sorulardan biri şudur: "Soğuk Savaş olmadan ABD ne yapacak?" Çünkü Amerikalılar, en baştan beri ulusal kimliklerini hep istenmeyen ötekinin karşıtlığı üzerine inşa ettiler. 19. yüzyılın sonuna kadar ABD, kendisini Avrupa'nın karşıtı olarak tanımladı. Avrupa, geçmişi temsil ediyordu: Köhne, özgür ve eşit olmayan feodal karakterde, monarşik ve sömürgeci. Oysa ABD, tam tersine geleceği simgeliyordu; İlerlemeci, özgür, eşit ve cumhuriyetçi.

20. yüzyılda ABD, dünya sahnesinde belirdi ve giderek kendini Avrupa'nın karşı tezi olarak görmekten sıyrılarak önce imparator, ardından Nazi Almanya'sı tarafından tehdit edilen Avrupa-Amerika uygarlığının lideri olarak görmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, kendisini Sovyetler Birliği ve dünyadaki diğer komünist ülkelere karşı demokratik ve özgür dünyanın lideri olarak tanımladı. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD, dış politikada birçok hedefin peşinde koştu. Ancak tüm bu hedeflerin üstünde yer alan ulusal amaç tekti; Komünizmi alt etmek. 40 yıl boyunca Amerikan diplomasisi bu nihai hedefin çevresinde döndü.¹⁵³

Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel güçlerin yetenek ve manevra alanlarının daha iyi anlayabilmek için güç ve ulusal çıkar kavramındaki değişiklikleri de dikkate almak gerekiyor. Bilinen, klasik anlamındaki katı güç, askeri ve/ya da ekonomik üstünlükle başkalarına hükmetme yeteneği demektir. Bu anlamıyla güç, Soğuk Savaş sonrası dönemde siyasal araç olarak önemini yitirmeye başlamıştır. Yeni gelişen yumuşak güç kültür, ideoloji ve uluslararası örgütleri kullanabilme başkalarının önceliklerini biçimlendirme yeteneğidir.

¹⁵² Poyraz Gürson, **Suriye**, 1. Baskı, Ankara, Atılım Üni. Yayınları, 2010, s.154.

¹⁵³ Samuel P. Huntington vd., **Medeniyetler Çatışması**, der. Murat Yılmaz, 7. Baskı, Ankara, Vadi Yayınlar, 2002, s.158.

Kültür ve ideolojisinin çekiciliğine, gündemi ve tartışmalarının çerçevesinin belirleme yeteneğine dayanan bu güç, çok kutuplu bir sistemde daha geçerli hale gelebilir.¹⁵⁴

Uluslararası sistemde Soğuk Savaş döneminde oluşturulan iki bloklu yapının çözülmesiyle birlikte yeni bir dünya düzeniyle ve bunun siyasi yapılanmasıyla ilgili tartışmaların ivme kazandığını gözlemekteyiz. Bu tartışmaların odak noktasını ise dünya sistemindeki liderlik ve yönetim sorunları oluşturulmaktadır. Uluslararası sistemde uzunca bir süredir ekonomik mekanizmalar çerçevesinde uluslararasılaşma ve globalleşme görülüyordu. Yaşadığımız uluslararası ortamda bunun ötesinde globalleşmenin iki yönde daha gelişme gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi global bir siyasi düzen yaratma ve uluslararası alanda geçerli global normlar oluşturma yönündeki çabalar. Diğer ise global kültür yaratma yönündeki girişimlerdir.¹⁵⁵

Soğuk Savaş'ın bitişinden on yıl sonra ABD'nin gücüyle ilgili bir paradoksun hâlâ süregeldiğini görüyoruz. Bir yandan ABD dünyadaki tek süper güç olarak varlığını koruyor. Öte yandan ABD'nin dünya üzerindeki etkisi giderek azalıyor. Küçük-büyük, zengin-yoksul, dost-düşman, demokratik politikacılarının göz boyamalarına veya tehditlerine karşı koyabilecek güce sahip görünüyor. Yaptırım, müdahale, insan hakları, kitle imha silahlarının üretilmesi, barışı kalıcı kılma ve diğer konularda yabancı yönetimlerin yetkileri, ABD'nin taleplerini nazikçe dinliyor, hatta kimi zaman ileri sürülen fikirleri benimsiyorlar, ancak sonuçta sessizce kendi yollarına gidiyorlar.¹⁵⁶

Soğuk Savaş dünya ekonomisine de yeni bir yön verdi. Büyük şirketler dünya genelinde yaygınlaşırken, buna bağlı olarak rekabette arttı.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve sermaye hareketlerinin bütünüyle serbestleşmesi, hem büyük devletler hem de büyük şirketler arasında rekabeti de alevlendirdi. Büyük şirketlerin sermaye ve yönetim yapıları yeni işletme yöntemleri ve şirket birleştirmeleri aracılığıyla bu dönemde büyük ölçüde değiştirildi. SSBC'nin çökmesinin yarattığı karşı kutup boşluğu 1990'larda küreselleşmenin çok merkezli bir siyasal oluşum yönünde gerçekleşmesi ihtimalini yarattı. Ama o Bush'un arkasındaki yeni muhafazakâr ve radikal neoliberal güçlerin ABD'de başkanlık seçimini şaibeli biçimde kazanmasını ardından tek kutuplu bir dünyanın efendisi olma tasavvuru öne geçti. Neoliberal ideoloji ve küreselleşmenin tek kutuplu dünya

¹⁵⁴ Sander, **Siyasi Tarih**, s. 588.

¹⁵⁵ Eralp, **Devlet ve Ötesi**, s.176.

¹⁵⁶ Huntington vd., **Medeniyetler Çatışması**, s. 161.

vizyonu içinde birleşmesi ve bunun yeni bir emperyal tahayyüle dönüşmesinin somut sonucunu Irak'a karşı başlatılan saldırıda görüldü. Uluslararası ilişkilerde çok taraflılık hızla terk edildi. ABD bir dizi anlaşmayı tek taraflı olarak iptal etti. Muhafazakâr devrim bayrağını ellerinden bırakmayan ama bunu iktisadi alandan siyasal-kültürel alana kaydıran ABD merkezli "yeni muhafazakârlık" akımı, bu yeni emperyal siyasete önderlik etti.¹⁵⁷

Soğuk Savaş sonrası ortamda siyasi düzen oluşturma çabaları Batı ittifakında ABD, Avrupa ve Japonya arasında rekabetin arttığı ve yeknesak bir Batı ittifakının artık kaybolduğu doğrultusunda tartışmaların yapıldığı bir ortamın hemen ertesinde gelişmiştir. 1970'lerdeki bu ortamın en önemli özelliği incelediğimiz gibi uluslararası düzenin değişmesi ve Batı ittifakı içinde ABD hegemonyasının sorgulanmasıydı. Bu dönemin hemen ertesinde Sovyetler Birliği'nin ve Doğu bloğunun çözülmesiyle birlikte ABD yönetimi Batı ittifakını tekrar toparlamaya yönelmiş ve dünya sorunlarına ilişkin kendi liderliğinde Batı adına ortak pozisyonlar oluşturma çabalarına girmiştir. Batı Avrupa ve Japonya'nın değişen uluslararası ortamda liderlik üstlenmekte zorlanmaları, buna hazır olmamaları da ABD'nin pozisyonu güçlendirmiştir. ABD, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın çözülmesiyle ivme kazanan globalleşme sürecinin etkisiyle, Batı'da oluşan işbirliği mekanizmalarını ve uluslararası normları Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde yaygınlaştırma eğilimine girmiştir. Bu dönemde, ABD liderliğindeki Batı merkezli uluslararası kurumların da Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacak şekilde yeniden tanımlandıklarını gözlemliyoruz. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemde yeni bir kurumsallaşmaya gidilmemiş, eski uluslararası kurumlar devam etmiş, bu kuruluşların değişen uluslararası şartlarda üyelerini artırarak, misyonlarını yeniden tanımlamaları gerekmiştir. Bu çerçevede ABD sarsılan hegemonyasını 1990'larda yeniden güçlendirirken, Batı ülkelerinin yanı sıra Rusya ve Doğu Avrupa seçkinlerinin de rızasını alarak daha geniş bir hegemonya oluşturmaya yönelmiştir. ABD liderliğinde Batı merkezli olarak geliştirilen serbest piyasa ve demokrasi normları Rusya ve Doğu Avrupa'yı da kapsayacak şekilde genişletilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, 1970'lerde sarsılan ABD hegemonyasını tekrar canlandırma anlayışı Soğuk Savaş sonrası düzen girişimlerinde etkili olmuştur. Globalleşme sürecini destekleyen ABD, bu süreçten aslan payını almaya yönelmiş ve uluslararası sistemde liderlik ve kurumsallaşmaya damgasını vurarak, hegemonyasını tekrar şekillendirmeye girişmiştir. Bu ortamda neorealist düşünürler

¹⁵⁷ Ahmet İnsel, **Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili**, 2. Baskı, İstanbul, Birikim Yayınları, 2005, s.15.

sermayenin globalleşmesi ve liberal bir ekonomik düzen için uluslararası sistemde hegemonyanın ve ABD hegemonyasının gerekli olduğunu ortaya koymuşlardır. Liberal kuramcılar ve eleştirel düşünürler ise ABD hegemonyasının globalleşen dünyaya damgasını vurduğunu ve ABD'nin düşüşünü önlediğini ileri sürmüşlerdir. Ancak bu dönemde karmaşıklaşan dünyada ABD'nin sistemi denetlemesinin zorlukları da gittikçe belirginleşmiştir. Globalleşme süreci bütünleyici etkisi yanı sıra, parçalanma ve yeni kimliklerin oluşma sürecini ve yeni eşitsizlikleri de gündeme getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi genel olarak ABD'yi güçlendirmiş gibi görünmüştür. ABD yönetimleri bu durumdan yararlanarak karmaşıklaşan dünyayı tek süper güç olarak yönetmeye yönelmiştir. Ancak karmaşıklaşan dünyada rızanın yaratılması ve buna dayanarak hegemonyanın oluşturulması daha da zorlaşmış, tek gücün bu rolü üstlenmesinin zorlukları belirginleşmiştir. ABD'nin belirleyici konumu ve liderliğini paylaşmak istememesi yakın müttefikleri olan Avrupa ülkelerinin bile tepkisini çekmeye başlamıştır. Bu tepki, ABD bu ortamda diğer ülkelerden daha güçlü olduğu askeri güç alanına ağırlık vermesi ve uluslararası sorunları askeri güç kullanarak çözmeye yönelmesiyle daha da artmıştır.¹⁵⁸

Huntington'a göre, Soğuk Savaş, Batı geleneği içinde yer alan iki ideoloji (komünizm ve liberalizm) arasındaki bir mücadeleydi. Liberalizm lehine sonuçlanan bu çatışma, onun gözünde, şu anda tarihin zembereğini kurduğu ve gelecekte yaşayacak olduğumuz çatışmaya nazaran okul bahçesindeki masum öğrenci kavgalarından daha fazla bir anlam ifade etmeyecektir.¹⁵⁹

Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Doğu Blok'unun tarihten silinmesinin sonuçları Soğuk Savaş'ın bitiminden çok daha derin ve sistemeldir. Ötekisini kaybeden kimlik kendi hegemonyasını da kaybetmektedir. Güçler dengesine dayalı iki kutuplu düzenin yıkılması, aynı zamanda Westphalia modelinin de krizini gündeme getirdi. Hep bir ötekine gönderimle ayrıcalıklı konuma getirilmiş devlet ve devlet egemenliği söyleminin yeniden üretiminin ötekinin yok olmasıyla girdiği bir kriz yaşanmaya başlandı. İşte bu ortamda, komünizm tehlikesinden "yeşil tehlikeye" geçişi anlamlandıran "yeni Öteki İslam" anlatısıyla kendini devam ettirmeye çalışan dünya düzeni karşısında altından kalkamayacağı bir sorun buldu: etnik milliyetçilik.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Eralp, **Devlet ve Ötesi**, s.176.

¹⁵⁹ Huntington vd., **Medeniyetler Çatışması**, s. 196.

¹⁶⁰ Keyman, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, s.5.

Yugoslavya, Ruanda, Somali, Çeçenistan, Afganistan, Oklahama; Tecavüz eyleminin savaş taktiği olarak kullanılması, toplu kıyımlar, köy ve kasabaların insan mezarlığına dönüşmesi, çocukların, kadınların, öğretmenlerin satırlarla doğranması, kırbaçlar, bombalar, hepsi kimliğin özünü aramada yok edilen Ötekiler, köktencilik, etnisite, din ve ırk boyutundaki kurbanları. Global sermaye, internet, teknoloji, CNN, siyasetin bitimi, egemenliğin parçalanması, globalizm; küçülen dünyanın ekonomik mantığı, serbest pazar ideolojisi temelinde toplumsal ilişkileri aynılığa indirgeyen neoliberal köktencilik. Ve bu süreçler arasında sıkışmış ulus-devlet, uluslararası ilişkiler ve güvenlik söylemi. Hem global sermayeye karşı güçsüz bir konumda olan, hem de köktenci kimlik siyasetini anlama, denetleme ve engelleme sürecinde başarısız olmuş, belli konumlarda bu siyasetin taşıyıcılığını yapmış ulus-devlet artık hegemonya mücadelesinin temel aktörü, belirleyici öznesi değil. Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde hegemon devlet Amerika'nın ve güçlü ulus-devletlerin dünyayı "yönetme sanatını" sergilerken düştükleri başarısızlık bu durumun tipik bir göstergesi. Benzer olarak, uluslararası ilişkilerde artık devletlerarası ilişkiler değil; sermayeler arası, kültürler arası, medeniyetler arası güç ve rekabet ilişkilerini içeren global ilişkiler. Modern uluslararası ilişkilerin temel gönderim noktası olan "güvenlik", artık sadece devletlerarası güvenlik olarak tanımlanamayacak birçok boyutluluk ve karmaşıklık niteliği göstermekte; Bireyden doğaya kadar geniş bir yelpazede yer alan ilişkileri içeriyor. Bu bağlamda, hegemonya mücadelesinin alanı ve anlamı da artık askeri güç ve ulus devletle kısıtlı değil; Kimliği içeriyor, kültür ve medeniyet olguları üzerine yapılıyor, semboller dünyasını Cihad ya da MacDünyası olarak kurmayı hedefliyor.¹⁶¹

¹⁶¹ Ibid, s.6.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5.1.Ortadoğu ve 11 Eylül

Semavi dinlerin ortaya çıktığı, insanlık tarihinin bilinin ilk terör hareketinin yaşandığı, zengin yer altı kaynakları ile günümüz güç odaklarının iştahını kabartan Ortadoğu, asırlardır kanlı savaşların yaşandığı bölge olmasıyla da dikkati çekmektedir. Tarih boyunca yeryüzünün en önemli coğrafyası olan Ortadoğu, hegemon güçlerin her zaman iştahını kabartmıştır.

İlk yerleşim alanlarının ortaya çıktığı, ilk devlet örgütünün kurulduğu, ilk yazılı hukuk belgesinin oluşturulduğu, tarım, ticaret ve şehirciliğin ortaya çıktığı Ortadoğu, dünya petrol rezervlerinin büyük bölümüne sahip olması, kutsal mekânları barındırması, önemli ticaret yollarının kavşak noktasında olan, insanlık tarihi boyunca dikkatleri hep üzerinde tutan bölge, 11 Eylül saldırıları sonrası tekrar tüm dünyanın gözlerini üzerine çekmiştir.

Jeopolitik ve jeostratejik önemi dolayısıyla tarihin en eski dönemlerinde olduğu gibi bugün de güçlü devletlerin Ortadoğu'ya hâkim olma mücadelesi amansız bir şekilde devam etmektedir. Bölge dünyada en fazla çatışmanın ve silahlanmanın olması nedeniyle de adeta her an patlamaya hazır bir volkan özelliği taşımaktadır. Ortadoğu, özellikle son yüzyılda bölge ülkeleri arasındaki çatışmalar ve düşmanlıklar, iç siyasi istikrarsızlıklar, terör örgütlerinin yeşermek için uygun zemini bulması, zengin petrol kaynaklarıyla 11 Eylül saldırılarının ardından da dünyasının en önemli satranç tahtası gibi görülmektedir.

Ortadoğu'da son 50 yıldır; 1948'de başlayan İsrail-Arap Savaşları (4 kez) ve İran-İrak arasında (1980-88) Birinci Körfez Savaşı ile Irak'la yaşanmış İkinci Körfez (1990-91) Savaşı ve son 20 yıldır Afganistan'da on yıllık Sovyet işgaliyle (1979-89) başlayan savaş ve sonra süregelen iç savaşa dönüşen kanlı çatışmalar, son Taliban olayı bir solukta özetlenen bilen fakat yüz binlerce ölü, milyonlarca sakat ve mülteci yaratmış trajik olaylar yaşanmıştır.¹⁶²

ABD, bölgede İsrail yanlısı tutum takınıp her zeminde kayıtsız şartsız onu desteklemesi karşısında çok geniş bir Arap dünyası onun karşısında yer alıyordu ve Amerika desteklediği saltanat ailelere dayanarak bölgede varlığını ve kontrolünü devam ettirmiştir. Bu anlamda İran Şahı'yla kurduğu ilişkide çok uzun bir süre Saddam'la sürdürdüğü ilişki de

¹⁶² Kemal Girgin, Işık Biren, **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti ve Sorunlar**, 3. Baskı, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s.11.

unutulacak gibi değildir. Dolayısıyla, Ortadoğu despotizmleri Amerikan'ın desteğinde gelmiştir.¹⁶³

ABD Başkanı Bush, Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlığı ve ABD'nin müdahale gerekçesini şu ironik söylemlerle izah etmiştir: ‘‘Bu bölgede süregelen tüm uzlaşmazlıklar, özünde ideoloji çatışmasıdır. Onların körü körüne suçsuz insanlara karşı besledikleri kin, nefret ve cinayet işleme duyguları, 20. yüzyıl teröristlerin ideolojik temellerini oluşturmaktadır. Oysa biz, özgürlükçü geleneğin mirasçısı ve insanlık değerinin koruyucusuyuz. Tüm bu değerlerin sahiplenmesi için bize görev verilmiştir ve bu tarihi sorumluluğu kabul ediyoruz.’’¹⁶⁴

Bush, bu sözleriyle ABD'nin başka ülke ve milletlerin kaderleri üzerinde hak sahibi olduğu inancını yenilemiş, zora dayalı bir hegemonik düzen peşinde koşmaktan ve imparatorluk hevesinden başka bir şey değildir.

5.2.Ortadoğu Neresidir?

Tarihin en önemli ulaşım güzergâhları İpek ve Baharat yollarının geçtiği ve çok değişik kültürleri barındıran ‘‘altında değerli’’ diye nitelendirilen Ortadoğu, insanlık tarihinde son derece önemli bir yer tutan, tarihe ilişkin araştırmaların odak noktası olan ‘‘Bereketli Hilâl’’ olarak adlandırılan toprakları da içinde barındırmaktadır.

Geçmişteki bereket fişkıran bu topraklarda bugünün vazgeçilemezi petrol kaynaklarının zenginliğinin keşfi ile bölgeye olan ilgi her geçen gün daha da artmaktadır.

Coğrafi bir kavram olan Ortadoğu, petrol yatakları ile su kaynaklarını içine alan 18 bağımsız devletin bulunduğu bölgedir.¹⁶⁵ Bugün Ortadoğu olarak isimlendirilen bölge, Hıristiyanlık çağının başlangıcında, 2 büyük imparatorluk arasında, bölgenin yazılı tarihinin binlerce yılında, ne ilk ne de son olarak, paylaşılamayan bir yerd. Bölgenin Boğaziçi'nden Nil deltasına kadar uzanan Doğu Karadeniz kıyısındaki ülkeleri içine alan batı yarısının tamamı, Roma İmparatorluğu'nun bir parçası durumundaydı. Bu bölgenin eski uygarlıkları yakılmış ve eski kentleri Roma valililerinin ya da yerli kukla prensleri yönetimine girmiştir.

¹⁶³ Hasan Bülent Kahraman, **ABD Bu 11 Eylül'ü Çok Sevdii 11 Eylül Sonrası ABD, Türkiye, Ortadoğu**, Agora Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s.22.

¹⁶⁴ A. Can Ataş, **Küresel Hegemonya ve İşgal Demokrasisi**, Güncel Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s.42.

¹⁶⁵ Ramazan Özyay, **Dünya Denkleminde Ortadoğu : Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar**, 3. Baskı, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2004, s.3.

Bölgenin doğu yarısı, önce Yunanların, sonra da Romalıların ‘‘Pers İmparatorluğu’’, orada yaşayan halkın ise ‘‘İran’’ olarak adlandırıldığı başka bir büyük imparatorluğa aitti.¹⁶⁶

Bugün için Ortadoğu denilince kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ile güneyde Yemen ülkelerinin çevrelediği kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge akla gelmektedir.

‘‘Ortadoğu’’ (Middle East) kelimesi ise ilk olarak Eylül 1902’de Londra’da yayınlanmakta olan National Review’da görülmüştür. Kelimenin ‘‘mucidi’’ Amerikalı bir deniz subayı ve öğretim üyesi olan Alfred Thayer Mahan’dır (1840–1914). Mahan dünyaya hâkim olacak gücün, denizlere hâkim olan güç olduğu kuramının sahibidir. Özellikle Britanya İmparatorluğu’nun deniz gücü üzerine uzman olan Mahan sıradan bir akademisyen değildir. Üç günlük 1894 Londra ziyareti esnasında tüm İngiltere onu ilgiyle karşılamış, başbakan ve muhalefet lideri de dâhil olmak üzere en önemli isimlerle tanışmış ve önemli konuları tartışmıştır. Cambridge ve Oxford üniversiteleri de kendisine fahri doktora vermiştir.¹⁶⁷

Ortadoğu’daki krizlerin esas nedeni, kendi sömürgeci politik-ekonomik-askerî v.b. hâkimiyetlerini sürdürmek için mücadele eden Amerikan emperyalizmi ve diğer sömürgecilerin hâkimiyet çabalarıdır. Emperyalist sömürgecilerin Ortadoğu’daki hâkimiyetlerini sürdürmesi, eskiden, yalnızca ekonomilerinin tam kontrolleri alanda olması nedeniyle değil, aynı zamanda ve politik bakış açısından, hem monarklar ve feodal beylerin tam kontrol edilmesi hem de işgal ordularına sahip olmaları nedeniyle daha kolaydı.¹⁶⁸

5.3.11 Eylül Saldırısı

Medyanın büyük gücü ve sağladığı imkanlar ile 11 Eylül saldırıları tüm dünya ülkeleri tarafından çok yakından takip edilmiş, gelişmeler an ve an dünya kamuoyuna aktarılmıştır. Saldırı ABD’de ve dünyada büyük bir şok meydana getirmiştir.

11 Eylül saldırılarıyla ilgili televizyonda yapılan yayınlar akıllardan hiç çıkmayacak görüntüler sunmuştu. Saldırıların büyüklüğü ve cüretkârlığı, yarattığı vahşet, ölü sayısı ve masmavi bir gökyüzünde yükselen siyah dumanlar insanları dehşete düşürmüştü. Bu görüntüler farklı izleyicilere farklı hikâyeler anlatılmıştır. Pek çok Amerikalı ve bazı Batılı

¹⁶⁶ Bernard Lewis, *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, 7. Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2010, s. 26.

¹⁶⁷ Sedat Laçiner, ‘‘Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?,’’ *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: III Sayı:10, 2007, s.154 .

¹⁶⁸ Ibid, s.73.

izleyiciler açısından hikâye apaçık ortadadır. Amerika Birleşik Devletleri, bağnaz katillerin gökyüzünden vahşi saldırısına uğradığında dünyada barışı korumak için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı. Bu olayın anında cezalandırılması ve benzer bir eylem gerçekleştirilebilecek herkesin kökünün kazınması gerekiyordu. İçinde Amerika'nın müttefikleri bile bulunan Müslüman kültürünün bu tür korkunç eylemler yaratmasına yol açan şey neydi, yanlış neredeydi? Kısacası, onlara göre dünya tarihi 11 Eylül'le başlar.¹⁶⁹

Sivil ve askerleri hedef alan ve 11 Eylül 2001 Salı günü dört yolcu uçağının ikisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezi gökdelenlerine, bir diğeri Washington D.C.'de Pentagon'a, sonuncu uçak ise yolcular ve uçağı kaçırınlar arasındaki mücadeleden sonra 150 mil uzakta, Pennsylvania kırsalında düşmüştür.

Teröristler Amerika'nın en ünlü iki binası olan Dünya Ticaret Merkezi binalarına yönelttikleri saldırı ile yıkılmalarına neden olmuşlar, ayrıca Pentagon'a çarpan uçak da, bir bölümün tamamen çökmesine neden olmuştur. Bu saldırılar sonucunda üç binin üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. Saldırıların düzenlendiği uçakları kaçırdığı iddia edilen 19 kişinin kimlikleri de ertesi gün kamuoyuna açıklanmıştır. Teröristlerin, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in adamları olduğu da belirtilmiştir. Bu açıklamalar Afganistan'da yönetimde olan Taliban rejimi tarafından tepki ile karşılanmıştır. Çünkü Usame Bin Ladin'in Afganistan'da olduğu bilinmektedir, Taliban yönetimi, Amerika'nın herhangi bir operasyonda bulunması halinde en sert şekilde cevap vereceğini açıklayarak, cihat ilan edeceğini bildirmiştir.

Uluslararası kamuoyu da yapılması düşünülen operasyona hazırlamaya çalışılmış, Taliban rejimi ile Usame Bin Ladin tehlikesi konusunda küresel bir propagandaya girişilmiştir, ikisi arasında bir fark bulunmadığı konusu işlenmiştir. NATO, ABD'ye terörle savaş kapsamında hava sahalarına ve liman kentlerine giriş, buralarda gemilerini ve radar uçaklarını konuşlandırma izni vermiştir. ABD-Bin Ladin mücadelesinde Türkiye ve AB de dâhil olmak üzere birçok ülke Afganistan operasyonu için ABD'ye ve terörle mücadelesine doğrudan veya dolaylı olarak destek vermiştir.

Saldırıların ardından birkaç da biyolojik silah saldırısı daha meydana gelmiştir. Teröristler tarafından gazetecilere ve önemli siyasetçilere şarbonlu mektuplar, gönderilmiştir. Bu gelişme de biyolojik terör tehlikesinin de göz önüne alınması gerektiğini göstermiştir. 11 Eylül saldırısı, terörizmin geldiği noktayı göstermesi açısından da önemlidir. 11 Eylül

¹⁶⁹ Graham E. Fuller, **İslamsız Dünya**, çev. Hasan Kaya, 2. Baskı, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2010, s. 291.

saldırıları korku ve panik duygularını harekete geçirmiş, bu da milliyetçi duyguların uyanmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle batı ülkelerinde Müslümanlara bakış açısında büyük değişiklikler meydana gelmesine neden olmuştur.

11 Eylül olayları, Batı'da dikkatleri Müslüman toplulukları üzerine tarihte hiç olmadığı kadar çekmişti. 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerin saldırı planlarının çoğunu Almanya'da hazırlamış ve Batı'da oldukça uzun süre geçirmiş olmaları, Avrupa'daki Müslümanların zaten sorunlu olan profillerini eşi görülmemiş düzeylere getirmişti. Batı'daki Müslümanlar artık çadırın içinde gizlenen, saldırı işaretini bekleyen gizli düşmanlar mıydılar? Güvenlik kaygılarının yarattığı bu yeni ortamda tütmeye devam eden korkuların dumanında Avrupalılar ile Amerikalılar, Müslümanlık karşıtı duygularını artık açık biçimde ifade edebiliyorlardı.¹⁷⁰

11 Eylül'de ABD'de yapılmış korkunç saldırılar bu alanda "Küresel Terörizmin" tanımını getirmiş, bilindiği gibi ABD bu eylemlere dünya çapında savaş açarak, bir anti-terör koalisyonu kurarak NATO müttefiklerini de yanına alıp Afganistan operasyonu ile mücadeleye başlamıştır. Yıllarca sürebilecek bu operasyonlar Filipinler, Yemen, Gürcistan gibi yerlere de sıçramış, daha kapsamlı büyük hedeflerden olarak Irak da teröre bulaşma gerekçesiyle 2003 de saldırıya uğramış ve işgal edilmiştir.¹⁷¹

Bush'un iktidara gelmesi ile birlikte Clinton döneminde gördüğümüz, yumuşak güç unsurlarını ve küreselleşmeyi kullanarak ve yönlendirerek, sadece çok gerektiği anda askeri yöntemlere başvurarak dünyaya şekil verme yaklaşımı önceliğini yitirmeye başlamıştır. Bu gelişmede en büyük etken, 1997'de bir düşünce kuruluşu olarak kurulan ve ABD'nin dünyadaki mutlak hegemonyasını savunan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (PNAC) örgütünün yönetimde etkin ele gelmesi olmuştur. Yönetimde etkin hale gelen Yeni Muhafazakarlar, Doğu Bloğu'nun dağılması ile güç boşluklarının oluşması, küreselleşmenin hız kazanması, bölgesel örgütlenmeler, artan etnik çatışmalar, terör, göç, dinler ile kültürler arasındaki gerginlikler v.b. gibi birçok etkenin Amerika'nın aktif dış politikası için fırsatlar sunduğuna inanıyorlardı. Eksik olan ise ABD'nin uygulayacağı ve bazen fiili müdahale aşamasına gelebilecek politikalar için etkili olan meşruiyetin olmamasıydı. 11 Eylül olayları bu açıdan bir fırsat oluşturmuştur. Saldırıda bulunanların batının temsil ettiği siyasal ve ekonomik liberal değerleri hedef aldıklarına olan inanç, ortak bir tehdit olgusunun oluşmasına katkıda

¹⁷⁰ Ibid, s. 203.

¹⁷¹ Girgin, Biren, **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti ve Sorunlar**, s.127.

bulunmuş, Doğu Bloğu'nun dağılmasından sonra Amerika tekrar aktif politika izleyebileceği bir neden olmuştur. 11 Eylül, ABD için sadece Avrupa'yı değil tüm uluslararası toplumu harekete geçirebileceği bir gerekçe bulmuştur. Bir diğer ifadeyle, 11 Eylül saldırıları ABD'nin de uzun zamandır planlarını uygulamaya koymak için fırsat bekleyen bir grup strateji uzmanına aradıkları fırsatı sunmuştur.¹⁷²

ABD, yakın tarih boyunca çeşitli ülkelerde kendisine yakın yönetimleri görevde tutabilmek amacıyla, düşmanca yönetimleri gizli operasyonlar veya doğrudan askeri müdahaleler ile devirmekten asla çekinmemiştir. Bu müdahale listesi baş döndürücüdür; Kore (1950-1953), İran (1953), Guatemala (1954), Kosta Rika (1955), Suriye (1957), Endonezya (1958), Dominik Cumhuriyeti (1960), Peru (1960), Ekvador (1960), Kongo (1960), Vietnam (1961-1973), Küba (1961), Brezilya (1964), Şili (1972), Angola (1975), Nikaragua (1981), Lübnan (1982-1984), Granada (1983), Panama (1989), Irak/Kuveyt Körfezi (1991), Somali (1993), Bosna (1994-1995), Kosova (1999), Afganistan (2001- devam ediyor) ve Irak (2003- devam ediyor).¹⁷³

ABD, yeni dünya düzenini kendi istekleri çerçevesinde oluşturabilmek ve ortaya çıkan bu yeni tehditleri etkisiz hale getirebilmek amacıyla politikalar belirlemeye başlamıştır. Liberal Demokrasi, evrensel barış, insan haklarına saygı gibi kavramlar ABD'nin yeni dünya düzeninde kullanabileceği kavramlar olmuştur. Yeni dünya düzeninin itici gücü olarak da küreselleşme ve oluşturduğu fırsatlar ön plana çıkmıştır. Bu nedenle Amerika küreselleşmenin önündeki engellerin kaldırılmasını bir ulusal güvenlik konusu olarak ilan etmiştir.¹⁷⁴

11 Eylül saldırısı ABD'ye terörün kokusunu yaşatsa da yeni dünya düzenini kurması içinde en önemli silahı kazandırmış oldu. ABD, bu saldırı ve sonrasında uyguladıklarıyla tek kutuplu dünyada hegemonyasını pekiştirdi.

¹⁷² Abdullah Ural, **11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye yansımaları**, 1. Baskı, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2009, s.17.

¹⁷³ Fuller, **İslamsız Dünya**, s. 283.

¹⁷⁴ Ural, **11 Eylül Sonrası**, s.11.

5.4.Önleyici Müdahale

11 Eylül 2001 tarihinde Washington ve New York'a yönelik terör saldırıların ardından, kısaca asimetrik tehdit olarak adlandırılan ve uluslararası sistemde terörist gruplar gibi küçük aktörlerin büyük güçlere ağır kayıplar verdirmesini ifade eden yeni tehlike, dünyanın tek süper gücü olan ABD'nin güvenlik politikalarının da yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. ABD'nin yeni tehdit algılamalarında terör ilk sıraya yerleşirken, eskiden beri teröre destek veren ülkeler de düşman olarak nitelendirilerek bunlarla acımasızca mücadele edileceği açıklanmıştır. 11 Eylül, terör kavramının nedenli önemli olduğunu ve terör örgütlerinin neler yapabileceğini ortaya koymuştur. Terör saldırılarından sonra Eylül 2002'de yayımlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'yle ortaya konan "önleyici müdahale" kavramı ABD'ye henüz saldırı gerçekleşmeden mevcut bir tehdit durumu ya da ihtimaline karşı harekete geçebilme yetkisi vermiştir. Saldırıları sonrasında Amerikan yönetimi terörle mücadele kapsamında uluslararası alanda işbirliği arayışına girmiş ve büyük oranda sağlanan konsensüsle birlikte, terörizmle mücadele çerçevesinde Afganistan müdahalesi yapılmıştır. Irak'taki rejimin değiştirilmesi ve bu ülkenin kontrol edilebilir bir yapıya dönüştürülmesi amacıyla da, uluslararası konsensüs olmamasına rağmen, Önleyici Saldırı Doktrini çerçevesinde bu ülkeye müdahale etmiştir.¹⁷⁵

İkiz Kuleler trajedisinin yarattığı şokun etkisinde kalan solun (en azından Batı solunun) geniş bir kesimi ABD'nin Afganistan'a müdahalesinin gerçekten de terörizmle mücadeleyle ilgili olduğunu sanmıştır. ABD yönetiminin siyasi söylemi ciddiye alınarak savaş adeta bir "misilleme" fiili olarak değerlendirildi. Afganistan'a karşı yürütülen savaşın Avrasya üzerinde hâkimiyet kurmak amacıyla uzun süreden beridir; hazırlanmakta olan Amerikan politikasının ayrılmaz parçası olduğunu söyleyenler azınlıkta kaldı. Ancak, gerçek sınav Irak savaşı ile yaşandı. Burada bir yalpalama elbette söz konusu olamazdı, çünkü ABD-İngiltere ittifakının, Irak'a askeri müdahaleyi haklı göstermek amacıyla sunduğu gerekçelerin yanlış olduğu apaçık ortadaydı.¹⁷⁶

11 Eylül sonrası ABD'nin uluslararası sistemdeki bu tavrı daha da netleşmiş ve ABD adeta müttefiklere gereksinim duymayan askeri çözüm temelli yeni bir stratejiye yönelmiştir.

¹⁷⁵ Ibid, s.12.

¹⁷⁶ Sungur Savran, Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni: Emperyalizmin ve Savaşın Yeni Dinamikleri, **Küreselleşmenin Krizi**, der. Alan Freeman, Boris Kagarlitsky, Çeviri: İbrahim Yıldız, Bahar Kara, 3. Baskı, Yordam Kitap Basın ve Yayın, İstanbul, 2009, s.125.

Bu yeni strateji bazılarının Amerika'nın hegemonyadan imparatorluğa yöneldiği şeklinde tanımlara ve yeni kavramlara yönelmesine neden olmuştur. Küreselleşen ve karmaşıklaşan dünyaya siyasi liderlik olarak imparatorluk biçiminin uygun olup olmayacağı tartışma konusudur. ABD yönetiminde bu yönde bazı eğilimler olsa da uluslararası ortam bu tip eğilimlere pek uygun görülmemektedir.¹⁷⁷

11 Eylül sonrası sistemde ABD'nin hem müttefikleri tarafından terk edildiği, hem de kendisinin müttefiklere gereksinim duymadığı bir yönelişe girdiği görülmektedir. ABD bu ortamda hegemonyanın en önemli unsuru olan rıza yaratma ve uluslararası işbirliği oluşturma gayretinden hızla uzaklaşmıştır. ABD, uluslararası gücünü ve liderliğini rıza boyutundan daha ziyade zora ve özellikle de askeri gücüne dayandırmaktadır. Bu durum ABD'nin hegemonya konumundan uzaklaşmasına yol açmaktadır, çünkü hegemonya belirttiğimiz gibi sadece güçten ve özellikle zora dayanan güçten ibaret değildir, gücün rıza birleştirilmesini de gerekli kılmaktadır. Bu durum ise ABD'nin müttefiklerini dinlemesini ve kendi çıkarları ile onların çıkarlarını birlikte düşünmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu gelişmeler ise rıza boyutunun önemli olduğu hegemonya kavramının ABD'nin yönelişlerini açıklamakta sınırlarını göstermekte, "uluslararası ilişkilerde hegemonyanın sonu mu?" tartışmalarını alevlendirmiştir. Karmaşıklaşarak değişen sistemde uluslararası rıza ve işbirliğinin tek güç merkezli hegemonya ile geliştirilmesinin zorlukları ortaya çıkmaktadır. Hegemonya kavramı, artık uluslararası gelişmeleri açıklamakta zorlanırken, ABD'nin askeri güce dayalı bakışıyla uluslararası topluluğun gereksinimleri arasında uyumsuzluk belirginleşmektedir. Bu durum ise hegemonya kavramının sınırlarını çizerken, uluslararası ilişkiler disiplininin içinde yaşadığımız karmaşıklaşan küresel sistemde siyasi liderlik konusunda kavramlar geliştirirken tek güce bağlı olmayan ve uluslararası rıza boyutunun da daha geniş bir şekilde sağlamanın önemini vurgulayan kavramlar üretmesi gereğini ortaya koymuştur.¹⁷⁸

Bush, 11 Eylül saldırısının 9 gün sonra 20 Eylül'de kongrede yaptığı konuşmada, özgürlüğü savunan bir ülke olduklarını belirterek, düşmanlarına karşı "Elimizdeki her türlü malzemeyi kullanacağız" diyerek, ABD politikasının önemli bir değişim geçireceğini göstermek için girişimin olağan dışı yanlarını anlatmıştı. Kongre konuşmasında "Küresel terör ağını engellemek ve yok etmek için her diplomasi aracını, her istihbarat kaynağını, her türlü hukuki yolu, her türlü mali baskıyı ve her türlü silahı kullanacağız" ifadesini kullanan

¹⁷⁷ Eralp, **Devlet ve Ötesi**, s.180.

¹⁷⁸ Ibid, s.181.

Bush, “Bizim cevabımız anlık girişimler ve izole vuruşlar olmayacak. Amerikalılar tek bir vuruş olacağını sanmasın. Şimdiye kadar olanlara hiç benzemeyen uzun bir mücadele vereceğiz. Televizyonlarda izlenecek dramatik çarpışmalar, başarılı olsa bile açıklanmayacak örtük faaliyetler de bunlara dâhil” şeklindeki konuşmasıyla yapılacaklarını anlatmıştır.¹⁷⁹

5.5.ABD ve BOP

11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası teröre karşı “küresel bir güvenlik anlayışı” benimseyen ABD, tüm kurumları ile Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılması çalışmalarına başlamıştır. Bu yaklaşımdan hareketle ABD, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak bilinen projeyi geliştirmiş ve uygulayacağı politikalar çerçevesinde, gerektiğinde askeri güç kullanmakta dâhil olmak üzere, demokrasinin oluşturulması ve geliştirilmesi adı altında çeşitli yöntemlerle bu bölgelerde hâkimiyet kurmayı amaçlamıştır. Büyük Ortadoğu adı verilen bu coğrafyanın Akdeniz'den Afganistan ve muhtemelen Pakistan'a kadar uzanan bir alanı kapsamasının öngörüldüğü değerlendirilmiştir. Büyük Ortadoğu Projesi, bölgede yaşayan halkların son derece kötü koşullarda yaşadığı ve bu durumun mevcut sorunların ortaya çıkışındaki en önemli etken olduğu varsayımına dayandırılmıştır. Eğer, ekonomik ve sosyal koşullar düzeltilir ve demokrasiye geçiş sağlanırsa, yönetime katılım olanağı bulan ve refah düzeyi yükselen Ortadoğu halkları, istikrarlı bir yapı kazanacak ve Batı'yı tehdit eden tehlikelerden uzaklaşacaklardır. Proje, bu coğrafyada yer alan ülkelere yönelik siyasi, hukuki, eğitim, ekonomi, sosyal ve güvenlik boyutlarını içeren kapsamlı bir dönüşüm stratejisi olarak, bu alanlarda uzun vadeli bir transformasyonu hedeflemiştir. Gerçekleştirilmesi düşünülen reformlarla da siyasal özgürlüklerin genişletilmesi, rejimlerin iyileştirilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi, yolsuzlukla mücadele, eğitim reformu, kadın haklarının genişletilmesi, ticaret ve finans sektörlerinin uluslararası sisteme uyumu ile girişimciliğin ve serbest ticaretin teşvik edilmesi gibi amaçlar gütmüştür. Ayrıca, terörle mücadele kapsamında bölgedeki radikal İslam ve Amerikan karşıtı rejimlerin, ılımlı İslam olarak nitelendirilen yönetimlerle değiştirilmesi, toplumların refah seviyelerinin artırılması ve bu çerçevede demokrasi getirilmesi de hedeflenmiştir. BOP'un 40 yıla varabilecek uzun vadeli bir perspektife sahip olduğu düşünülmektedir. Büyük Ortadoğu Projesi'nde, hedef ülkelerin rejimlerinin

¹⁷⁹ Bob Woodward, **Bush Savaşta**, çev. Şefika Kamcez, Arkadaş Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005, s. 120.

değiştirilmesi, uluslararası sisteme monte edilerek kontrol edilebilir bir duruma getirilmesi için farklı stratejilerin uygulanması düşünülmüştür. Bu stratejiler ABD'de Yeni Muhafazakârların iktidarda olmasından dolayı daha çok, güç kullanma öncelikli olarak gelişmiştir. Bazı ülkelerde, baskı yaratma, iç ayaklanmalar, kadife devrimler ve fiili güç kullanmaya kadar ulaşan stratejilerin uygulandığı görülmüştür. ABD'nin gücünü Yeni Muhafazakârların arzu ettiği şekilde fiili müdahaleyi öngören şekilde kullanmasının yarattığı olumsuz durum, dünya barışını tehlikeye sokmuştur. BOP'un sınırları, anılan proje ile ilgili resmi bir belge yayınlanmamakla ve ABD tarafından açıkça ifade edilmemekle birlikte, izlediği yol haritası göz önünde bulundurulduğunda, Afrika'nın kuzeyinde Fas'tan başlayıp doğuya doğru Kuzey Afrika ülkeleri, Körfez dâhil olmak üzere Ortadoğu ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya'yı içine alan, Çin sınırına kadar uzanan bir bölgeyi kapsadığı anlaşılmıştır. Bu açıdan, BOP'un coğrafi bir bölgeyi kapsamakla birlikte, politik ve buna paralel olarak da stratejik bir amacının olduğunu ve özellikle İslam coğrafyası üzerinde gerçekleştirilmek istenen bir proje olduğunu söylemek de mümkündür.

BOP'un eylem alanı olarak resmen ilan edilen net sınırlarının olmamasının bir nedeni de daha sonra yeni ülkelerin kapsam içine alınabilmesi için açık kapı bırakılmış olmasıdır. Bununla birlikte, özellikle ABD kaynaklarından, 27 ülkenin ilk planda BOP çerçevesinde değerlendirildiği anlaşılmıştır. Bu ülkeler şunlardır: Afganistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin Özerk Yönetimi, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Komor Adaları, Lübnan, Libya, Mısır, Moritanya, Pakistan, Somali, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemendir. Genişleme halinde bu alana Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri ile Endonezya ve Malezya'nın da dâhil edilebileceği tahmin edilmiştir. Ayrıca BOP'un bütün İslam coğrafyasını kapsamadığı da değerlendirilmiştir. Örneğin; Rusya Federasyonu'na bağlı federe devletler ve özerk bölgeler ile Rusya'nın arka bahçesi sayılan Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin (Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan), muhtemelen Rusya ile bir sürtüşmeye girmemek ve BOP'a yönelik desteğini sağlayabilmek stratejisi doğrultusunda projenin doğrudan kapsamına alınmadığı düşünülmüştür. Aynı şekilde, Endonezya, Malezya, Bangladeş gibi Uzak Doğu ülkelerinin, Gana, Gambiya gibi Afrika ülkelerinin ve Arnavutluk, Bosna-Hersek gibi Balkan ülkelerinin de proje kapsamına alınmadığı kulislerde ifade edilmiştir. Bu ülkelerin BOP kapsamına alınmamasının nedenleri olarak, ABD'nin önemli çıkarları ile birebir bağlantılı

olmamalarının ve BOP'un kapsama alanının baş edilmesi çok zor hatta olanaksız bir alana yayılması olasılığının etkili olduğu söylenebilir.¹⁸⁰

BOP'u gündemde ön sıraya taşıyan gelişme, 11 Eylül 2001'deki uçaklı intihar saldırılarıyla ABD'yi çok ciddi şekilde sarsan ve bütün dünyaya korku veren terörist saldırılar olmuştur. Bu saldırılarla, küresel terörizmin ulaştığı boyut göz önüne serilmiştir. Bu saldırılar sonrasında, klasik yöntemlerle yürütülen küresel terörle mücadelenin geçerliliği sorgulanmaya başlanmıştır. ABD için tek başına hareket etme noktasında, önemli bir meşruiyet kaynağı olarak nitelendirilen saldırılar sonrasında, George W. Bush "Ya teröristlerlesiniz ya da bizimle" diyerek terörle sınır tanımadan topyekûn mücadele edileceğinin altını çizmiştir. Saldırlardan hemen sonra ABD, FKÖ, El Fetih, El Kaide, İslami Cihat, Hamas ve Müslüman Kardeşler gibi örgütleri "terörist" olarak nitelendirmenin yanında, yapmayı düşündüğü müdahalelerin meşruiyetini sağlamak için daha kuvvetli dayanaklar ve yeni terörist gruplar aramaya başlamıştır. 11 Eylül saldırılarında suçlu olarak ortaya konulan teröristlerin çoğunun Ortadoğu kökenli olması da, öne sürülen gerekçelere bir altyapı oluşturmuştur.¹⁸¹

On yıldan uzun bir süredir, ABD mütemediyen, bazı devletleri haydut olarak belirlemiş ve buna binaen o devletleri medeni, barışsever uluslararası topluluktan tenzil etti. Bu grup esas olarak, ABD'nin kontrol altına almayı ve "uluslararası topluluğun yapıcı üyelerine dönüştürmeyi" veya "uluslar ailesine tekrar katmayı" amaçladığı İran, Irak, Libya, Kuzey Kore ve Küba'dan oluşmaktaydı. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından "Terörizme karşı Koalisyon"un oluşturulması ve Afganistan'ın hedef alınması ile gerçek uluslararası topluluk ile sürgün devletler arasındaki ayrım, hem kuvvet kullanılması ve tehdidi hem de Irak, İran ve Kuzey Kore'nin şer eksenini olarak adlandırılması suretiyle, ancak daha da ağırlaşmıştır. Böyle bir dışlamaya bağlanan sonuçlar, çoğunlukla politik (ama daha az vahim değil) olarak kalırken, yukarıda tanımlanan devlet bağışıklığının sınırlandırılması ile hissedilir şekilde hukuki hâle geldiler. Bu sınırlandırma ABD Dışişleri Bakanlığında "terörizm destekçileri" olarak seçilen devletlere uygulanacağı için, en çok, serseri devlet kategorisine giren devletleri artık sadece politik olarak değil ama hukuki olarak da ikinci sınıf statüsüne girmeleri sonucuyla etkiler. Dahası, "uluslararası topluluğun" çıkarları ve değerleri, yeni normların oluşturulması ve var olanların değiştirilmesi için belirleyici hâle geldikçe, bu

¹⁸⁰ Ural, **11 Eylül Sonrası**, s.43.

¹⁸¹ Ibid, s.47.

devletlerin bu topluluktan dışlanması, onların hukukun oluşturulması süreçlerinden de dışlanması sonucunu doğurur.¹⁸²

Bush'un düşman ilan ettiği Usame Bin Ladin ile kendisinin din anlayışı arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır ve ne yazık ki küresel terörün nedenleri bu anlayışı incelenmeden tam olarak anlaşılabilir. Savunma Bakanından, istihbarattan sorumlu yardımcılara kadar çok sayıda isim de Bush'un tanrı tarafından ABD'yi yönetmek için gönderildiğine inanmakta, kendilerini de kutsal bir savaşın neferleri olarak görmüşlerdir. İstihbarattan sorumlu General William Boykin'in Irak ve Afganistan'daki savaşları "şeytan"a karşı yürütülen bir Hristiyan savaşı olarak nitelendirmesi örneklerden sadece bir tanesidir. Cumhuriyetçi Parti'ye yakınlığı ile tanınan ve Evangelistlerin en önemli ruhani liderlerinden olan Rv. Jerry Falwell hiçbir seçimin 2004 seçimleri kadar Hristiyanları mobilize edemediğini belirtmiş ve Bush için desteklerini açıkça ilan etmiştir. Kısacası Bush'un dini inançlarında samimi olduğu kadar dini inançlarını siyasi amaçlarına alet ettiğini de rahatlıkla söylenebilir. Ne var ki Bush-din ilişkisi iç siyasetle sınırlı kalmamıştır ve adeta 11 Eylül'den sonra tüm dünyanın kaderini etkiler bir hale gelmiştir. Bu çerçevede Bush'un dindarlığı ve kişiliğinin temel özellikleri anlaşılmadan 11 Eylül sonrası Amerikan politikaları ve küresel terör anlaşılabilir.

Bush yönetimine göre teröristler ABD'den nefret etmektedir, çünkü onlar şeytani bir şekilde kötüdürler. Bu anlamda onlarla uzlaşma sağlanamaz, çünkü onların doğası kötüdür. Bu durumda onlarla mücadele için tek bir araç kalmaktadır, o da bunları yok etmek. "Tanrı ordularımızı kutsasın" sözleriyle Irak işgalini başlatan Bush'un, Irak'ı neden işgal ettiklerini açıklarken en önemli gerekçe olarak "Irak bizden nefret ediyor" açıklamasını getirmesi de bu doğrultuda değerlendirilmelidir. Uluslararası teröre "kesin iyi" ve "kesin kötü" yaklaşımından bakan bir Başkanın uzlaşma arayışında olmayacağı, konuyu bir kan davası olarak göreceği açıktır. Nitekim 11 Eylül sonrasında ABD, bir uzlaşmadan ziyade bir intikam peşinde olduğu izlenimini vermiştir. Fakat bilindiği üzere kan davaları öldürerek sona ermez ve her şiddet eylemi daha güçlü saldırıları davet eder. 11 Eylül saldırılarından sonra Bush'un konuşmalarındaki dinsel motifler daha da artmıştır Kongre'ye hitap eden Bush, ABD'nin özgürlüklerin ve insanların koruyucusu olduğunu ve bu konuda tüm insanların Amerikalılara güvendiğini ilan etmiştir. Eylül 2002'de ABD ve Amerika düşmanlarını karşılaştıran Bush'un

¹⁸² Michael Byers, Georg Nolte, **ABD Hegemonyası ve Uluslararası Hukukun Temelleri**, çev. Erdem Denk, 1. Baskı, Ankara, Pnoenix, 2007, s.165.

şu sözleri de dikkat çekicidir: “Ve nur karanlığın üzerine doğdu, ve karanlık asla onu yenemeyecek.”¹⁸³

Bush bir diğer konuşmasında ise “kutladığımız bu hürriyet, Amerika’nın değil Allah’ın insanlara sunduğu bir hürriyettir” diyerek, Amerika’nın politikalarına ilahi bir boyut katmaya çalışmıştır. Aynı doğrultuda Irak’taki durumu özetlerken kullandığı dil de Irak’ın işgalini bir Tanrı buyruğu olarak gördüğünü gözler önüne sermektedir: “Ben kesin olarak inanıyorum ki özgürlük her şeye kadir olan Tanrı’nın insanlığa, bu dünyada yaşayan her bir kadına ve erkeğe bir armağandır. Saddam Hüseyin yakalanması Irak’taki düzeni değiştirmiştir. Adalet her şeye kadir olan tarafından Irak halkına dağıtılmıştır”. Tüm bu sözler ve davranışlar da göstermektedir ki Bush kendisinin ve ekibinin özel bir misyon ile başkan olduğunu düşünmekte ve sadece kendisini değil Amerika’yı da dünyayı kötülüklerden kurtaracak bir kurtarıcı olarak görmektedir. Bu konudaki düşünceleri öylesine keskindir ki The Progressive dergisi bu tavrı, “mesihcilik”ten de öte “militarist mesihcilik” olarak adlandırmaktadır. ABD’nin 11 Eylül sonrasındaki politikaları sadece reel politik ile çizilmemiştir. Hıristiyan (ve Musevi) dünyasından gelen manipülasyonlar ve inanç merkezli uygulamalar Amerikan politikalarını önemli ölçüde belirlemiştir. Sanılanın aksine Usame Bin Ladin görüşlerinde yalnız değildir Onun uzlaşmaz, katı diğer görüşleri yok etmekten başka alternatif tanımayan yaklaşımı ne yazık ki bazı devlet adamlarınca da paylaşılmıştır. Sonuçta 11 Eylül sonrasında “medeniyetler savaşı” olarak veya “terörle mücadele savaşı” olarak lanse edilen çatışmalar bir tür “fundamentalistler savaşı” olmuştur.

Özellikle 11 Eylül’den sonra George W. Bush ve ekibi dini bir dünya görüşlerini siyasi bir ajanda ile uygulamaya koymuşlardır. Newsweek’den Howard Fineman tarafından “inanç merkezli dış politika”, The Weefltq Standard tarafından “ahlak-merkezli dış politika”, Cranes tarafından “Bush Doktrini” olarak adlandırılan söz konusu yaklaşım her ne kadar uluslararası terörü önleme savıyla ortaya çıkmışsa da aslında terörü besleyen ve meşrulaştıran en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Tıpkı düşman saydığı rakipleri gibi, sadece kendi kutsalına odaklanan ve başkasının inançlarını düşünmeksizin reddeden bu empatiden yoksun yaklaşım, terörle mücadelede güç kullanma dışında kalan yöntemleri de adeta reddetmiştir. Sonuçta iki karşıt cephe olarak sunulan Bush ve Usame Bin Ladin, denebilir ki benzeri görüşleri ile birbirlerini güçlendirmiştir. Tüm bu örnekler bize

¹⁸³ Sedat Laçiner, ‘Amerika ve İngiltere’de 11 Eylül Sonrası Din ve Siyaset İlişkisi,’ **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: I, No:1, 2005, s.110.

göstermektedir ki, Amerikan politikaları artık preemtive (önleyici) olmaktan çıkmış, daha ziyade teolojik bir hal almıştır”. Yapılan tahminler özellikle 2020 yılından sonra ABD liderliğinin ciddi bir şekilde aşınacağı şeklindedir. İşte yeni “Amerikan saldırganlığının en önemli nedeni bu noktada ortaya çıkmaktadır. Din Amerikan liderliğine önemli bir güç vermektedir. Özgür dünya-terör karşıtlığı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Buradaki terör, tıpkı Sovyet Bloğu örneğinde olduğu gibi dinsel referanslarla “şeytani” (evil) kötülükleri sembolize etmektedir. Bu çerçevede denebilir ki, yeni Amerikan ideolojisi 11 Eylül saldırısına tepkisel bir cevap olmaktan çok bilinçli bir tercihtir. 11 Eylül saldırıları bu ideolojinin sahiplerinin çok ihtiyaç duydukları bir dönemde ortaya çıkmıştır ve sonuna kadar istismar edilmiştir.¹⁸⁴

İlerleme ve aydınlanma masalının son örneğini George Bush’un “Yeni Dünya Düzen” sloganı olmuştur. Slogan kesinlikle yeni değil, çünkü George Bush benimmeden çok önce Adolf Hitler tarafından ortaya atılmış olup, uygulaması da keşif ve fetihle dolu Kolombgil zamanlara uzanmakta. Bundan önceki tartışmanın ışığında, bu yeni dünya düzeninin bir proje olarak, ABD’nin dünya üzerindeki egemenliğini pekiştiren bir düzen olarak anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu “yeni dünya düzeni”yle ilgili yeni olan bir şey varsa o da yalnızca Sovyetler Birliği’nin çözülüşünün ardından ABD’nin Üçüncü Dünya’ya karışmalarını dengeleyecek, seçenek bir süper gücün kalmamış olmasıdır. Dolayısıyla General Scwarzkopf’un Körfez Savaşı’nın ardından gelen “bir numara biziz!” açıklaması “Komünizm olarak temsil edilen” Doğu ile “kapitalizm olarak temsil edilen” Batı’yı ayıran duvar yıkılmasından sonra “modern olan biz”le “geri kalmış olan, koşulları bir zaman bizi tanımlayan ama bizim geçmişte bıraktıklarımız, onlar” arasındaki hiyerarşik sınır Kuzey (Birinci Dünya) ile Güney (Üçüncü Dünya) arasında daha da katı olarak çizilmiştir. “Yeni dünya düzeni” bir kez daha Üçüncü Dünya’nın geri kalmışlarının ya şeytansı bir Saddam Hüseyin çiziminde olduğu gibi kendi vahşi barbarlıkları içinde yok edilmelerini ya da kendi geleceklerinin şimdisi olan “bizler” gibi olmaları için insanlaştırılmalarını, uygarlaştırılmalarını ve geliştirilmelerini koşullandırmaktadır.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Ibid, s.111

¹⁸⁵ Fuat Keyman, Mahmut Kutman, Meyda Yeğenoğlu, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, 2. Baskı, İletişim Yayınlar, İstanbul, 1999, s.250.

5.6.İki Kule, İki Ülke

11 Eylül sonrasında ortaya çıkan gelişmeler tek yönlü olmadı beklediği üzere. Bu kriz beraberinde başka krizler getirdi. Amerika, ‘‘teröre karşı’’ açılmış bir savaş olduğunu iddia ederek, başlattığı savaşların ilkinde dünyadan olumlu destek buldu. Hatta Afganistan’a karşı sürdürülen ve kısa sürede sonuca bağlanan savaş Amerika’nın 20. yüzyıldaki en büyük yanlışları arasında sayılacak.¹⁸⁶

Irak’ta sergilenen emperyal eylem, öncelikle ABD’nin rakipsiz askeri gücünü İmparatorluğun kısıtlamalarına aldırılmaksızın kullanabileceğini göstermiştir. Emperyal aristokrasi içinde yer alan ülkeler ile BM ve insan hakları örgütleri dâhil olmak üzere uluslararası kurumların muhalefetine rağmen işgalin gerçekleştirilmesi, Amerikan devlet aygıtı tarafından emperyal egemenliğin reddi anlamına gelmektedir. ‘‘Ya bizimlesiniz, ya da bize karşı’’ söylemi, eski Avrupalı güçlerin en kuvvetli zamanlarında bile dengeyi sağlamakla yetinmek zorunda kalan liderlikleriyle kıyaslanamayacak bir iktidar talebinin ifadesidir.¹⁸⁷

‘‘Irak’ın niçin işgal edildiği’’ sorusuna cevap aranan tartışmalarda üretilen tezler geniş bir yelpaze teşkil etmekte, konuyla ilgili komplo teorileri de büyük bir izleyici kitlesi bulmaktadır. Bu manzaranın oluşmasının temel sebebi, ABD’nin emperyal eyleme başvururken ilân ettiği ‘‘resmi’’ gerekçelerin asılsız olduklarının işgal ardından kesinlik kazanmasıdır. Irak’ın kitle imha silahlarına sahip olmadığı anlaşıldığı gibi, Saddam rejimiyle El Kaide arasında herhangi bir bağlantıya da rastlanmamıştır. Üstelik işgal öncesinde hazırlanan istihbarat raporlarında Irak’ın kitle imha silahları ve El Kaide terörizmiyle bağlantısına ilişkin hususların yönetimin içinden gelen baskılar yüzünden abartıldıkları da ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

Irak’ın işgalinin resmi gerekçesi ise bu ülkenin kitle imha silahları geliştirdiği ve Saddam rejimiyle El Kaide’nin iş birliği yaptığı iddiasıdır. Bush yönetiminin Irak’ın işgalini Amerikan ve dünya kamuoyları nezdinde meşrulaştırmak için bu iki gerekçeyi ileri sürmektedir.

Bush, başkan seçilmeden önce Clinton yönetiminin 1998 yılında çıkardığı, Saddam yönetimine muhalif guruplara 97 milyon dolar dağıtılmasını öngören Iraq Liberation Act’ı

¹⁸⁶ Kahraman, **ABD Bu 11 Eylül’ü Çok Sevdi.....**, s. 25.

¹⁸⁷ Okur, **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk**, s.290.

¹⁸⁸ Ibid, s.295.

desteklemiştir. Ayrıca aynı dönemdeki konuşmalarında Irak'a yönelik yaptırımlarla çevreleme politikasının ağırlaştırılarak sürdürülmesi gerektiğini de söylemiştir. 1999 yılı Aralık ayında Cumhuriyetçi rakipleriyle yaptığı bir tartışma sırasında sarf ettiği sözler ise, savaş kararını almaya ne kadar yatkın olduğunu göstermektedir. Bush, Amerikan başkanı olarak Irak'ın kitle imha silahları üretimine yeniden başladığını öğrenirse ne yapacağı sorusuna, önce Saddam'ı alaşağı edeceği cevabını vermiş, daha sonra ise sözlerini "o silahları ortadan kaldıracam" diyerek düzeltmiştir.

11 Eylül ve Afganistan'ın işgalini takip eden dönemde ise Irak'ın kitle imha silahları programına dair iddialar, yönetimin etkili isimleri tarafından kamuoyu önünde dillendirilmeye başlanmıştır. 2002 Ağustos'undan itibaren ard arda gelen beyanatlarla, hem kamuoyunun savaşa hazırlanması hem de BM'den işgali meşrulaştıracak bir kararın çıkartılması için yürütülen çabaların desteklenmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁹

Başkan Yardımcısı Cheney'nin 26 Ağustos 2002'de, Veterans of Foreign Wars National Convention'da yaptığı konuşma bu kampanyanın ilk önemli halkasıdır. Cheney, Irak rejiminin kimyasal ve biyolojik silahlar alanındaki yeteneklerini geliştirmekle meşgul olduğunu ve yıllar önce başladığı nükleer programını sürdürdüğünü söylemiştir. Cheney'e göre ABD, Saddam'ın nükleer silahlar elde etmeyi hedefleyen girişimlerini yeniden başlattığını bilmekteydi. Yönetimin büyük kısmı Saddam'ın çok yakında nükleer silah sahibi olacağına inanmışlardı. Saddam'ın kaynaklarını toparlamak, devam eden kimyasal ve biyolojik silah programlarına yatırım yapmak ve nükleer silahlara erişmek için ihtiyaç duyduğu şey, sadece daha fazla zamandı. Başkan Bush da, 12 Eylül 2002'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Irak'ın nükleer programı hakkındaki silah dizaynları, satın alma kayıtları, deney verileri, nükleer materyallerin dökümü ve yabancı yardımının belgelendirilmesi gibi önemli bilgileri saklamaya devam ettiğini söylemiştir. Bush'a göre, Irak yetenekli nükleer bilim adamları ve teknisyenler istihdam etmekteydi. Nükleer bir silah için uranyum zenginleştirilirken ihtiyaç duyulan yüksek dirençli alüminyum tüpler satın almak maksadıyla birçok girişimde bulunmuştu. Gerekli malzemeyi topladığında bir yıl içinde nükleer bir silah yapabilirdi. Saddam'ın elinde nükleer silah olduğundan ise, ancak bunlardan bir tanesini kullandığında kesinlikle emin olunabilirdi. Bush, 7 Ekim'de Cincinnati'deki konuşmasında da Irak rejiminin kimyasal ve biyolojik silahlara sahip

¹⁸⁹ Ibid, s.299.

olduğunu, bunları ürettiğini, aynı zamanda da nükleer silahlar peşinde koştuğunu söylemiştir. Eldeki deliller, Irak'ın nükleer silah programını yeniden oluşturduğuna işaret etmekteydi. Irak rejimi, yaklaşık beysbol topu büyüklüğünde yüksek düzeyde zenginleştirilmiş uranyuma eriştiği takdirde, bir yıldan az zamanda nükleer silah yapabilecekti. Nihai kanıt, dumani tüten silah, için beklenemezdi. Zira bu, nükleer patlamayı takiben ortaya çıkan bir mantar bulutu şeklinde gelebilirdi.¹⁹⁰

Amerikan yönetimi, Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın 5 Şubat 2003'te BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada, Saddam Hüseyin'in nükleer programını iptal ettiği yönünde hiçbir işaret bulunmadığını, aksine nükleer silahlar edinmek için kararlılığını sürdürdüğünü söylemiş; 20 Mart 2003'te ise ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ise kitle imha silahlarının yerlerini "Tikrit ve Bağdat civarında ve doğu, batı, güney ve kuzeyde biraz" diye tarif etmiştir. Başkan Bush da 12 Eylül 2002'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Irak'ın İran, İsrail ve batılı hükümetlere yönelik şiddet eylemlerinin arkasındaki terörist örgütlere yataklık yaptığı ithamında bulunmuştur.

Bush, 7 Ekim'deki Cincinnati konuşmasında, Irak'ın terörizme verdiği desteğin tekrar altı çizilmiş, Abu Nidal ve Abu Abbas gibi örgütler örnek gösterilmiştir. Bush'a göre, Saddam rejimi El Kaide ile on yıldır "yüksek düzeyde" ilişkilere sahipti. Bush, 28 Ocak 2003'teki Birliğin Durumu Konuşması'nda da aynı kurgu tekrarlanmıştır. Ancak korku atmosferine yaslanan retorik, bu kadar "yok"tan, acil ve yıkıcı bir tehdit algısı üretmeyi başarmıştır.

Powell'in 5 Şubat'taki konuşmasının önemli bir kısmı da Saddam rejimiyle El Kaide ilişkisine ayrılmıştır. Başta savaştan sonra kurulan inceleme komitelerinin raporları ve Bush yönetiminde görev yapmış isimlerin hatıratları olmak üzere yayımlanan birçok araştırma, her iki gerekçenin de asılsız olduğunu, üstelik savaş kararını alan yönetimin de bu durumun farkında olması gerektiğini göstermektedir.¹⁹¹

İşgalin ardından Amerikalı, İngiliz ve Avustralyalı personelin katılımıyla Saddam rejiminin geliştirdiği iddia edilen kitle imha silahı programlarının izlerini sürmek üzere Iraq Survey Group kurulmuş ve hemen çalışmalarına başlamıştır. Pentagon ve CIA'nın organize ettiği 1400 üyeli grup, araştırmaları sonucunda Irak'ta kitle imha silahı stoku bulamamıştır. Grup tarafından 30 Eylül 2004'te yayımlanan Duelfer Raporu, Saddam Hüseyin'in nükleer programını 1991'de durdurduğunu, Programın yeniden başlatılması için planlı çabalara

¹⁹⁰ Ibid, s.300.

¹⁹¹ Ibid, s.301.

girişildiğini gösteren bir kanıt rastlanmadığını, zaten Irak ekonomisinin bu tarihten sonraki halinin de bir nükleer silah programının yeniden inşasına imkan vermediğini ilan etmiştir.¹⁹²

Komisyonun 9 Haziran 2004 tarihli ilk raporunda, Irak'ın kitle imha silahları ve terörist örgütlerle ilişkileri hakkındaki iddialara dayanak oluşturmak suretiyle işgale giden süreçte önemli bir rol oynayan "Iraq's Continuing Programs for Weapons of Mass Destruction" başlıklı Ulusal İstihbarat Değerlendirme Belgesi eleştirilmiştir. Komisyonun raporunda, Amerikan istihbarat kuruluşlarının ortaklaşa hazırladığı Ekim 2002 tarihli Ulusal İstihbarat Değerlendirmesi'nde yer alan anahtar nitelikteki önemli yargıların ya abartıldıkları yahut da dayandırıldıkları istihbarat raporları tarafından desteklenmedikleri söylenmektedir. Özellikle analitik düzeyde gerçekleştirilen hatalar zinciri, istihbaratın yanlış bir şekilde yorumlanmasına sebep olmuştur. Bunlar arasında savaşın temel gerekçesi olarak gösterilen Irak'ın kitle imha silahları programları hususundaki değerlendirmeler de bulunmaktaydı. Komisyon, çalışmalarının ikinci aşamasıyla ilgili bulgularını da 8 Eylül 2006'da, iki cilt halinde yayımlamıştır. Bu raporlar, Irak'ın kitle imha silahları hakkındaki istihbaratın yanı sıra El Kaide'yle ilişkilerine dair iddiaların da asılsız olduğunu ortaya koymaktadır. Komisyon, Saddam Hüseyin'in El Kaide'ye güvenmediği, İslamcı aşırılıkçıları kendi rejimine karşı tehdit olarak gördüğü, El Kaide'den gelen malzeme ve operasyon desteği sağlanmasına ilişkin tüm talepleri reddettiği sonucuna varmıştır. Komisyon, özellikle Saddam rejimine muhalif sürgündeki Iraklılardan oluşan Irak Ulusal Kongresi'ni, hem kitle imha silahları hem de Saddam Hüseyin, El Kaide bağlantısı konularında yanlış istihbarat sağlayarak karar alıcıları yönlendirmekle suçlamıştır.

Daha erken bir tarihte yayımlanan, 11 Eylül saldırılarını araştırmakla görevli özel komisyonun nihai raporunda da, Irak'ın işgaline meşruiyet sağlamak için kullanılan istihbarat bilgileri eleştirilmektedir. Irak'ın işgaline gerekçe olarak gösterilen iddiaların asılsız çıkışında istihbaratın rolünü masaya yatıran önemli resmi belgelerden bir diğeri de, 2007 yılı Şubat ayında bitirilip aynı yılın Nisan ayında Savunma Bakanlığı Genel Denetçisi Thomas Gimble tarafından Kongre'ye sunulan rapordur. Rapora göre, Pentagon savaş öncesinde yönetime Saddam Hüseyin ve El Kaide arasında güçlü bir bağlantı bulunduğuna dair yanlış istihbarat değerlendirmeleri sunmuştur. Ayrıca savaşa giden süreçte Savunma Bakanlığı yetkilileri istihbarat topluluğunun otoritesini de baltalamışlardır. Irak'ın maruz kaldığı

¹⁹² Ibid, s.303.

suçlamaların asılsız olduğunun işgalden önce bilindiğini gösteren bir başka belge de, 2007 yılında İngiliz basınına sızan 23 Temmuz 2002 tarihli “Downing Street Memo”dur. İngiliz ve Amerikan istihbarat teşkilatlarının Washington’daki son görüşmeler hakkında İngiltere Başbakanı Tony Blair ve üst düzey çalışma arkadaşlarının bilgilendirmek üzere hazırlanan notta, askeri operasyonun kaçınılmaz olduğu, Bush’un Saddam Hüseyin’i terörizmle bağlantısı ve kitle imha silahları iddiaları tarafından meşrulaştırılacak bir askeri operasyonla devirmek istediği söylenmektedir. Bilgi notunda ayrıca, bu iddialara dayanak teşkil eden istihbarat ve olguların, askeri harekât kararını desteklemek üzere kurgulandıkları da belirtilmektedir. Irak’la ilgili istihbaratı saptırmakla suçlanan, işgal sırasında Pentagon’un üç numaralı yetkilisi konumundaki Douglas Feith de hatıralarında, askeri harekât kararının BM silah denetçilerinin nihai raporlarını açıklamalarından haftalar önce alındığını anlatmaktadır. CBS kanalına verdiği beyanatta da, Irak’a 11 Eylül’ün faillerini kovalamak için girilmediğini, hedefin Saddam Hüseyin’i devirmek olduğunu söylemiştir. Feith'e göre, Irak'ta kitle imha silahları bulunsa da bulunmasa da işgal gerçekleştirilecekti.¹⁹³

Irak’ın işgaliyle ilgili bu belge ve beyanlar topluca değerlendirildiklerinde, savaşın gerekçelerinin asılsız olduğunun emperyal eylem kararını alanlar tarafından bilindiği açıkça anlaşılabilir. Irak “’aslında” başka sebeplerle işgal edilmek istenmiş, kitle imha silahları ve terörizm argümanlarına ise meşrulaştırıcı suçlamalar olarak başvurulmuştur.

Bush yönetimi ve Irak’taki mevcut hâkim sınıf, aynen Babil imparatorluğu döneminde olduğu gibi Fırat ve Dicle ırmakları arasında yaşayan halkın ancak kaba kuvvetle yönetilebileceğini Saddam Hüseyin’den öğrenmiştir: Şiddet, terör ve aşağılamayla. Dolayısıyla, Ebu Garib ne bir hata ne de bir istisnadır, aksine bilinçli seçilmiş bir yöntemdir.¹⁹⁴

Amerikan’ın Irak savaşı, sadece Saddam rejiminin devirme amacıyla sınırlı değildi ve Ortadoğu’da bazı köklü değişiklikleri öngörüyordu. Bu durum, büyük ölçüde 11 Eylül sonrasında Bush yönetiminde geleneksel Amerikan dış politikasına karşı doğan tepkinin sonucu ortaya çıktı.¹⁹⁵

¹⁹³ Ibid, s.307.

¹⁹⁴ Irak’ı Anlamak, Sabah Alnasser, **Küresel Parlama Noktaları Emperyalizme**, s.96.

¹⁹⁵ Hakan Tunç, **Amerika’nın Irak Savaşı**, Harmoni Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2004, s.19.

ALTINCI BÖLÜM

6.1. Irak

Irak'ta İngiliz askeri işgaline karşı 1920'de ulusçu renkler taşıyan bir aşiret isyanını İngiltere'nin denetiminde bir hükümet kurma girişimi izledi. Fransızlar tarafından Suriye'den sürülen Faysal, İngiltere gözetimi altında ve manda çerçevesi içerisinde Irak Kralı oldu. San Remo Konferansı ile Irak, İngiltere'nin manda idaresine konmuştu. San Remo Konferansı'nda; Sykes-Picot anlaşmasında bir değişiklik yapılarak, Musul bölgesi İngilizlerin nüfuz alanı olarak kabul edildi. Bu konferanstan sonra Irak, İngiliz manda yönetimi altına girdi. Suriye'den ayrılmak zorunda bırakılmış bir Faysal'ın bu görevi seve seve kabul edeceğinin farkında olarak kendilerine uygun bir kuklayı başa geçirmişlerdir. İngiltere, bu devlet üzerindeki etkisini sürdürebilmek amacıyla yeni oluşturulan Irak Hükümeti ile anlaşmalar imzalamışlardır.¹⁹⁶

1950'lerin ortalarında Irak Hükümeti'nin Başbakanı Nuri Said, Arap radikalizmine ve Sovyet Rusya'nın etkisine karşı ABD ve Britanya ile aynı saftaydı. Arap milliyetçileri ve Cemal Abdunhasır'ın Mısır'ı, Said'i "Batı Emperyalizmi'nin" ajanı olarak suçlamaktaydı. Batı'yla olan iş birliği ve sosyal sorunlara karşı ilgisizliği, Irak rejimini iç muhalefete karşı oldukça hassas kıldı. Suriye, Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde Nasır'a tabi olmaya başladığında, Irak ciddi bir jeopolitik gerilemeye maruz kaldı ve böylece Irak ile Mısır arasında Akdeniz bölgesine egemen olma konusunda süren mücadele, Mısır'ın lehine sonuçlandı. 14 Temmuz 1958'de General Abdülkerim Kasım önderliğinde Irak subayları, bir ihtilal ile monarşiyi devirdi ve Irak, radikal milliyetçi Arap Cumhuriyetleri safına katıldı.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Gürson, **Suriye**, s.21.

¹⁹⁷ Abdulkadir Kahraman, "Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar", İstanbul, 2008, Kadir Has Ü. SBE Uİ Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). s.25-26

6.2. Irak'a Müdahale

Kuveyt işgali sonrası ABD Başkanı Bush, Irak'ın 23 Şubat'a kadar Kuveyt'ten koşulsuz olarak çekilmelerini, aksi takdirde kara harekâtına başlayacaklarını açıkladı, Çöl Fırtınası adı verilen kara harekâtı, 24 Şubat tarihinde yerel saat ile 04.00'te başladı. 37'den fazla ülkenin 620.000 askeri, 545.000 civarında olduğu tahmin edilen Irak kuvvetlerine taarruz etti. Bu harekât hava bombardımanlar ve denizden de topçu ateşleriyle desteklendi. Kara harekâtının 4'ncü gününde yapılan açıklamada, Kuveyt'in kurtarıldığı açıklandı. Irak'ın Birleşmiş Milletleri temsilcisi de bir açıklama yaparak; Birleşmiş Milletleri'nin 660, 662 ve 664 sayılı kararlarını kabul ettiklerini, Kuveyt üzerindeki iddialarından vazgeçtiklerini, Kuveyt'ten tamamen çekileceklerini bildirmişti. Yerel saat itibarı ile saat 06.00 da koalisyon kuvvetlerinin ilan ettiği ateşkes neticesinde kara harekâtı sona ermişti.

Irak, 10 Nisan 1991 tarihinde Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararını kabul etmiş ve Birinci Körfez Savaşı resmen sona ermiştir. Birinci Körfez Harekâtını izleyen dönemde uygulamaya konulan BM ekonomik yaptırımları ile uçuşa yasak bölgelerin denetimi kapsamında ABD müttefikleri tarafından 1991'den itibaren icra edilen hava bombardımanları sonucu Irak silahlı kuvvetlerinin savaş gücü yok denecek kadar azaltılmış ve binlerce sivil hayatını kaybetmiştir. Irak ekonomisinin temel kaynağı olan petrol endüstrisi çalışamaz hale getirilmiş, ekonomisi çökertilmiş ve halkın yaşam şartları açlık sınırının altına indirilmişti.

BM'nin Irak'a karşı uyguladığı ambargonun amacı, Irak halkını cezalandırmak değil, Saddam Hüseyin'in özellikle kitle imha silahlarını da kapsayacak askeri gücünü ortadan kaldırmaktır. Güvenlik Konseyi'nin çıkış noktası, ekonomik ambargonun yaratacağı etkiyle, Saddam'ın elinde kalan kitle imha silahlarını ve konvansiyonel silahlarını teslim etmekten başka çaresi kalmayacağı varsayımına dayanıyordu.

2001 yılına gelindiğinde Irak'ın yeni bir gözlemci heyetini kabul etme olasılığı hemen hiç yokken Irak'a seyahat ambargosu fiilen kalkmıştır. Rusya, Fransa, Türkiye ve Arap ülkelere ait uçaklar Irak'a yolcu taşımaya ve bu çerçevede çok sayıda bilim ve iş adamı, sanatçı ve sporcu on yıl aradan sonra Irak'a getirmeye başladılar.

ABD'li yetkililer, 11 Eylül saldırısı sonrası terör eylemini gerçekleştirenlerin Irak'ta eğitildikleri iddialarına dayanarak Irak'ı itham ettiler. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, 14 Eylül 2001'de, "Teröristleri yakalamak önemli değil, önemli olan teröristleri destekleyen rejimleri sona erdirmektir" ifadeleri ile Saddam rejimini hedef göstermişti. ABD

güvenlik kaynakları, 21 Eylül 2001 tarihinde, Washington Times'a yaptıkları açıklamada, Saddam Hüseyin'in saldırıdan önce Bin Ladin ile temas kurduğunu iddia edilmişti. Daha sonra, Dünya Ticaret Merkezi'ne çarpan uçaklardan birini kaçıran Muhammed Ata'nın Çekoslovakya'da bir Irak yetkilisi ile temas ettiğinin teyit edildiği ileri sürülmüştü. Irak'tan kaçan Saddam karşıtları, 11 Eylül saldırılarını kaçırdıkları uçaklar ile gerçekleştiren teröristlerin Irak'ta bulunan Salman Pak üssünde, Boeing 707 uçağında eğitim almış olduklarını da iddia edilmişti. 11 Eylül saldırılarından sonra, Usame Bin Ladin ve Örgütü, El Kaide öncelikli hedef gösterildi. Kısa süre sonra El Kaide'ye karşı Afganistan operasyonu başlatıldı. Usame Bin Ladin'e karşı Afganistan operasyonu devam ederken El Kaide ile işbirliği yaptığı kitle imha silahları bulundurduğu ve ürettiği, şiddet ve baskı yönetimi gerekçe gösterilerek Saddam ve rejimi hedef ilan edildi. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, 11 Eylül olaylarının sorumlusu olarak gördükleri Irak'a savaşı gündeme getirdiler. ABD Başkanı Bush, 7 Ekim 2002'de yaptığı konuşmada, Irak Başkanı Saddam'ı hedef göstererek, "Saddam'ın dönemin en zalim yönetici kişisi olduğunu El Kaide'yle ilişkisi olduğu ve sahip olduğu kitle imha silahlarıyla insanlık için en büyük tehdidi yarattığını ifade ederek, Irak'ın BM denetçileri ile işbirliği yapması gerektiğini ifade etti.

ABD, Irak'ı uluslar arası terörü destekleyen bir ülke olduğunu ve bu yüzden Irak'ta bulunduğunu iddia ettiği kitle imha silahlarını büyük tehdit olduğunu belirtti. ABD, BMGK'nın kitle imha silahıyla (KİS) ilgili kararlarına dayalı olarak Irak'ta bulunan kitle imha silahlarının yok edilmesini istiyordu. ABD Irak'ta bulunan KİS'lerin tespiti ve tespit edilenlerin imhası konusunda BMGK'nın kararlarına uyulmasını ısrarla talep etti ve bu maksatla BM bir tasarı sundu. ABD'nin Birleşmiş Milletlere verdiği tasarının kabul edilmesi sonucu alınan 1441 sayılı kararda Irak'a son bir fırsat verildiği belirtilmiştir. Irak, BMGK'nın silah denetçileriyle ilgili kararını 14 Kasım 2002 tarihinde koşulsuz kabul etmiştir. Müteakiben Irak BMGK'ne, 8 Aralık 2002'de, kitle imha silahlarının geliştirme programlarıyla ve bu silahların kullanımıyla ilgili oldukça ince ayrıntılı bir raporu BM'ye sunmuş ve 23 Aralık 2002'den itibaren Irak'ta, geniş çaplı bir denetleme ve arama çalışması başlamıştır. BM denetleme heyeti ve UAEA'nın Irak'taki faaliyetleri devam ederken ABD ve İngiltere, Irak'ın denetçilere zorluk çıkardığını ileri sürerek güç kullanma yönünde karar çıkarmaya çalışmıştır. ABD'nin bu girişimi sonucu toplanan BMGK denetçilere zaman tanınmasından yana tavır koymuştur. BM Silah Denetçilerinin Irak'ta çalışmaları konusunda

Irak ile uzlaşmaya varıldığı dönemde, ABD, askeri harekât hazırlıklarını sürdürdü ve harekâta görev alacak Saddam karşıtı grupları örgütleme kararı aldı. Irak krizinin barışçıl yoldan çözümlenmesi çağrılarına rağmen ve BMGK'den de yeni bir karar çıkartamayacağını anlayan ABD ile İngiltere 1441 sayılı kararın ‘‘Irak, yükümlülüklerine ihlal etmesi sonucunda ciddi sonuçlara katlanacaktır’’ maddesine dayanarak harekâtı başlatma kararı almıştır. Zaten ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisi'nin, 18 Temmuz 2002 tarihinde yaptığı müşterek oturumunda 1991 yılında vermiş olduğu yetkiye benzer bir şekilde, ABD Başkanı George W. Bush'a yaptırımları uygulamak amacıyla, Irak'a savaş açma yetkisini veren kanun tasarısı kabul edilmişti.¹⁹⁸

ABD'nin Irak'a müdahale konusunda ki ısrarı BMGK üyeleri arasında görüş ayrılıklarını da ortaya çıkardı. Daimi üyelere Fransa, Rusya ve Çin'in yanı sıra geçici üyelere Almanya ve Suriye, Irak'a müdahaleye kesinlikle karşı olduklarını açıkladılar. Diğer taraftan BMGK'nin geçici üyelerinden olan Pakistan, Angola, Kamerun, Gine ve Sile kararsız kalırken, Bulgaristan, ABD ve İngiltere'ye destek verdi. Amerika'nın tek taraflı güç kullanma isteğine Fransa, Almanya ve Belçika'nın yanı sıra, İsrail hariç tüm Orta Doğu ve İslam ülkeleri karşı çıktı. Türkiye ve Endonezya'da açıkça karşı çıkan ülkeler arasındaydı. Malezya'nın başkenti Kuala Lumpur'da yapılan Bağlantısızlar toplantısında da, Irak'ın 1441 sayılı karara uyması istenirken, ABD'nin tek taraflı güç kullanmasına karşı ortak tavır belirlendi. 24 Şubat'ta ABD, İngiltere ve İspanya'nın hazırladığı bir karar tasarısı Güvenlik Konseyi'nde tartışıldıysa da, gerekli çoğunluğu sağlayamayacağı anlaşıldığından oylamaya geçilmedi. Özellikle Fransa, Rusya ve Çin bu aşamada güç kullanılmasını öngörece bir tasarıya gerek olmadığı, 1441 sayılı karar doğrultusunda denetimlerin bir süre daha sürmesinden yana olduklarını açıkladılar. ABD Başkanı Bush, ‘‘yarınki olayların diplomasinin geleceğini belirleyeceğini’’ ifade ederek, Saddam Hüseyin'in kendi isteğiyle Irak'tan ayrılacağını ve Irak'ın silahsızlanmadığı takdirde bunun zorla yaptırılacağını da belirtirken, İngiltere Başbakanı Tony Blair de, ‘‘12 yıldır silahsızlanmayan Irak için artık karar verilmesi gerektiğini, Irak liderliğinden en çok zarar görenlerin Irak halkı olduğunu’’ ifade etmişti. Zaten ABD ve İngiltere, Ağustos 2002'den itibaren, Ortadoğu'da askeri yığınağa başlamıştı. ABD Başkanı Bush, Irak'a müdahale konusunda 1441 sayılı BMGK kararını yeterli görerek, 18 Mart 2003 tarihinde, Irak lideri Saddam Hüseyin'e iki oğlu Uday

¹⁹⁸ Alptan Ulutaş, ‘‘I. ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri, İzmir,’’ 2006, Dokuz Eylül Ü. Atatürk İlkeler ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.125.

ve Kusay ile birlikte 48 saat içinde Irak'ı terk etmesi için ultiatom verdi. Saddam Hüseyin ise askeri üniformasını giyerek ultiatomu ret ederek, Irak'ın ABD'ye karşı zafer kazanacağını açıklamıştı.

Bu arada ABD'nin silah denetçilerinin Irak'ı terk etmeleri yönündeki tavsiyeleri neticesinde BM Genel Sekreteri Kofi Annan, BM görevlilerinin ülkeyi terk etmeleri talimatı vermişti. ABD Başkanı Bush'un Irak'a verdiği ultiatomu birçok ülke tepkiyle karşıladı. Yapılan açıklamalara ve gösterilere rağmen ABD askeri müdahale için hazırlıklarını sürdürmeye devam etti. Amerika birliklerindeki asker sayısı bölgede 20 Mart 2003 itibarıyla 250 bine ulaşmıştı.¹⁹⁹

20 Mart 2003 sabahı saat 04.30'da ABD ve İngiliz savaş gemilerinden atılan 40'a yakın Tomahawk Füzesi ile ABD hava kuvvetlerine mensup F-117 hayalet uçakları ve B-52318 ağır bombardıman uçakları, Bağdat ve çevresini vurdu. CIA'nin yönlendirmesi ile Saddam Hüseyin ve üst düzey Irak yöneticilerine yöneltilen saldırıların hemen ardından, ABD Başkanı Bush Türkiye saati ile saat 05.15'te yaptığı konuşmada, "Benim emrimle koalisyon kuvvetleri, Saddam Hüseyin'in savaşma kabiliyetine zarar verecek askeri önem taşıyan hedefleri vurmaya başladı" ifadesini kullanmıştı.²⁰⁰

Savaşın başlamasından 3 saat sonra televizyona çıkan Irak lideri Saddam Hüseyin, 3 kez besmele çektikten sonra "Soylu Arap halkının temsilcileri olarak sizlere, bu konuda daha önce söylemiş olduklarımı tekrarlamak istiyorum. Bu değerli vatani savunma ilkeleri konusunda, daha öncede sizlere çağrılarda bulundum. Şu anda Irak'taki ailelerden her birinin bu şer güçlerine karşı bu zorlu günlerde onurumuzu korumak konusunda, Allah'ın huzurundaki sorumluluğumuza sahip çıkarak, Allah'ın düşmanlarına karşı sizler, Iraklılar olarak zaferi elde edeceksiniz." diyerek, halkı cihada çağırdı. Aynı zamanda Amerikan ve İngiltere birlikleri güneyden hızlı ve etkin bir kara harekâtı da başlatmışlardır. Müttefiklerin ana hedeflerinden birisi Irak'ın güneyindeki en büyük kent olan Basra'nın hızlı ele geçirilmesi ve kentin limanları ile petrol kuyularının güvence altına alınması olmuştur. Kuveyt'te konuşlanan Amerikan ve İngiltere güçleri yoğun hava taarruzunun yaratacağı etki sayesinde

¹⁹⁹ Ibid, s.128.

²⁰⁰ Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği, <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/100-safak-ozsimsir-tum-yazilari/500-2003-abd-irak-savasi-ve-nedenleri>, erişim tarihi: 06.02.2012

önemli bir direnişle karşılaşmadan bir hafta içerisinde Bağdat'a ulaşmayı hedeflemişlerdir. Amerikan Başkanı Bush, 1 Mayıs'ta savaşın bittiğini resmen açıklamıştı.²⁰¹

6.3.Saddam Hüseyin

Irak'ta 24 yıl iktidarda kaldıktan sonra Mart ayında ABD'nin müdahalesinin ardından, 9 Nisan 2001'de Amerikan askerlerinin başkent Bağdat'a girmesiyle iktidarı devrilen Saddam Hüseyin, Irak'ın kuzeyindeki Tikrit'te 28 Nisan 1937'de dünyaya geldi.

Baas Partisi'ne 1957'de giren Saddam Hüseyin, Irak Başbakanı Abdülkerim Kasım'a yönelik başarısız suikast girişimine katıldı. Yaralanan Saddam Hüseyin, önce Suriye'ye, daha sonra da Mısır'a kaçtı. Mısır'ın başkenti Kahire'de 1962'de hukuk eğitimine başlayan Saddam Hüseyin, 1963'te Baasçıların iktidarı ele geçirmesinin ardından geldiği Bağdat'ta eğitimini sürdürdü. Ancak aynı yıl Baasçıların devrilmesi üzerine tutuklanarak cezaevine gönderildi. Birkaç yıl kaldığı cezaevinden kaçmayı başaran Saddam Hüseyin, Baas Partisi liderlerinden biri oldu.

Partinin 1968'te iktidara gelmesiyle sonuçlanan darbede önemli rol oynayan Saddam Hüseyin, Devlet Başkanı Ahmed Hasan El Bekir'e en yakın kişi olarak, ülke yönetiminde büyük ağırlık kazandı. Irak petrolünün 1972'de millileştirilmesiyle ilgili çalışmaları yürüttü. Partideki gücüne dayanarak 1976'da Ahmed Hasan'ın birçok yetkisini kullanmaya başlayan Saddam Hüseyin, 1979'da El Bekir'in yerine geçti.

Devlet Başkanlığı görevinin yanı sıra Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı ve başbakanlık görevlerini üstlenen Saddam Hüseyin, petrol gelirlerine dayanarak geniş çaplı bir kalkınma programı başlattı.

Arap dünyasında Mısır'ın önderliğini elinden almaya ve Basra Körfezi'nde egemenlik kurmaya yönelik bir dış politika izlemeye başlayan Saddam Hüseyin, Hürmüz Boğazı'nın denetimini geçirmek amacıyla 1980'de İran'a saldırdı. Uzun süren savaşın maliyeti ve petrol ihracatının durması, başlatmış olduğu ekonomik kalkınma programını önemli ölçüde aksattı. Irak, 2 Ağustos 1990'da, Saddam Hüseyin'in emriyle Kuveyt'i işgal etti. BM ise 6 Ağustos'ta Irak'a ambargo ilan etti ve 25 Ağustos'ta da Irak'a güç kullanımına izin verdi.

²⁰¹ Irak'ın yakın tarihi, http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/printable/040202_irak_kronoloji.shtml, son erişim: 02.01.2012

Saddam Hüseyin iktidarına yönelik, ABD önderliğindeki Çöl Tilkisi operasyonu, 17 Ocak 1991'de başladı. 28 Şubat'ta Bağdat'ın ateşkesi kabul etmesinin ardından müttefikler, kuzey ve güneyde uçuşa yasak bölge oluşturdu ve kuzeydeki Iraklı muhalifleri Saddam Hüseyin'e karşı korumaya ve yardıma yönelik "Huzur Operasyonu"nu başlattı.

Saddam Hüseyin yönetimi, 12 yıl süren BM ambargosunun ardından, Mart ayında bu kez yalnızca ABD ve İngiltere tarafından oluşturulan koalisyonun başlattığı operasyonun ardından 9 Nisan 2003'te devrildi.

6.4.Saddam'ın Yakalanışı

ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin Irak'a girmesinden hemen sonra heykelleri yıkılan, sarayları talan edilen Saddam Hüseyin'in 13 Aralık'ta yakalandığı haberi, 14 Aralık 2003'de medya organlarında flaş haber olarak yayımlanmaya başladı.

Anadolu Ajansı, 14 Aralık'ta saat: 11.30'da Kerkük mahreçli yayımladığı haberde Saddam Hüseyin'in Tikrit'te yakalandığına ilişkin söylentiler üzerine Kerkük'te sevinç gösterileri yapıldığını bildiriyordu ama Saddam'ın Tikrit'te bir köyde yakalandığı haberinin henüz doğrulanmadığı kaydediliyordu. AA, ilk haberinden 22 dakika sonra İran haber ajansı İRNA'ya dayandırdığı bir başka haberinde ise, Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği lideri Celal Talabani'nin devrik lider Saddam Hüseyin'in Tikrit'te tutuklandığını söylediğini yayımladı.²⁰²

Irak geçici hükümet konseyinden Dara Nur el-Din ise, Associated Press'e yaptığı açıklamada, ABD'nin Irak'taki yetkilisi Paul Bremer'dan gelen telefonda, konseye, eski diktatörün yakalandığı bilgisinin verildiğini söyledi. Saddam'ın Tikrit'te sağ yakalandığı belirtildi. Bir İngiliz diplomatik kaynak da, gözaltında tutulan şüphelinin Saddam Hüseyin sanıldığını belirtmişti.²⁰³

Ahmed Çelebi liderliğindeki Irak Ulusal Kongresi sözcüsü, devrik Irak lideri Saddam Hüseyin'in yakalandığını doğruladı. El Cezire televizyonuna demeç veren sözcü, Saddam Hüseyin'in Tikrit'te yakalandığını belirtti. Operasyonun başlamasıyla ortadan kaybolan Saddam Hüseyin'in nerede saklandığı bilinmiyordu. Saddam Hüseyin'in yönetim kademesinden önemli görevlere sahip oğulları Uday ve Kusay, bir istihbarat üzerine

²⁰² Anadolu Ajansı bülten, 14.12.2003.

²⁰³ Associated Press bülteni, 14.12.2003

Amerikan kuvvetlerinin 22 Temmuz'da düzenlediği operasyonda, Musul'da bir evde öldürülmüşler.

Anadolu Ajansı saat:13.07'de geçtiği flaş haberde de, Irak Geçici Hükümet Konseyi Başkanı Abdülaziz El Hekim'in Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in yakalandığını doğruladığı haberini duyurmuştu.

Irak Ulusal Kongresi Lideri Ahmed Çelebi, Reuters'e yaptığı açıklamada, Amerikan askerlerinin Saddam Hüseyin'i, doğum yeri Tikrit'te bir mahzende yakalandığını bildirdi. Ayrıca Irak geçici hükümet konseyinden 3 üye, Amerikan kuvvetleri tarafından, Saddam Hüseyin'i teşhis etmesi için Tikrit'e davet edildiği açıklanmıştı.

Saddam Hüseyin, ABD'nin hazırladığı 55 kişilik arananlar listesinde birinci sırada yer alıyordu. Listenin ilk beş sırasında yer alan Saddam'ın oğulları Kusay ve Uday Hüseyin, 22 Temmuz'da öldürülmüş, Devlet Başkanlığı Sekreteri ve Saddam'ın kuzeni Abid Hamid Mahmud El Tikriti 17 Haziran'da, "Kimyasal Ali" olarak bilinen Devlet Başkanlığı Danışmanı, Irak Devrim Komuta Konseyi üyesi Ali Hasan El Mecid ise 21 Ağustos'ta yakalanmıştı.

Irak Geçici Hükümet Konseyi üyesi Mahmud Osman, AFP'ye yaptığı açıklamada, Saddam Hüseyin'in, doğum yeri Tikrit'te saklandığı yerde şafak vakti uyurken yakalandığını açıklarken, Irak Geçici Hükümet Konseyi üyelerinden Ahmed Çelebi de Saddam Hüseyin'in direnmeden yakalandığına dikkati çekmişti. Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in, ABD askerleri evine yaklaşırken, bulunduğu kilerde bir çukur kazarak kendini içine gömdüğü de Iraklı yetkililer tarafından açıklanmıştı. Irak Geçici Hükümet Konseyi üyesi Ahmet Çelebi'nin sözcüsü Entifadh Kanbar, AP'ye yaptığı açıklamada, Amerikan askerlerinin Saddam'ı bulunduğu çukurdan çıkarmak için kürek kullanmak zorunda kaldıklarını, direnmeden yakalanan Saddam'ın ak düşmüş sakalı bulunduğunu ve askerlerin fotoğrafını çektikten sonra sakalını tıraş ettiklerini kaydetmişti.

ABD'nin Irak'taki sivil yöneticisi Paul Bremer, saçlı sakalı uzamış, beyazlaşmış, yorgun görünümlü, zayıflamış ve direnmeyen Saddam'ın, dişlerinin kontrol edildiği, tıbbi muayenesinin yapıldığı video görüntülerini Bağdat'ta gazetecilere izletti. Yakalandığı sırada Saddam'ın, beyaz tişört, koyu renk pantolon ve uzun kollu koyu renk bir kazak giydiği belirtilmişti.

ABD Başkanı George Bush'a 9 ay sonra Saddam'ın yakalanış haberinin Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice'dan aldığı açıklanmıştı. İngiltere Başbakanı Tony Blair da Irak'ta kutlama zamanı olduğunu açıklamasını yapmıştı.

Saddam'ın ele geçirilmesiyle ilgili detaylar da gün içinde medyaya yansımaya başlamış, Anadolu Ajansı saat: 17.08'de abonelerine ulaştırdığı haberde devrik Irak lideri Saddam Hüseyin'in yakalandığı sırada yanında 750 bin dolar, iki Kalaşnikof ve bir tabanca bulunduğunu bildirmişti. Irak'taki Amerikan güçlerinin komutanı İspanyol General Ricardo Sanchez, Bağdat'ta düzenlediği basın toplantısında, Saddam'ın bir çiftlikteki 2 metre derinliğinde bir çukurda yakalandığını, havalandırma sistemi bulunan çukurun girişinin tuğla ve çöplerle kamufle edildiğini ve çukurda sadece bir kişilik yer olduğunu açıklamıştı.

Saddam'ın yakalanışı ekonomi piyasalarını da etkilemiş, dolar değer kazanırken, petrol fiyatlarında ise düşüşler yaşanmıştı.

Irak'taki 4. Piyade Tümeni Komutanı Amerikalı Tümgeneral Raymond Odierno da yaptığı açıklamada, son 10 gün boyunca askerlerin Saddam'a yakın 10 aile üyesinden 5'ini sorguladığını ve sonunda bu kişilerden birinden en önemli bilgiyi elde ettiklerini bildirmişti. Saddam'ı yakalama operasyona 600 askerle yöneten Odierno, "Askerlerin çukurdan çıkardığı sakallı kişi çok şaşkındı. Bir silah taşıyordu ama direniş göstermedi. Yaklaşık bir saat sonra helikopterle güneye götürüldü. Bir fare gibi yakalandı. Çukurun dibindeyken mücadele edemezsiniz" açıklamaları da gün içinde medya organlarında yayınlanmaya başlanmıştı.

ABD'de yayımlanan Newsweek dergisi, devrik Irak lideri Saddam Hüseyin'in kendisini yakalayan askerlere ilk sözünün "Ateş etmeyin" olduğunu ileri sürmüştü. Time dergisi de, "Saddam Hüseyin'in kendisini sorguya çeken kişilere fazla yardımcı olmadığını" yer verdiği haberinde, yakalandıktan sonra Bağdat'a nakledilen ve havaalanındaki bir hücreye kapatılan devrik liderin, "Nasılsın" diye soran sorguculara, "Halkım tutsak olduğu için üzgünüm" karşılığını verdiği yer almıştı.

Saddam'ın yakalandığının açıklandığı günün ertesi yargılamayla ilgili tartışmalar başlamış ve birçok lider ve sivil toplum temsilcisi Saddam'ın adil yargılanması gerektiği yönünde görüş bildirmişti.

Anadolu Ajansı, 15 Aralık'ta yayımladığı haberde, basına gösterilen Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in El Dor kasabasında El Hadra bahçesinde yakalandığı çukur ve tek odalı ev hakkında bilgilere yer verilmişti. Haberde, Saddam'ın mutfağında kivi, muz ve salatalığın bulunduğu, dağılan mutfak eşyaları arasında bir kutu baklava, lokum ve neskafe

olduğu belirtilmiş, odanın hemen 2 metre ilerisinde ise yalnızca bir kişinin uyuyabileceği genişliğe sahip, ortalama 2 metre uzunluğundaki çukurun bir boru ile havalandırıldığı bilgisi yer almıştı.

CNN televizyonunun 15 Aralık'taki yayında, Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in Amerikan birlikleri tarafından Irak'tan Katar'daki üsse götürüldüğü haberi, Irak Geçici Hükümet Konseyi tarafından yalanlanmıştı.

Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in ilk sorgusunun, Irak Geçici Hükümet Konseyi'nin (GHK) 4 üyesi tarafından yapıldığı ve Saddam'ın bu görüşmede yaptıklarını savunduğu bildirildi.

New York Times gazetesinde, 15 Aralık yayımlanan habere göre, GHK üyeleri Ahmet Çelebi, Adnan Paçacı, Adil Abdülmehdi ve Muvaffak El Rubai, ABD'nin Irak'taki askeri komutanı General Ricardo Sanchez ve sivil yöneticisi Paul Bremer ile birlikte helikopterle Saddam Hüseyin'in tutulduğu yere götürülmüş, Çelebi'yi tanıyan Saddam Hüseyin'in kendisinden diğerlerini tanıştırmasını istediği bilgisine yer verilmişti. Aynı haber metninde ayrıca son 35 yıldaki olaylara ilişkin şu konuşmanın geçtiği belirtilmişti :

-“Kürtlere karşı 1988'de Halepçe'de neden kimyasal silah kullandın?”

-Saddam Hüseyin: “Bu, o tarihte Irak ile savaş halinde olan İran'ın işidir.”

-“Binlerce Iraklı'nın gömüldüğü toplu mezarlara ne diyeceksin?”

-Saddam Hüseyin: “Bunun cevabını ölenlerin yakınlarına sorun. Onlar hırsızdı. İran ve Kuveyt ile savaştan kaçmış kişilerdi.”

-“1990 yılında Kuveyt'i neden işgal ettin ve Amerikan saldırısını tahrik ettin?”

-Saddam Hüseyin: “Kuveyt, Irak'ın bir parçasıdır.”

Görüşmeyle ilgili olarak daha sonra gazetecilere bilgi veren Ahmet Çelebi, “Saddam'ın asla pişmanlık duymadığını” ifade etmiş, “Hiç şüphe yok ki, o başkalarına sempati bile gösteremeyecek kadar kendini beğenmiş biri” diye konuşmuştu. Ahmet Çelebi, Saddam'ın, “Bir konuşmamda Amerikalıların Irak'a gelebileceklerini, ancak ülkeyi işgal edemeyeceklerini ve yönetemeyeceklerini söyledim. Onlara silahımla karşı koyacağımı belirttim ve bunu yaptım” dediğini kaydederek, Saddam Hüseyin'i sorgulamalarına ilişkin olarak, “Şayet durum bunun tersi olsaydı Saddam bize işkence yaptırır ve parça parça doğratırdı” beyanında bulunmuştu.

Adnan Paçacı da Saddam'ın "Iraklıların sert bir lidere ihtiyaç duyduklarını söylediğini" anlatmıştı. Geçici Hükümet Konseyi'nin Şii üyesi Muvaffak El Rubai de Saddam'a şunları söylediğini kaydetmişti:

"Yakalandığında yanında 2 tane Kalaşnikof tüfek vardı. Neden onları kullanmadın? Neden bir el olsun ateş etmedin? Cesur biri olduğunu iddia ediyorsun aslında sen bir korkaksın."

Reuters ajansının Saddam Hüseyin'le görüşen Geçici Hükümet Konseyi üyelerinden Muvaffak El Rubaiye, "Saddam Hüseyin'in moral olarak tamamen bitik, kolu kanadı kırık, bütünüyle sefil durumda görüldüğünü" belirttiği, ayrıca "İşlediği insanlık suçları kendisine hatırlatıldığında", Saddam Hüseyin, "Amerikalılardan merhamet ve korunma dilenircesine yetkililere bakıyordu" dediği kaydedilmişti.

Saddam Hüseyin'in kız kardeşi Nevval İbrahim El Hasan ise Londra'da yayımlanan El Kudüs El Arabi gazetesine adı belirlenmeyen bir Arap başkentinden telefonla yaptığı açıklamada, Amerikan komandolarınca Saddam'a uyuşturucu iğne saplandığını veya tutuklama operasyonunda uyuşturucu gaz püskürtüldüğünü ileri sürerek, "Saddam, asla böyle küçük düşen bir halde teslim olacak kişi değil. Perişan uzun ağarmış sakallı Saddam'ın saçında Amerikan hekimince bit taranması mümkün müdür?" diye sormuş ve "Ona yapılan muamele tüm Arapları ve Müslümanları küçük düşürmeye yönelik" demişti.

Uluslararası Af Örgütü'nün 16 Aralık'ta yaptığı açıklamada, devrik Irak lideri Saddam Hüseyin'in yakalanmasından memnuniyet duyulduğu, ancak yakalandıktan sonra yayınlanan görüntülere tepki göstermişti. Devrik Irak liderinin yakalanmasının ardından televizyonlarda yayınlanan görüntülerini de eleştiren örgüt, açıklamasında şu ifadelere yer vermişti:

"Af Örgütü, Saddam Hüseyin'in tıbbi muayenesinin televizyonda gösterilmiş olmasından da kaygı duymaktadır. Savaş esirlerine yönelik muameleyi düzenleyen Üçüncü Cenevre Sözleşmesi, esirlere insani muamele yapılmasını talep eder. Bu, esirleri kamu merakından korumayı da içermektedir... Saddam Hüseyin'in hayatta ve gözaltında olduğunu kanıtlama ihtiyacı olabilir, ancak ağzının ve saçlarının incelenirken gösterilmesi gereksizdi ve bu görüntüleri dağıtmanın altında yatan niyet hakkında soru işaretleri doğmaktadır."

Vatikan da, Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in "uygun bir yerde" yargılanmasını istemiş, Papalık Barış ve Adalet Komisyonu Başkanı Kardinal Raffaele Martino, yaptığı açıklamada, Saddam'ın yakalanma biçimine ağır eleştiriler yöneltmiş, "Çökmüş bir insanın, inek gibi dişlerine bakılmasını görmekten büyük acı duydum. En

azından o görüntüleri göstermeyi engelleyebilirlerdi. Büyük suçlar işlemiş biri olsa bile, onu o şekilde trajik bir vaziyette görünce, ona acımdan kendimi alamadım” demesi dikkati çekmişti.

ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld da Irak’ın devrik lideri Saddam Hüseyin’in görüntülerinin yayımlanmasının Iraklıların Saddam’ın yakalandığına inanması için gerekli olduğunu, Cenevre sözleşmelerinin savaş esirleriyle ilgili bölümüne aykırı olduğu yolundaki eleştirilere katılmadığını belirtmişti.

Saddam’ın yakalanması ABD kamuoyunda Bush’un popülaritesini artırmıştı. Saddam’ın yakalanmasından sadece 4 gün önce yapılan anketlerde popülaritesi yüzde 52 çıkan Bush, Saddam’ın ele geçirilmesinden sonra bu oranı yüzde 58’e yükseltebildi. ABD Başkanı George W. Bush da ABC televizyonunda yayınlanan “Gözde zaman” (Primetime) programında yaptığı açıklamada, 2004 yılı Kasım’da yapılacak başkanlık seçimlerinde yenilgiye uğrayabileceğini, ama halkın kendisini desteklemeye devam edeceğini umduğunu söylemişti.

Irak’ın devrik lideri Saddam Hüseyin, 5 Kasım 2006’da yargılandıkları Şii köyü Duceyl’de 148 Şii’nin öldürülmesiyle ilgili davanın karar duruşmasında, idama mahkûm edilmişti. Saddam Hüseyin’in yanı sıra eski Devrim Mahkemesi Başkanı Avad Hamid El Bander ile eski istihbarat şefi Barzan El Tikriti’nin idam cezaları da asılarak infaz edilmesine karar verilmişti ve karar Kurban Bayramı’nın ilk günü olan 30 Aralık 2006’da infaz edilmişti.

İdama ilk tepki, yılbaşı tatili için Teksas eyaletindeki çiftliğinde bulunan Bush, yayımladığı açıklamada, “Saddam Hüseyin, adil şekilde yargılanmasının ardından idam edildi. O bu adaleti kendi vahşi resminin kurbanlarından esirgemişti. Saddam Hüseyin’in idamı, Irak halkı ve askerlerimiz için zor bir senenin sonunda geldi. Saddam Hüseyin’in adalete verilmesi, Irak’taki şiddeti sona erdirmeyecek, ancak bu, Irak’ın kendisini yönetebileceği, savunabileceği bir demokrasiye dönüşeceği, teröre karşı bir müttefik olabileceği süreçte önemli bir kilometre taşı” diye konuşmuştu.

YEDİNCİ BÖLÜM

7.1.Terörizm

Adem'in oğulları Habil'in Kabil'i öldürmesiyle başlayan kan ve şiddet, zaman içerisinde örgütleşerek dünyaya korku salarken, yıldırma, korkutma ve tedhiş anlamını taşıyan terörü binlerce yıl öte de bulmak mümkün.

Devlet olgusu kadar eski bir yöntem olmakla beraber uluslararası karakterde modern terörizmin 1960'larda başladığı bilinmektedir.²⁰⁴

Terör ve terörizm tarihi, bir kısım yazarlarca iki bin yıl öncesine kadar götürülmektedir. Terör, korku ve dehşet yaymak süratiyle baskı kurmak olarak algılandığında belki günümüzden epeyce eskilere götürülebilir, ancak stratejileri bakımından modern çağın bir ürünüdür.²⁰⁵

Değişik şekillerde tanımlanan terörizm, korku ve panik havası oluşturmak amacıyla bir veya birden fazla kişi tarafından zor ve şiddete başvurma eylemidir. Diğer bir tanım itibarıyla da terörizm, diğer birey ve gruplara karşı belli politik hedefler doğrultusunda şiddet kullanarak veya şiddet kullanma tehdidinde bulunarak yıldırma ve korkutma eylemidir.²⁰⁶

Günümüzde en çok tartışma konusu olan ve üzerine eserler yazılan, stratejiler üretilen popüler konulardan biri de küresel terör ve terörizmdir. Küresel terör kavramını ilk ortaya atan Amerikalılar, aynı zamanda bu terörle nasıl mücadele edileceği konusunda da oldukça iddialı stratejiler ileri sürmektedirler. Ancak, bu mücadele yöntemlerinde ‘‘kimin teröristi’’ sorusu ve ‘‘benim teröristim’’ yaklaşımı hala önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Özellikle Irak Savaşı sonrası yaşananlar ve dünya genelinde büyük eleştirilere neden olan Guantanamo Üssü'nde ve Ebu Gureyb Hapishanesi'nde yaşananlar, ABD'nin küresel terörle mücadele çalışmalarına önemli darbeler vurmuştur.²⁰⁷

Uluslararası veya küresel terörizm Soğuk Savaş sonrası düzende modern toplumun güvenliğine yönelik en önemli tehdit olarak kabul edilmekle birlikte, yalnızca bu dönemin bir özelliğidir. Muhalif unsurların siyasi amaçlar için şiddet kullanma yöntemini seçmesinin

²⁰⁴ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 553.

²⁰⁵ İhsan Bal, *Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Mücadelede Ulusal Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, USAK Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2006, s.7.

²⁰⁶ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, s. 553.

²⁰⁷ Bal, *Terörizm: Terör, Terörizm.....*, s.8.

etkileri 1960'ların sonları ile birlikte giderek artan bir biçimde hissedilmeye başlanmış ve bir yandan uluslaşan sömürge halklarındaki neomarksist ve devrimci hareketlerin terörü bir mücadele strateji olarak benimsemesi ve devrimci hareketlerin terörü bir mücadele stratejisi olarak benimsemişlerdir.²⁰⁸

Terörizmin yerel bir düzensizlik ve anarşi problemi olmaktan çıkarak, bir uluslararası güvenlik sorunu haline gelmesinin en önemli sonuçlarından bir tanesi de, farklı içeriğe sahip terörizm tiplerinin gündeme gelmesidir. Bu terörizm tiplerini kitle imhasına yönelik terörizm, narkoterörizm, medyatik terörizm, etnodinsel terörizm ve örgütsüz terörizm olarak sınıflandırmak mümkündür.²⁰⁹

7.2.Dinsel Kaynaklı Terör

Tarih boyunca, dinsel fanatizmin terörizme başvurduğu ve bunu söylemiyle meşrulaştırmaya çalıştığı görülmüştür. Ne dinsel fanatizm ne de bu fanatizmin terörizme başvurması her hangi bir dine mahsus bir durum değildir. Dünyanın bütün büyük dinleri terörizme karşı olmasına rağmen, her dinden fanatiklerin gerçekleştirdiği ve kendi dinsel söylemleriyle meşrulaştırmaya çalıştıkları terörizm örnekleri bulmak mümkündür. Bu tür terörizmin en korkunç örneklerinden birisi, Katolik inançlarına karşı gelenleri araştırıp cezalandırmak için kurulan engizisyon mahkemelerinin uygulamalarıyla ortaya çıkmıştır. İsrail Başbakanı İzak Rabin, Kasım 1995'de Tanrı'nın emrini yerine getirdiğini söyleyen bir Yahudi fanatik tarafından öldürülmüştür.²¹⁰

Günümüzde daha çok İslami söylemle meşrulaştırılmaya çalışılan terörizm ön plana çıkmaktadır. Bunun İslam korkusuna yol açmasına izin verilmemelidir. Amerika'da medya herhangi bir delil olmadan Oklahama Alfred Murrah Federal büro binasının bombalaması olayını İslami grupların üzerine atmış, bunun doğru olmadığı sonradan ortaya çıkmıştır. Terörizmin dini söylemle meşrulaştırılmasını Müslümanlığa bağlamak son derece yanlıştır ve sonuçları herkese zarar verecektir. Bununla beraber, böyle fanatik örgütlerin varlığını ve durumun ciddiyetini göz ardı etmek de mümkün değildir. Bu örgütlerin sponsorluğunu yapan

²⁰⁸ Deniz Ülkü Arıboğan, Uluslararası Terörizm in Yeni Yüzü, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar**, der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1998, s.452.

²⁰⁹ Ibid, s. 455.

²¹⁰ Sertaç Başeren, Kavramsal Özellikleri İle Terörizm (Tarihi ve Hukuki Boyutları İle), **vizyon21yy.com**, erişim tarihi: 09.02.2012

ve kontrol eden bir devlet bulunmamaktadır. Söz konusu örgütler uluslararası boyutta serbest hareket eden devlet altı aktör özellikleri göstermektedirler. Örgüt yapısını oluşturan bağlar son derece gevşektir. Hatta bazı olaylarda organik örgütsel yapıların dahi bulunmadığı görülmektedir. Basın yayın organlarından yansıyan söylemlerden etkilenen ve daha önce herhangi bir organik örgütsel bağlantısı bulunmayan fanatiklerin harekete geçerek örgüt adına eylem yaptıkları görülmektedir. Bir anlamda örgüt eylemle tezahür etmektedir. Fiil enstrümantal özellikler göstermektedir. 11 Eylül saldırılarında görüldüğü gibi, hareketin doğurduğu neticenin büyüklüğü ciddi güvenlik sorunları yaratacak boyuttadır. Meşruiyetin sağlanması için dinsel söyleme başvurulmasına rağmen siyasi bir ajanda mevcuttur. El Kaide ABD'yi Suudi Arabistan'dan ve genel olarak bütün Körfez bölgesinden çekilmeye zorlamaya çalışmaktadır. Müslüman dünyada işbirlikçi olarak gördükleri ve gerçek İslam'a ihanet etmekle suçladıkları bütün rejimleri yıkmak ve bütün Müslümanları gerçek İslam ilkelerine göre hükmeden Pan-İslamik bir halifelik etrafında toplamak istemektedirler. Ortaya çıkan bu yeni özellikleriyle terörizm, batı değerlerinin dünyaya hâkim olmasını ifade eden küreselleşmeyle mücadele etmek için kullanılmaktadır. 11 Eylül 2001 bunun çok tipik bir örneğidir. Usame Bin Ladin, Soğuk Savaş döneminde Afganistan'ı işgal eden Sovyetler Birliği'ne karşı bizzat Amerika Birleşik Devletleri tarafından yaratılmış bir savaşçıydı. Bu çerçevede 11 Eylül terörü sadece sonuçları itibarıyla değil, kaynağı itibarıyla da, küreselleşmeye, yani onu doğuran Soğuk Savaşa bağlı olarak ortaya çıkmıştır. 11 Eylül terörünün hedeflerinin simgesel özellikleri de son derece çarpıcıdır. Pentagon Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri gücünü, New York'taki Dünya Ticaret Merkezinin İkiz Kuleleri ise, uluslararası sermayenin ekonomik egemenliğini simgeleyen hedeflerdi. Yani 11 Eylül terörü, Amerika'yı vurmuş gibi görünse de, aslında küreselleşme sürecine karşı yapılmış bir saldırdır. Amerika Birleşik Devletleri bu sürecin lideri olduğu için saldırıya uğramıştır. Ciddi bir baş belası haline gelen küresel terörizme son vermek için sebepleri ortadan kaldırmak; bu maksatla, siyasi istikrar, barış ve refah ümidi veren bir örnek göstermek yararlı olabilir. Bu amaçla Türkiye'nin ılımlı İslam devleti olarak gösterilmesi laik yapısıyla bağdaşmaz. Bu noktada bir yumuşama beklenmesi, Türkiye'deki demokrasinin sürmesi ve gelişmesi açısından son derece yanlış olup kabul edilmesi mümkün değildir.²¹¹

²¹¹ Ibid, s.17.

Uluslararası bir tehlike olan ve Birleşmiş Milletler'in en önemli organı olan Güvenlik Konseyi'nde de terörizmle mücadele bağlamında çeşitli kararlar almıştır. Ne var ki BM Güvenlik Konseyi'nin terörizmle ilgisinin miladı Taliban hareketi ve Afganistan olarak görülmektedir. Taliban hareketinin, Batı ya da daha açık söylemle ABD çıkarlarını tehdit etmesine kadar terörizm konusunda harekete geçmeyen Güvenlik Konseyi'nin, Amerika'nın girişim ve baskılarıyla küresel olarak nitelenen bu asimetrik tehdide duyarlı hale geliştiği dikkatlerden kaçmamaktadır.²¹²

7.3.El Kaide

Dini motifli bir terör örgütü olarak El Kaide'yi ele almadan önce bir kavram olarak "El Kaide"nin ne anlama/anlamlara geldiği üzerinde durmak, örgütün ideolojisinin daha net biçimde ortaya konmasını kolaylaştıracaktır. "El Kaide" Arapça "kaf-ayn-dal" kökünden gelen bir kelime olup "kamp ya da ev gibi merkez alınan bir mekân, bir üs anlamına gelebileceği gibi, evin altındaki temel anlamına da gelebilir. Bir sütunu destekleyen tabanı da anlatabilir, kural, ilke, akide, formül, yöntem, örnek ya da izlek anlamına da gelebilmektedir". El Kaide kelimesi ilk defa 1980'lerin ortalarında Afganistan'da Sovyetler Birliği işgal kuvvetlerine karşı çarpışan ve dünyanın değişik ülkelerinden gelen Müslüman mücahitler tarafından kullanılmıştır.²¹³

El Kaide lideri Usame Bin Ladin, Cidde Üniversitesi'nde tanışıp kendisine lider/önder kabul ettiği Abdullah Azzam (Ürdün asıllı bir Filistinli) ile Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sırasında Mektep el-Hidamet (Hizmet Bürosu) adlı kuruluşta birlikte çalışmıştır. Usame bin Laden Mektep el-Hidamet'te çalıştığı yıllarda örgüte kayıt olan gönüllüler için bilgisayar ortamında bir veri tabanı oluşturmuştur. Usame bin Laden kamplara gelen gönüllülerin listesini El Kaide (veri tabanı) adını verdiği bir bilgisayar dosyası etrafında toplamıştır. El-Kaide'nin ismi de böyle ortaya çıkmıştır. El Kaide'nin kavram olarak ilk defa bir terör örgütünü anlatmak için kullanılması ise, 1998'de Afrika'nın doğusunda bulunan ABD Büyükelçiliklerine yapılan terör saldırılarının hemen sonrasına rastlamaktadır. Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, ABD Büyükelçiliklerine yönelik gerçekleştirilen terör eylemlerine

²¹² Ercan Çitlioğlu, **Gri Terörizm**, Destek Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2006, s. 211.

²¹³ Özgür Öztürk, "El Kaide'nin Düşünsel Artyöresi ve Öznenin Radikal Söylem İçinde Sabitleme Süreci", Ankara, 2008, Ankara Ü. SBE Gazetecilik Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 66.

misilleme olarak Amerikan ordusuna füze saldırısı emri vermiş ve füzelerin hedefini “Usame bin Laden’e bağlı ya da onun desteklediği köktenci gruplar ağı” şeklinde tanımlamıştır. Başkan Clinton’ın yaptığı açıklamalarda bir örgütsel yapı olarak El Kaide’den söz edilmemiş olsa da “El Kaide terimi ilk kez (Amerika Birleşik Devletleri Federal Soruşturma Bürosu) FBI’ın bu saldırılarla ilgili olarak başlattığı soruşturmalarda, geleneksel yapıdaki bir terör örgütünü anlatmak için kullanılmıştır.”²¹⁴

El Kaide’nin ortaya çıkmasında ve bir örgüt olarak oluşumunda Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali ve bu işgale karşı gösterilen sert direniş önemli bir rol oynamıştır. Sovyetler Birliği’nin 1979 Aralık ayı sonundan itibaren Müslüman bir ülke olan Afganistan’ı işgal etmesi İslam dünyasında tepki ile karşılanmıştır. Bu bağlamda farklı birçok ülkeden binlerce Müslüman’ın cihat yapmak ve direnişe aktif destek vermek amacıyla Afganistan’a gittiği bilinmektedir. Afganistan’a dışarıdan gelen Müslüman direnişçiler ile yerli Afgan halkı, savaş şartlarının egemen olduğu bir süreç içerisinde aynı kamplarda birlikte kalmışlar, birlikte eğitim görmüşler, birlikte savaşmışlar ve yaşanan bu süreçte karşılıklı olarak birbirlerini etkilemişlerdir. El Kaide’nin bir terör örgütü olarak ortaya çıkması da bu döneme rastlamaktadır. El Kaide’nin ortaya çıkış sürecinde Afganistan örgüt için bir zemin oluşturmuştur. Farklı ülkelerden binlerce Müslüman’ın ağır savaş şartlarında birlikte mücadele etmesi ideolojik bir yakınlaşma meydana getirmiş ve sonraki yıllarda kurulacak El Kaide’nin uluslararası bir örgüt niteliği kazanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Afganistan’da yaşanan savaş ortamında, savaşan gönüllülerin ihtiyaçlarının karşılanması, aileleri ile irtibatlarının sağlanması, hayatını kaybedenlerin ailelerine yardım ulaştırılması, Afganistan’a gönderilen para ve silah yardımlarının organize edilebilmesi için 1980 yılında Abdullah Azam tarafından Mektep El Hidamet (Hizmet Bürosu) adı altında bir örgüt kurulmuştur.²¹⁵

²¹⁴ Ibid, s.67.

²¹⁵ Ibid, s.69.

7.4. Bin Ladin

Usame Bin Laden, gür sesli, ince ve uzun boylu biriydi. 1957 yılında Riyad'da doğumlu olan Ladin, Ortadoğu'nun en zengin kişilerinden Muhammed bin Oud Bin Ladin'in 11. karısından olma 17. oğluydu. Usame'nin güney Yemen'in Hadramut bölgesi kökenli olan mimar-mühendis babası, Abdulaziz İbn Suud'un 1932'de Suudi Arabistan krallığını kurmasından sonra Cidde'ye göç etmişti. Bin Ladin aşiretine yakın bazı kaynaklar, baba Bin Ladin'in geçimini sağlamak için önce işçilik ve hamallık yaptığını sonra çeşitli yolsuzluklar vasıtasıyla küçük bir inşaat şirketi kurduğunu ve zamanla kraliyet ailesinin dikkatini çektiğini ileri sürmüştür.²¹⁶

Babasının dini inançlarının güçlü olmasına karşılık, Usame Bin Laden her zaman koyu bir İslamcı fundamentalist olmamıştı. Kendisinin dini bütün bir Müslüman olduğunu görülmesinden hoşlansa da, vaktiyle dünyevi hayatın günahkâr zevklerinden mahrum kalmadığı belliydi. Bin Ladin'in eski yıllarının bir portresini çıkarmaya çalışan İngiliz ve Amerikan istihbarat ajanları, Cidde'deki liseden mezun olduğu yıl olan 1973'te ve daha sonraki yıllarda Beyrut'ta, onun kesinlikle koyu dindar bir Müslüman olmadığını gösteren hareketlerine dair kanıtlara rastlamışlardır.²¹⁷

Ladin, gençlik yıllarında kendini adayacağı bir davaya, bir amaca ihtiyacı vardı ve tüm bunları ona Sovyet lideri Brejnev, 26 Aralık 1979'da, Sovyet birliklerini Afganistan'a yollayarak âdete bir tepside sunacaktı. Dünyadaki iki süper güçten biriyle savaşılması için nasıl yardımcı olabilirdi? Amerikan istihbarat kaynaklarına göre, genç Ladin'e servetini, işgal ordusuna karşı yürüteceği savaşta Afgan halkına destek olmak üzere dünyanın her yerinden Müslüman savaşçıları bir araya getirmek, eğitmek ve donatmak için bir şebeke oluşturulması fikrini ilk veren kişi Suudi Pren Türki'ydı. O günleri, "Afganistan işgali başlayınca çok öfkelenmişim ve hemen oraya gittim; 1979 yılı sona ermeden birkaç gün içinde oraya vardım ve Rusya'ya karşı cihat başlatmaya karar verdim" diye anlatıyordu Bin Ladin.²¹⁸

El Kaide lideri ve kurucusu Usame Bin Ladin de Mektep El Hidamet (MAK) içerisinde Abdullah Azzam ile birlikte çalışmıştır. Mektep El Hidamet dünya çapında bir İslami yardım örgütü olarak görev yapmış ve kabul görmüştür. Mektep El Hidamet isimli

²¹⁶ Simon Reeve, **Yeni Çakal'lar: Remzi Yusufi Usame bin Ladin ve Terörizmin Geleceği**, çev. Gürol Koca, Everest Yayınları, 1. Baskı, 2001, s.218.

²¹⁷ İbi, s.220.

²¹⁸ İbid, s.224.

kuruluş El Kaide'nin ortaya çıkış sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Usame Bin Laden, 1980 yılı ortalarında Pakistan'ın Peşaver kentinde Afgan direnişinde yer alan mücahitlere mali destek ve silah yardımı sağlanması amacıyla, Filistin Müslüman Kardeşler Örgütü lideri Abdullah Azzam ile birlikte Mektep El Hidamet (MAK) isimli organizasyonu kurmuştur. MAK isimli oluşumun aralarında ABD, Mısır, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın da bulunduğu yaklaşık 50 ülkedeki temsilcilikleri ile Afganistan'da savaşmak üzere gönüllüleri topladığı ve Afganistan'a gönderdiği, ayrıca Afganistan ve Pakistan'da askeri eğitim kampları açarak finanse ettiği, Afganistan'da yol ve tünel açmak, hastane ve depo inşa etmek üzere ağır sanayi teçhizatları ithal ettiği, Bin Ladin'in MAK'ı desteklemek için ailesinin zenginliği yanında Körfez Bölgesi'nin varlıklı ailelerinden toplanan bağışları da kullandığı bilinmektedir.²¹⁹

Uzun zaman Abdullah Azzam ile birlikte hareket eden Usame Bin Laden halen tam olarak anlaşılmayan bazı nedenlerden dolayı 1988 yılında Abdullah Azzam'dan ayrılarak El Kaide örgütünü kurmuştur. Kesin olmamakla birlikte Laden'in ayrılma nedeninin ayrı bir örgüt kurmak istemesi olduğu yönünde iddialar vardır. Abdullah Azzam'ın 24 Kasım 1989'da bombalı bir suikast sonucu öldürülmesi neticesinde, Mektep El Hidamet bütün unsurlarıyla El Kaide'ye katılmıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilmesinden sonra ailesinin yaşadığı Suudi Arabistan'a dönen Usame Bin Laden'in bir müddet ailesine ait inşaat şirketinde çalıştığı ve yine bu dönem içerisinde Afgan savaşı gazilerine yardım edebilmek amacıyla bir yardım organizasyonu kurduğu bilinmektedir. Usame Bin Laden'in yardımcı olmaya çalıştığı, bu savaşçılar daha sonra Bosna, Çeçenistan gibi çeşitli yerlere tekrar Müslümanlar adına savaşmaya gitmişlerdir.²²⁰

Usame Bin Ladin, 1998'de Afrika'da iki ABD elçiliğine yapılan saldırıların arkasındaki beyin olduğu tahmin edilen kişi, geçmiş yıllarda Washington'un nefret listesinde yer almıyordu. 1980'li yıllarda, O ve Onunla birlikte birçok İslam köktendincisi Afgan halkının umutsuzca ihtiyaç duyduğu sosyal ve ekonomik reformların yapılabilmesi ve seküler bir toplum olabilmesi için eline geçen son fırsatın ezilmesinde Washington'a son derece faydalı olmuşlardır. Hükümet kuvvetlerine ve Afganistan'daki Sovyet askerlerine yönelttikleri kontrolsüz ve sadist şiddet sebebiyle iyi teröristlerdi. Onlar bizim teröristlerimizdi. Cihatlarının başarıya ulaşması üzerine bu güçler çok uzaklara gittiler. Dehşet

²¹⁹ Öztürk, "El Kaide'nin Düşünsel Artyöresi", s.69.

²²⁰ Ibid, s.70.

sağan eylemlerini dünyanın birçok köşesine taşıdılar; dönüşüm geçirdiler ve gerçekten kötü teröristlere dönüşmüşlerdi.²²¹

Sovyetler Birliği'ni, askeri güçlerini Afganistan'dan çekmeye zorlamak mücahitlerin aklını başından almıştı. Yenilmez olduklarını ve tanrının kendilerine verdiği bir misyon olduğunu düşünmüşler, başarılarında ABD'nin askeri, siyasi ve mali yardımı olduğunu görememişlerdi.²²²

El Kaide'in örgütsel yapısının zamanla güçlenmesi ile tüm Müslüman toplumların birlikte yaşayabilecekleri tek bir İslam devleti kurulabileceği inancı güçlenmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu doğrultuda Usame Bin Laden'in yeni hedefler belirleyerek, "Müslüman alimleri, liderleri, gençleri ve askerleri ABD şeytanının ordularına ve şeytanın işbirlikçilerine saldırılar düzenlemeye; bunların arkalarındaki güçleri ortaya çıkarmaya ve onlara unutamayacakları bir ders vermeye çağırıyoruz" şeklinde bütün Müslümanlara cihat çağrısında bulunması, bazı El Kaide üyeleri tarafından ABD ve İsrail hedeflerine yönelik terör eylemleri gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Böylece 1988 yılında Afgan savaşına katılan Müslüman direnişçilerin faaliyetlerine süreklilik kazandırılması ve dünyanın farklı bölgelerinde Müslümanlar tarafından yürütülen silahlı mücadelelere cihat yoluyla eleman temin edilmesi amacıyla kurulan El Kaide, Usame Bin Laden liderliğinde ve radikal bir din ideolojisi temelinde uluslararası bir terör örgütüne dönüşmüştür. Bu bağlamda "El Kaide; Afganistan'da, Bosna'da, Çeçenistan'da, Irak'ta, Tacikistan'da, Somali'de ve Filistin'de savaşan İslami grupları desteklemiştir. Ayrıca Endonezya, Mısır, Sudan, Filipinler, Cezayir ve Eritre gibi çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren terör örgütü mensuplarının da eğitimini sağlamışlardır."²²³

11 Eylül saldırısı sonrası ABD'nin en büyük düşmanı olan Ladin'i yakalamak için büyük bir çabaya girmişti. İkiz kulelere saldırı, Ortadoğu'nun miladı olmuştur. Taliban Afganistan'ına karşı ABD yönetimi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni ve NATO'daki müttefiklerini de ikna etmeyi başarmıştı. El Kaide ile Taliban arasındaki yakın ilişki ortadaydı ve Taliban yönetimi Usame Bin Ladin'in Afganistan'da olduğunu doğrulamışlardı.

El Kaide ile Taliban hükümeti arasındaki bağlantının net bir şekilde ortada olması, 11 Eylül'ün yarattığı dramatik acılara karşı uluslararası kamuoyunun gösterdiği anlayış ve Afgan

²²¹ Blum, **Haydut Devlet Dünyanın**, s.50.

²²² Ibid, s.51.

²²³ Öztürk, "El Kaide'nin Düşünsel Artyöresi", s.71.

rejimine karşı duyduğu alerji, 7 Ekim günü ABD'nin Afganistan'a başlattığı savaşı meşrulaştırır nitelikteydi. 12 Kasım 2001 günü Kabil düştü ve Afganistan'da yeni bir dönem başlamıştı. Teröre karşı savaşın odağı Afganistan olmaktan çıktı ve küresel bir savaşın devam ettiği sıkça vurgulanmıştı. 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkan hâkim söylem, ABD'nin karşılaştığı İslami terörizm tehdidinin köklerini Ortadoğu'da görüyordu. Özellikle, Bush yönetiminin 11 Eylül sonrası politikaları üzerinde etkili olmayı başaran yeni muhafazakâr çevreler, Ortadoğu'nun demokratik olmayan rejimlerinin İslami grupların siyasal sisteme katılmalarını engellediğini ve kendisini siyasal sistem içerisinde ifade edemeyen bu grupların sosyalleşemediğini dolayısıyla aşırılaştığını iddia etmişlerdi. Dolayısıyla, ABD'nin terörle mücadelesi Ortadoğu'daki antidemokratik rejimlerin demokratik değerlerle dönüştürülmesiyle başarı kazanabilirdi. Bu mantıktan hareketle, yeni muhafazakârlar için Ortadoğu'da Irak ile başlayan bir işgal sürecine girmek ve Saddam Hüseyin diktatörlüğünü devirmek bölgede demokratik reformların önünü açabilecek bir hamle olarak görülüyordu. Bu bakış açısı ise, ABD'nin 1990'lı yıllarda Ortadoğu bölgesi ile olan ilişkilerinde sınırlı tuttuğu demokratikleşme gündeminin güçlenmesini beraberinde getirmiştir.²²⁴

ABD güçleri, Ladin'i yakalamak için tüm imkânlarını seferber etmiş fakat yıllarca bunu başaramamıştı ta ki, 2 Mayıs 2011'e kadar. CNN televizyonu verdiği flaş haberde Usame Bin Ladin'in öldüğünü ve cesedinin ABD'li yetkililerin elinde olduğunu bildirmişti.

Amerikalı üst düzey bir terörle mücadele yetkilisi, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in Pakistan'da kara operasyonu sonucunda öldürüldüğünü bildirildi. Amerikan AP ajansının haberine göre, Amerikalı üst düzey iki terörle mücadele yetkilisi, Bin Ladin'in Pakistan'da geçen hafta öldürüldüğünü doğruladı. Yetkililerden biri, Bin Ladin'in insansız hava aracıyla değil, kara operasyonu sonucunda öldürüldüğünü söylerken, her iki yetkili de, operasyonun Amerikan istihbaratına dayanarak düzenlendiğini ve ABD'nin Bin Ladin'in cesedine sahip olduğunu belirtti. Aynı ajansın haberinde, Pakistanlı üst düzey bir istihbarat yetkilisinin, Bin Ladin'in Pakistan'da öldürüldüğünü doğruladığı bilgisi yer alırken, Amerikalı bir yetkili de, Bin Ladin'in Pakistan'ın başkenti İslamabad yakınlarındaki bir evde öldürüldüğünü kaydetti.

²²⁴ Burak Bilgehan Özpek, 'En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu', **Ortadoğu Etütleri**, Cilt III, No 2, 2012, s.185.

Aynı saatlerde ABD Başkanı Barack Obama da, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in öldüğünü açıklamıştı.

Anadolu Ajansı'nın 2 Mayıs 2011 günü abonelerine ulaştırdığı haberine göre, ABD Başkanı Barack Obama, Beyaz Saray'da yaptığı açıklamada, Bin Ladin'in öldürülmesi konusunda, "adalet yerini buldu" demişti. Bin Ladin'in Pakistan'da Amerikan güçlerinin düzenlediği bir operasyonda öldürüldüğünü ve cesedinin Amerikalı yetkililerin elinde olduğunu kaydeden Obama, operasyonda hiçbir Amerikalının hayatını yitirmediğini ve sivil kayıpların meydana gelmemesine de dikkati çekmişti. Obama, "ABD, El Kaide lideri ve binlerce erkek, kadın ve çocuğun ölümünden sorumlu bir terörist olan Usame Bin Ladin'in öldürüldüğü bir operasyon yürüttü" ifadesini kullanmıştı. Obama, Bin Ladin'in Pakistan'ın içindeki bir binada saklandığını ve Bin Ladin'in öldürüldüğü operasyonun bugün gerçekleştirildiğini belirtmişti.

ABD Başkanı Barack Obama açıklamasında, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in yakalanmasıyla verdiği bilgide, Ladin'in Pakistan'ın başkenti İslamabad'ın 100-150 kilometre kuzeydoğusundaki Abbotabad kentindeki bir binada, Amerikalılardan oluşan küçük bir ekibin düzenlediği operasyon sonucunda, silahlı çatışmanın ardından öldürüldüğünü ve cesedinin ele geçirildiğini bildirmişti.

Obama, ayrıca, ABD'nin İslam ile savaşta olmadığını ve asla da olmayacağını altını çizerek, "Aynen eski Başkan George W. Bush'un 11 Eylül'den sonra söylediği gibi, savaşımızın İslam'a karşı olmadığını açıkça ortaya koydum. Bin Ladin bir Müslüman lider değil, o, Müslümanların seri katiliydi. Gerçekten de El Kaide, ABD'de dâhil birçok ülkede çok sayıda Müslüman'ı katletti. Dolayısıyla Bin Ladin'in ölümü, barış ve insan haysiyetine inanan herkes tarafından memnuniyetle karşılanmalı" diye konuşmuştu.

Eski ABD başkanlarından George W. Bush ise yaptığı yazılı açıklama, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in öldürülmesini "çok önemli bir başarı" olarak nitelendirmişti. Bush, "Bu çok önemli başarı, Amerika için dünya genelinde barışın peşinde olan insanlar için ve 11 Eylül 2001'de sevdiklerini kaybeden herkes için bir zafer anlamına geliyor" ifadesini kullanmıştı. Usame Bin Ladin'in öldürüldüğünün açıklanması sonrası Beyaz Saray'ın önünde binlerce Amerikalı sevinç gösterisi yapmıştı. Ladin'in öldürülmesi dolara yansımış ve uluslararası piyasada değer kazanmıştı. Uluslararası borsalar yükselmiş, petrol fiyatları da düşmüştü.

ABD’de 11 Eylül 2001’de düzenlenen saldırıların ardından, yaklaşık 10 yıldır, saldırıların arkasındaki El Kaide lideri Usame Bin Ladin’in izi sürmüş, başına 25 milyon dolar koymuştu. Amerikan Federal Soruşturma Bürosu (FBI), El Kaide lideri Usame Bin Ladin’in bu sabah erken saatlerde yapılan operasyonda öldürülmesinin ardından “en çok aranan teröristler” listesini yenilmiş, FBI’ın internet sitesinde Bin Ladin’in fotoğrafının altına, kırmızı bir bant üzerine beyaz yazıyla “öldü” yazılmıştı.

AP Haber Ajansı, Pakistanlı ve ABD’li yetkililere dayanarak, Usame bin Ladin’in Pakistan’ın başkenti İslamabad’ın kuzeyindeki bir bölgede bulunan büyük bir evdeyken helikopterle düzenlenen baskında öldürüldüğünü duyurmuştu.

Amerikalı yetkililer, İslamabad’ın 50 kilometre kadar kuzeyinde El Kaide Lideri Usame Bin Ladin’in bulunduğu eve yönelik Amerikan askerlerinin operasyonunda aralarında Ladin’in de bulunduğu 5 kişinin öldürüldüğünü bildirmişlerdi. Yetkili, operasyonun küçük bir ekip tarafından sabahın ilk saatlerinde yapıldığını, Bin Ladin’in oğlu ile El Kaide liderinin yaverleri olduğu sanılan 2 erkek ve 1 kadının öldürüldüğünü kaydetmişti. Aynı yetkili, operasyon sırasında bir helikopterin teknik arıza yüzünden kaybedildiğini ve ekibin bir başka helikoptere geçtiğini de bildirmişti. Operasyonun düzenlendiği kompleksin beş yıl kadar önce inşa edildiği, yüksek duvarlar ve dikenli tellerle çevrili evde “dünyanın en çok aranan adamı” Bin Ladin’in ne zamandır kaldığının bilinmediği belirtilmişti.

Pakistan televizyon kanalları ise, Amerikan askerleri tarafından sabaha karşı bir operasyonda öldürülen Usame Bin Ladin’in cesedini göstermeye başlamış, bu görüntülerde cesedin yüzünün kısmen parçalandığı görülmüyordu. Amerikalı bir yetkili de, Bin Ladin’in cenazesinin İslami geleneklere uygun koşullarda saklandığını vurgulamıştı.

İngiliz Reuters ajansının duyurduğuna göre ise, bir Amerikalı yetkili, Bin Ladin’in kimliğinin Pakistan’da kendisine ateş eden hücum gücü tarafından tespit edildiğini söylemiş, helikopterler desteğinde düzenlenen operasyonda kara birliklerinin baskının 40 dakikadan az sürdüğünü ve operasyonun Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) Başkanı Leon Panetta’nın diğer istihbarat yetkilileriyle birlikte Virginia Langley’de CIA’nın merkezindeki konferans odasında naklen izlediğini anlatmıştı.

Twitter’da da, ABD Başkanı Obama’nın, Bin Ladin’in öldürüldüğünü duyurduğu açıklamasının başlamasıyla bitmesi arasında, Bin Ladin’in öldürülmesiyle ilgili saniyede 4 bin mesajın yayımlandığını bildirilmişti.

Bu arada, Anadolu Ajansı geçtiği flaş haberde, Amerikan basınına göre, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in cenazesi denize atıldığını bildirmişti.

Amerikan AP haber ajansına göre de, ABD'li bir yetkili, askeri operasyonla öldürülen Usame Bin Ladin'i "denize gömdük" dediği, cenazesinin İslami kural ve geleneklere göre uygulanacağını bildirdiğini anımsatarak, bu İslami kurallara göre de cenazenin 24 saat içinde defnedilmesi gerektiği yorumuyla duyurulmuştu.

AP haber ajansı ayrıca, ABD'li bir yetkilinin, "dünyanın en çok aranan teröristinin cenazesini kabul etmek isteyen bir ülkenin bulunması zor olacaktı. Bu yüzden ABD onu denize gömmeye karar verdi" açıklamasını yayımlamıştı.

Amerikalı bir yetkili, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in Amerikan donanmasına bağlı özel kuvvetlerin operasyonu sırasında başından tek kurşunla vurularak öldürüldüğünü açıklamış, cesedinin denize atılmasıyla ilgili de, "Mezarının bir hac merkezi haline gelmesi durumunu bertaraf etmek istedik" şeklinde açıklamıştı.

Mısır'daki El Ezher İslami Araştırmalar Kurumu'ndan Mahmut Aşur ise İtalyan ANSA haber ajansına değerlendirmelerde bulunmuş ve El Ezher'in resmi olarak cesedin denize atılması fikrini reddettiğini belirterek, "İslam inancına göre, ölen kişinin mutlaka toprağa defnedilmesi gerekir" demişti.

Amerikalı yetkililer, operasyonun çoğunluğu ABD deniz kuvvetlerine bağlı seçkin bir birlik olan Navy Seals'e bağlı 15 kişilik bir özel ekip tarafından düzenlendiğini ve ekibin Afganistan'da üslendiği açıklanmışlardı.

Ladin'in yakalanışıyla ilgili detaylarla yakalandığı günün ilerleyen saatlerinde ortaya çıkmaya başlamıştı. Anadolu Ajansı, haberinde, Bin Ladin'in izine ulaşılmasını sağlayan kilit bilgiye, Amerikan güçlerince 11 Eylül saldırılarının ardından yakalanan militanlara yönelik sorgulamalarda ulaşıldığını kaydedilmiş, bazıları Guantanamo üssünde tutulan militanların, istihbarat yetkililerine, Bin Ladin'e yakın olduklarını söyledikleri özel bir El Kaide "kuryesinden" bahsettikleri, ABD istihbaratının önceleri sözkonusu kuryenin ismi ya da yeri hakkında bilgi sahibi olmadığı, yaklaşık 4 yıl önce Amerikan birimlerinin kuryenin ismini öğrendiğini belirtilmişti.

ABD Savunma Bakanlığından bir yetkili de, Bin Ladin'in cesedinin bir Amerikan uçak gemisi tarafından Umman Denizi'ne atılmadan önce, İslami kurallara göre yıkandığını, daha sonra cesedin dini kurallara uygun olarak beyaz bir kefene sarıldığı ve bir çuvala konulduğunu, bunun ardından da bir askeri yetkilinin yine İslami kurallara uygun olarak dini

metin okuduğunu ve sözlerinin Arapça bilen bir kişi tarafından Arapça'ya çevrildiğini ve bu işlemlerden sonra Bin Ladin'in cesedinin üzerine konduğu tahta platformun üzerinden denize bırakıldığını anlatmıştı.

Adı açıklanmayan üst düzey bir Amerikalı yetkilinin verdiği bilgiye göre de, Bin Ladin, baskını düzenleyen donanmaya bağlı SEAL grubu mensuplarına ateş açtığı ve dikkatlice hedef alınmış bir karşı yaylım ateşle öldürüldüğünü, gece baskını sırasında, gece görüş gözlüklü 20 SEAL komandosunun Chinook helikopterlerinden halatlarla, yüksek duvarlı konuta inildiği ve yaklaşık 40 dakika süren baskının sonlarında öldürüldüğünü açıklamıştı. Beyaz Saray terörle mücadele danışmanı John Brennan, operasyonun ertesi günü yaptığı açıklamalarda, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in Pakistan'da saklandığı binaya düzenlenen baskında öldürülen kadının, Bin Ladin'in eşi olmadığı ve El Kaide lideri tarafından canlı kalkan olarak kullanılmadığı iddia edilmişti. Brennan, Usame Bin Ladin'e yönelik operasyon sırasında dakikaların günler gibi uzun sürdüğünü belirtmiş, 40 dakikalık operasyonu Beyaz Saray'daki kriz odası "Situation room"da kurulan karmaşık bir iletişim sistemiyle izlendiğini, ancak Obama ve danışmanlarının operasyonu nasıl izlediğini açıklamamıştı. Brennan, açıklamasında, Amerikan komandolarının binaya girmesi ve kişiyi Bin Ladin olarak tanımlamasından sonra herkeste bir rahatlama olduğunu, helikopterin operasyon sırasında bozulmasıyla tansiyonun arttığını ve operasyonun başarısız olması halinde, seçim kampanyasını başlatmak üzere olan Obama için bunun siyasi anlamda kötü olacağını da kaydetmişti.

Adının açıklanmasını istemeyen Amerikalı bir yetkili ise, Bin Ladin'in baskını düzenleyen donanmaya bağlı SEAL grubu mensuplarının açtığı ateşte, sol gözünün üstünden vurulduğunu ve kurşunun kafatasının bu bölümünü parçaladığını açıklamış, bir başka Amerikalı yetkili de, Bin Ladin'in kaldığı eve operasyon düzenlendiği sırada evde 23 çocuk ve 9 kadın bulunduğunu kaydetmişti.

Bin Ladin'in başarılı bir operasyonla öldürülmesinin Obama'nın elini güçlendirdiği ve hatta 2012 Başkanlık seçimlerinde seçilme şansını yükselttiği yorumları da yapılmaya başlanmıştı.

El Kaide terör örgütü lideri Usame bin Ladin'in en çok güvendiği yardımcılarında birinin geçen yıl yaptığı bir telefon konuşmasının, Bin Ladin'in yerinin Amerikalılar tarafından tespit edilmesini ve öldürülmesini sağladığı açıklanmış, Bin Ladin'in bulunduğu

yerin tespiti ve sonunda da öldürülmesi, yıllar süren istihbarat çabalarının bir sonucu olarak değerlendirilmişti.

Bin Ladin'in cesedinin, Umman Denizi'ndeki USS Carl Vinson gemisine götürüldüğü ve cesedi yıkandıktan sonra beyaz bir kefene sarıldığı, içinde ağırlık bulunan bir torba içine konularak, askeri bir yetkilinin duasının ardından denize bırakıldığı hatırlatılmıştı.

Ladin'in öldürülmesinin ardından Times gazetesi "Adalet yerini buldu", Guardian "ABD aradığı adamı buldu. Ama nasıl oldu da Bin Ladin bu kadar uzun saklanabildi", Independent "Bir Adamın Savaşı", Daily Mail "Obama Bin Ladin'in öldürülmesini canlı olarak izledi", Daily Telegraph "Karısının arkasında sinerek öldü", Financial Times "ABD Bin Ladin'in ölümüyle coştı" manşetlerini atmışlardı.

Gazeteler operasyonun detaylarını ve El Kaide'nin geleceğine ilişkin yorumları içeren köşe yazıları yayımlamış, Independent gazetesinin deneyimli muhabiri ve Bin Ladin'le mülakat yapan az sayıdaki gazeteciden biri olan Robert Fisk, El Kaide liderinin muhtemelen hem Pakistan istihbaratının hem de ordunun ihanetine uğradığı görüşünü dile getirmiş ve şunları kaydetmişti:

"Bin Ladin'in bizzat kendisi bana Arap dünyasındaki Batı yanlısı rejimleri, Mübarek ve Tunus'taki Bin Ali diktatörlüklerini yıkmak istediğini söylemişti. Yeni bir İslami halife yaratmak istiyordu. Ancak son birkaç ayda milyonlarca Arap Müslüman ayaklandı ve şehit olmaya ama İslam için değil, özgürlük ve demokrasi için can vermeye hazır olduklarını gösterdi. Bin Ladin, bu diktatörleri deviremedi ama milyonlar başardı. Onlar halife de istemiyorlardı."

"Peki Bin Ladin sağ yakalanamaz mıydı?" sorusuna ise Fisk, şu yanıtı vermişti:

"Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA), özel kuvvetler ya da her kimse, kendisini öldürmeden yakalayamaz mıydı? Obama bin Ladin'in öldürülmesini 'Adalet' diye duyurdu. Eskiden, adalet uygun bir yargı süreci anlamına gelirdi. Mahkeme, duruşma, savunma. Saddam'ın çocukları gibi Bin Ladin de silahla öldürüldü."

Bin Ladin'in sağ yakalanmak istendiğinin doğru olduğunu kaydeden Fisk yazısında, "Ancak bir yargılama süreci Bin Ladin'den çok başkaları için daha fazla kaygı verici olacaktı. Sonuçta, Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edildiği dönemde CIA'le bağlantılarından söz edebilir, İslamabad'ta Suudi istihbaratının başındaki Prens Türki el Faysal'la görüşmesinin ayrıntılarını anlatabilirdi" ifadelerine yer verdi.

El Kuds El Arabi gazetesinin genel yayın yönetmeni Abdülbari Atwan ise Guardian'da yayımlanan yazısında 1996'da görüştüğü Bin Ladin'in en büyük isteğinin şehit olarak ölüp cennete gitmek olduğunu ve bu isteğinin gerçekleştiğini yazdı.

Times muhabiri Martin Fletcher da Bin Ladin'in öldürülmesinin ABD Başkanı Barack Obama'nın üzerindeki Afganistan'dan çekilmesi yönündeki baskıları arttıracak yorumunu yaparak, "Bin Ladin öldü, El Kaide değil" uyarılarına dikkati çekmişti.

Financial Times muhabiri Roula Khalaf da, "10 yıl önce Bin Ladin'in Arap dünyasında kahraman olarak görüldüğünü, ancak El Kaide'nin bölgedeki Arap isyanlarıyla yenilgiye uğratıldığını, Obama yönetiminin Müslüman dünyayla uzlaşma arayışıyla da zayıflatıldığını" ileri sürmüştü.

Beyaz Saray Sözcüsü Jay Carney da yaptığı açıklamada, ABD güçlerinin operasyonu sırasında terör örgütü El Kaide'nin lideri Usame Bin Ladin'in silahsız olduğunu, operasyonun ayrıntılarını anlatmıştı. Bin Ladin ve ailesinin binanın ikinci ve üçüncü katında bulunduğunu belirten Carney, Bin Ladin'in ABD güçlerine direndiğini ama silahsız olduğunu, "silahsız olmasına rağmen neden öldürüldüğüne" yönelik soru üzerine ise, binada birçok silahlı adamların bulunduğunu ve yüksek düzeyli çatışma yaşandığını kaydederek, "Bin Ladin'in de silahsız olmasına rağmen ABD güçlerine direndiği için öldürüldüğü" sorusunu, "Direnci illa silah olmasını gerektirmiyor" diye konuşmuştu.

Carney, Bin Ladin'in cesedinin İslami kurallara göre hazırlandığını da tekrarlayarak, binadaki çatışma sırasında birinci kattaki bir kadının hayatını kaybettiğini ancak, diğer kattaki silahsız olan Bin Ladin'in eşinin bacağından yaralandığını ama ölmediğini belirtmişti. Bin Ladin'in öldürülmesine yönelik fotoğrafların yayımlanıp yayımlanmayacağına yönelik soru üzerine ise Carney, konuyu değerlendirdiklerini ancak fotoğrafların yayımlanması konusunda hassasiyetler bulunduğunu, bunun ABD çıkarlarına yarar mı yoksa zarar mı getireceğini değerlendirdiklerini söylemiş, Bin Ladin'in ölü haldeki fotoğrafının "korkunç" görüldüğünü ve yayımlanması halinde "tahrik edici" olabileceğini belirtmişti.

Eski Batı Almanya Başbakanı Helmut Schmidt'in, Alman televizyonuna yaptığı açıklamada, ABD'nin operasyonu ile ilgili olarak operasyonun uluslararası hukukun ihlali olduğu ve Arap dünyasında önceden hesaplanamayacak sonuçları olabileceği şeklindeki yorumunda bulunmuştu. Berlin İçişleri Bakanı Ehrhart Körting ise, "Bir avukat olarak, Bin Ladin'in Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne çıkarıldığını görmeyi tercih ederdim" görüşü dikkat çekicidir. Hollanda'da uluslararası hukuk uzmanı Ger Jan Knoops de, Bin Ladin'in

tutuklanarak ABD'ye iade edilmesi gerektiğini söyleyerek, eski Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in 2001'de tutuklanmasından sonra Hollanda'nın Lahey kentindeki eski Yugoslavya'da işlenen savaş suçları için kurulan uluslararası mahkemeye çıkarılmasını anımsatmıştı. Merkezi New York'ta bulunan İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün hukuk danışmanı Reed Brody de, ABD'nin operasyonunun yasal olduğunu söylemek için çok erken olduğunu çünkü operasyonla ilgili çok az ayrıntının bilindiğini kaydetmişti. Brüksel'de de Avrupa Birliği'nin İçişlerinden Sorumlu Yüksek Temsilcisi Cecilia Malmstrom internetteki güncesine, "Bin Ladin'in mahkemeye çıkarıldığını görmek isterdim" diye yazmıştı. İtalya'nın eski başbakanlarından Massimo D'Alema da "Bir adamın ölümüne sevinmeyin. Eğer Bin Ladin ele geçirilseydi ve mahkemeye çıkarılsaydı çok daha önemli bir zafer olurdu" şeklinde görüş açıklamıştı.

ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden, El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in Amerikan birliklerince öldürüldüğü operasyonu "inanılmaz ve nefes kesici" olarak niteleyerek, "tüm ekibin, istihbarat camiasının, CIA'in, Navy Seals üyelerinin kapasitesi ve kendilerini görevlerine adanmışlıklarından hayran kaldım. Olağanüstüydü" demişti.

TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Kuzu da, Bin Ladin'in Amerikan güçlerince öldürülmesi ve cesedinin denize atılmasıyla ilgili, "İnsan hakları bakımından 'ölünün hakkı' dediğimiz bölümle bir tezat teşkil ettiği kesin. Kaldırıp adamı bir tarafa atıyorsunuz; bu doğru bir yaklaşım değil" görüşünü dile getirmişti.

ABD Adalet Bakanı Eric Holder, "Bin Ladin'in silahsız olmasına rağmen neden öldürüldüğüne" ilişkin tartışmalar üzerine, senatoda yaptığı açıklamada, "Teslim olsaydı, bunu elbette kabul edecektik ancak teslim olmayı istediğine dair hiçbir gösterge yoktu. Dolayısıyla öldürülmesi uygundu" diye konuşmuştu.

ABD Başkanı Barack Obama da 4 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, Pakistan'da düzenlenen bir operasyonda öldürülen El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in cesedinin fotoğraflarının yayımlanmamasına karar verdiğini bildirmişti.

Beyaz Saray sözcüsü Jay Carney da, Obama'nın Bin Ladin'in cesedinin fotoğraflarını ulusal güvenlik riski teşkil edebileceği, şiddete teşvik edebileceği ve propaganda aracı olarak kullanılabileceği gerekçesiyle yayınlamayacağını bildirmişti.

Küba'nın efsane lideri Fidel Castro, Usame bin Ladin'in öldürülmesi nedeniyle ABD'yi eleştirerek, El Kaide liderinin ailesinin önünde idam edildiğini söylemişti.

Hamas lideri Halid Meşal, El Kaide lideri Usame bin Ladin'in Pakistan'da öldürülme şeklini eleştirmiş, "gaddarca öldürüldüğünü" belirtmişti.

Pakistanlı üst düzey bir güvenlik yetkilisi, Reuters'ın sorularını yanıtlamış, Bin Ladin'in konutunda, El Kaide lideri dâhil 5 kişinin öldürüldüğü olayı ABD'nin, "uzun süreli bir çatışma" diyerek çarpıttığını ileri sürmüştü, "konuta operasyon sırasında karşılıklı çatışma olup olmadığı" sorusuna, Bin Ladin'in "soğukkanlılıkla öldürüldüğü" yanıtını vermişti.

Usame Bin Ladin'in dünya medyasında yayımlanan fotoğraflarının gerçek olmadığına ilişkin bir görüş de Kanadalı milletvekili Thomas Mulcair'den gelmişti. Yeni Demokrat Parti NDP'nin Genel Başkan Yardımcısı Quebec Milletvekili Thoas Mulcair, CBC Televizyonu'nda katıldığı bir programda, ABD yönetiminin basına dağıttığı fotoğrafların gerçek olduğuna inanmadığını söylemiş, fotoğrafların doğruluğuna inanmak için ileri sürülen delillerin yeterli olmadığını kaydetmişti.

ABD Başkanı Barack Obama, CBS televizyonunda yayımlanacak "60 Dakika" adlı programda, "Bin Ladin'in denize atılmasının kendisinin kişisel kararı olup olmadığı" şeklindeki bir soru üzerine, "Bu ortak bir karardı. Eğer Bin Ladin'in (saklandığı) binada öldürülmesi halinde, cesedine ne yapacağımız üzerinde önceden etraflıca düşünmenin önemli olduğu kanısındaydık. Yapmaya çalıştığımız şey, İslam dini uzmanlarına danışarak, cesede saygılı ve yakışık olan bir şeyi bulmaktı" diye konuşmuştu.

Anglikan Kilisesi Canterbury Başpiskoposu Rowan Williams, El Kaide terör örgütünün lideri Usame Bin Ladin'in silahsız olduğu anlaşıldığı halde öldürülmesini eleştirmişti.

El Kaide örgütü de 6 Mayıs'ta yaptığı açıklamada, Usame Bin Ladin'in ölümünü teyit etti.

Anadolu Ajansı'nın 7 Mayıs'ta yayımladığı haberde ise, adı açıklanmayan bir Amerikalı yetkilinin, elde edilen yazılı belgelerin, bilgisayara yüklü bilgilerin ve cep telefonlarının, Ladin'in dışa kapalı yaşamasına karşın El Kaide faaliyetlerini yönetmede rol oynadığına ilişkin güçlü deliller içerdiğini belirttiğine yer vermişti.

El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in öldürüldüğü Pakistan'daki konutun, El Kaide'nin aktif komuta ve kontrol merkezi olduğu anlaşıldığı Amerikalı yetkililer tarafından açıklanmıştı.

ABD Başkanı Barack Obama, El Kaide lideri Usame bin Ladin'in öldürülmesiyle sonuçlanan operasyonu, "ömrümün en uzun 40 dakikasıydı" diye tarif etti.

ABD tarafından izlenen internet sitelerinden birinde, Bin Ladin'in oğulları adına açıklama yapan Ömer Bin Ladin, "Babam Usame Bin Ladin'in akıbetini aydınlatması için ABD Başkan Barack Obama'yı şahsen sorumlu tutuyoruz" dedi ve cenazesinin denize atılmasının "aşağılayıcı ve dinen kabul edilemez" olduğunu açıklamıştı.

ABD Senatosu yetkililerinin açıklamasına göre, CIA, Senato'nun İstihbarat ile Silahlı Kuvvetler Komiteleri'nden birer kişinin fotoğrafları görmek üzere temsilci atmasını istedi. ABD Başkanı Barack Obama, şiddeti kışkırtabileceği, El Kaide tarafından propaganda amaçlı kullanılabilmesiyle fotoğrafların kamuoyuna açılmasını yasaklamıştı.

Bin Ladin'i öldüren Amerikan özel birliğinin, operasyondan sonra 100 civarında flaş disk ele geçirdiği, bu flaş disklerin, Bin Ladin ile dünya genelindeki ortakları arasındaki iletişime dair arşivleri içerdiğinin görüldüğünü ifade etmişlerdi.

El Kaide lideri Usame Bin Ladin'in evine düzenlenen saldırıda ele geçirilen bilişim dosyalarında önemli sayıda porno film bulunduğu bildirilmişti. The New York Times'ın, adlarını açıklamak istemeyen Amerikalı yetkililere dayanarak verdiği haberde, yetkililerin bu filmlerin Bin Ladin veya adamlarına ait olup olmadığı konusunda açıklama yapacak durumda olmadıkları kaydedilmişti. ABC kanalının yine adını açıklamak istemeyen Amerikalı bir yetkiliye dayanarak verdiği haberde ise, internetten indirildiği düşünülen bu filmlerin Bin Ladin'in odasındaki bir çekmecede bulunduğu ileri sürülmüştü.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8.1.Obama öncesi ABD

ABD'de Ronald Reagan'ın başkan olmasından itibaren gündeme gelen ve George W. Bush'la birlikte iktidarlarının zirvesine ulaşan neo-Conlar (neo muhafazakârlar) tek kutuplu dünyada pervazsız bir imparatorluk kurma gayretleri, dünya hakları arasında nefret edilen bir Amerika imajının oluşmasına neden olmuştu.²²⁵

11 Eylül saldırılarının etkisiyle oluşan dönem artık sona eriyordu. Afganistan ve Irak savaşlarında arzu edilen zaferlerle sonuçlanmamıştı. Hem bu iki ülkedeki hem de diğer

²²⁵ Necati Özkan, **Obama'nın Liderlik Sırları**, Mediacat Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s.25.

ülkelerdeki istikrarsızlık devam ediyordu. Uluslararası terörle savaşta elde edilen kocaman bir sıfır olmuştu.²²⁶

Amerikan halkı işsizlik ve ekonomik sıkıntılarla mücadele ediyor, yeni bir çıkış umudu arıyordu. İşte böyle bir ortamda ‘‘İnanırsak başarırız’’ sloganıyla ortaya çıkan adam, ABD’nin ilk siyahi başkanı olmaya aday oldu.

8.2.İlk Siyahi Başkan Barack Obama

‘‘Ben Kenya’dan gelen siyah bir adamla Kansan’tan gelen beyaz bir kadının oğluyum. Ben, 2. Dünya Savaşı’nda General Patton’ın ordusunda hizmet etmiş ve Büyük Bunalım’dan çıkmış bir dede ile o uzaklardayken bomba yapımında çalışmış bir anneanne tarafından büyütüldüm. Amerikan’ın en iyi okullarında okudum ve dünyanın en yoksul hakları arasında yaşadım. Damarlarında kölelerin ve köle sahiplerinin kanını taşıyan bir siyah Amerikalı kadınla evliyim. Bu kan, bizim iki değerli kızımıza geçirdiğimiz mirasımızdır’’ şeklinde kendini ve ailesini tarif ediyor Barack Obama, kaleme aldığı ‘‘Babamdan Hayaller’’ adlı kitabında.

Obama, kültürlerin, ırkların ve medeniyetlerin ilginç bir karışımıydı: O, hem siyah, hem beyaz... Hem Hristiyan hem de babadan da olsa Müslüman... Hem Amerikalı, hem Kenyalı, biraz Hawaiydi, biraz da Endonezyalı.²²⁷

Avukatlık firmalarında çalışan, yardım dernekleri ve vakıflarda görev alan Obama, 1996 yılında İllinois’in eyalet senatosuna seçilerek siyasete adımını attı. 1998 ve 2002 yıllarında iki kez tekrar eyalet senatosuna seçilme başarısını gösteren Obama, 2004’te ABD Senatosu’na seçilme başarısını gösterdi. 2006 yılında başkan adaylığı seslendirilmeye başlanan Obama, kısa sürede partisinin yıldızı, Amerikalının yeni umudu oldu.

Obama, 4 Kasım 2008’de yapılan başkanlık seçimde rakibi Cumhuriyetçi John McCain geçerek, aldığı yüzde 52 oyla ABD’nin 44. ve ilk siyahî başkanı olmayı başardı. Barack Obama 20 Ocak 2009’da İncil’e el basıp yemin ederek George W. Bush’tan görevi devraldı ve resmen devlet başkanlığı koltuğuna oturarak, yeni Amerikan rüyasını gerçekleştirdi ve ABD halkının kaybolan umudunu yeşertti.

²²⁶ Ibid, s.26.

²²⁷ Ibid, s.27.

Obama, başkan olmadan önce 24 Temmuz 2008 tarihinde Berlin’de yaptığı konuşmada Avrupa liderlerinin ve Avrupa kamuoyunun sempatisini kazanmasını bilmişti. Obama, dünyadaki olumsuz gelişmelerden herkesi sorumlu olduğunu belirterek, şunları ifade etmişti:

‘‘Bu yeni dünya içinde, bu tür tehlikeli olaylar bizim onları kontrol altına alma çabamızdan daha hızlı yayılabilmektedir. Bunun nedeni bizim bölünmüş bir yapıya sahip olmamızdır. Bir ulus ne kadar büyük ve güçlü olursa olsun, tek başına bu tehditleri ortadan kaldıramaz. Hiçbirimiz bu konudaki sorumluluğumuzdan kaçamayız. Sovyet tankı ve duvarlar olmasa bile bu gerçeğin unutulmaması gerekmektedir. Ve eğer birbirimize karşı dürüst isek, Atlantik okyanusunun iki tarafında birbirimizden ayrı olamayız ve ortak bir yazgıyı paylaştığımızı unutmamalıyız.

Avrupa’da, Amerika dünyayı yanlış yöne sürükleyen bir ülke olarak görünmektedir. Amerika’da ise güvenlik ve geleceğimiz konusunda Avrupa’nın rolünün önemini küçük görme ve inkâr etme yönünde sesler vardır. Her iki görüşte gerçeği yansıtmamaktadır.’’²²⁸

ABD’nin özellikle dış politikasının ana hatlarının birden bire değişmediği bilinen bir gerçektir. Başkanlık makamı veya senato çoğunluğunun hangi partide olması pekte önemli değildir. Başkanlık koltuğuna siyahî ilk başkanın oturmasıyla bu değişecek miydi? Tüm dünya bunu büyük bir merakla bekliyordu. Bu değişimin olup olmadığını ise en iyi değerlendirecek kişi, 10 ABD başkanı eskitmiş, Küba’nın efsanevi lideri Fidel Castro olmalıydı. Castro, ‘‘Obama ve İmparatorluk’’ adlı kitabında Obama’nın ilk 1,5 yıllık performansını değerlendirmektedir.

Obama’nın izlediği politikaları eleştiren Castro, özellikle Afganistan’a yönelik işgali eleştirerek, ‘‘Yeni yönetimin ABD halkına sunduğu politika, İkiz Kuleler saldırısıyla hiç alakası bulunmayan Irak’ın istila ve işgal edilmesi emrini veren George W. Bush’un politikalarıyla aynıdır.’’²²⁹

Obama’yı dünyayı kandırmakla suçlayan Castro, kitabın son bölümündeki değerlendirmesi ise şöyle:

‘‘Başkan Obama gerçeğin hilafına, uzlaşmaz çelişkileri uydurmaya çalışan yüzlerce konuşma uydurmaya çalışan yüzlerce konuşma yapabilir ya da ahlaksız kişilerle gruplara

²²⁸ Barack Obama, **İnanırsak Başarıyoruz**, çev. Özkan Özdem, Pegasus Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, s.228.

²²⁹ Fidel Castro Ruz, **Obama ve İmparatorluk**, çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul, 2011, s.150.

birtakım tavizler verirken politikalarını iyi kurulmuş kelimelerle gizlemeye çalışabilir. Ayrıca sadece kendi kafasında olan ve eğilimlerini iyi bilen ilkesiz danışmanlarının körükleyip durduğu fantastik dünyaları tasvir edebilir.

Fakat Obama ne yapsa şu iki soruya cevap vermekten kaçamaz: Obama, tutumlarıyla ABD'nin kararlarını kabul etmediğini gösteren İsrail devletinin ya da Pentagon'un İran'a karşı nükleer silah kullandığını görmeden ikinci başkanlık döneminin heyecanını yaşayabilecek midir? Böyle bir saldırının gerçekleşmesinden sonra bizim sonra bizim gezegenimizdeki hayat neye benzeyecektir?"²³⁰

DOKUZUNCU BÖLÜM

9.1.Kamuoyu ve Medya

Latince'deki "publicus" ve "opinion" sözcüklerinden türetilerek Batı dillerine giren ve İngilizce'de "public opinion" sözcükleriyle ifade edilen kamuoyu kavramı, Türkçe'ye ilk zamanlarda "efkar-ı umumiye", "halk efkârı", "amme efkârı" gibi kavramların karşılığı olarak kullanılmıştır. İletişim Sözlüğü'nde kamuoyu, "halkın kamusal ilgi konularına ilişkin kanılarının toplamı; genel kamunun üyelerinin siyasi konular ya da güncel olaylar hakkındaki tutumlarının anlatımları" şeklinde tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde ise kamuoyu, "bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halk oyu" şeklinde açıklanmaktadır. Literatürde üzerinde uzlaşılmış tek bir karşılığı olmasa da kamuoyu kavramı genel olarak, "belli bir toplum içinde yaşayan insanların belli bir olgu ya da inanç üzerindeki ortak yargısı" şeklinde ifade edilmektedir.²³¹

İletişim ortamı veya iletişim araçları olarak tanımlanan medya²³² günümüzde yoğun olarak kullanılmasına rağmen sınırları ve kapsamı belli değildir. Örneğin, "televizyon medyası" denmekte, bunun yanında; yazılı basın, radyo ve televizyon hatta internet başta olmak üzere hepsini kastetmek için yine "medya" kavramı kullanılmaktadır. Bu kavram kargaşasının önüne geçmek için, "medya" yerine "kitle iletişim araçları" (KİA) ifadesinin kullanılması yerinde olur. KİA'nın dünyada etkili olarak kullanılması yazılı basın ile

²³⁰ Ibid, s.181.

²³¹ Erkan Yüksel, "Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?," **Anadolu Üni. Siyasal Bilgiler Dergisi**, Cilt:VII, Sayı: 1,2007, s.572

²³² Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr, son erişim tarihi 23.01.2012

başlamıştır. Daha sonra 1930'lardan 1950'lere kadar radyonun etkili bir elektronik basın aracı olduğu görülmüştür. Özellikle bu dönemde radyo, siyasi iktidarların propaganda aracı olarak kullanılmış, 1950'lerden sonra televizyon, çok hızlı bir biçimde toplum hayatı içinde yerini almaya başlamıştır. Teknoloji alanındaki gelişmeler, iletişim araçlarına da yansımış ve hızlı bir değişim dönemine girilmiştir. Günümüzde iletişim araçları alanında yaşanan hızlı gelişmelerden dolayı, iletişim "toplumu kavramı" çağımızı anlatmak için çokça kullanılır olmuştur. Diğer taraftan, iletişim alanındaki teknolojik gelişmeleri takip etmek bile artık zorlaşmıştır.²³³

Medya-kamuoyu ilişkileri, safça inanılabileceğinden çok daha karışıktır: Okuyucuların hoşuna gitmeye çalıştıkları doğru olsa da, tercihlerini belirlerken, okuyucuların okumaktan ya da duymaktan hoşlanacakları şeyler konusunda yanılabilirler. Diğer yandan, para kazanmak için cezbetme arzuları, genellikle, farklı derecelerde, davranışları etkileme umuduyla karışmaktadır, bu da, medyalar üzerinde kimi zaman açıkça, kimi zaman gizliden gizliye ağırlığını hissettiren çeşitli güçlerin karmaşık oyununu hesaba katmaya sürüklemektedir bizi: Siyasal güçler, mali etki odakları, saklı para...²³⁴

Öteden beri insan doğru, eksiksiz ve taze haber açlığı içindedir ve rekabet en açık şekliyle haberlerin çabukluğunda söz konusudur. Bir haber, tarihin başlangıcından bugünkü borsa hareketlerine kadar, tüm değerini geçici tekeline sahip olduğunda kazanır... Yazının henüz bilinmediği çağda, bir ağaçtaki çentik, renkli çakıl taşı, kırık bir dal, ilkel insanların gözünde düşman yaklaştığını veya bir av hayvanının işaretlenen yerden geçtiğini ya da geçeceğini anlatır.²³⁵

Elde edilen bilgilerin medya yoluyla kamuoyuyla paylaşılması tarih boyunca her zaman engellenmeye çalışılmış, bilgiler sansür edilmiş veya propagandalarla insanlar yanlış bilgilendirilip, kamuoyu oluşturulması da sağlanmıştır. Tek taraflı bir mesaj bombardımanı ve beyin yıkama çalışması olan propaganda da amaç, her ne pahasına olursa olsun hedef kitleyi kendi yönünde inanç ve eyleme yöneltmektir. Tarihin en büyük propaganda ustalarından biri Hitler Almanya'sının büyük kuramcısı Goebbels'tir. Nazi Goebbels radyoyu propaganda aracı en iyi kullanan kişi olarak tarihe geçmiştir.

²³³ Bekir Kocadaş, "Medya ve Kültür," *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 1, 2004, s.4.

²³⁴ Jean-Noël Jeanneney, *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, çev. Esra Atuk, 3. Baskı, İstanbul, YKY, 2009, s. 12.

²³⁵ *Ibid*, s. 20.

Radyo sayesinde, rejimin her türlü isyan düşüncesini ortandan kaldırdığını söyleyen Goebbels, ‘‘Gelecekteki tarihçiler dördüncü silahı, yani propagandayı saygıyla anacaktır’’ diyerek, propagandanın önemini en iyi şekilde vurgulamıştır.²³⁶

Çok erken bir tarihte, bilgileri, sipariş edenlerin ve ücretini ödeyenlerin elinden alınmaya çalışan güçler ortaya çıktı. Bu bilgileri, ya kamu güçleri, ayıklama ve sansür yoluyla kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde süzgeçten geçiriyorlardı, ya da politik çatışmaların veya sağlanan kazancın çekiciliğinin yol açtığı her türden sızdırma devreye giriyordu.²³⁷

9.2.Hegemonya Kavramı ve Medya

Egemen güçlerin iktidarlarını koruyabilmek için çoğunluğun rızasını kazanmaları ve meşrulaşmaları gerekmektedir. Bu sebeple çoğunluğun çıkarları, yönetici sınıfın çıkarlarına uygun hale getirilmelidir. Söz konusu çıkar örtüşmesi, rızanın imalatı ile sağlanmaktadır. Sistemin rızanın üretilmesini sağlama, hegemonyaya ulaşma ve tahakküm kurma sürecinde ise medya devreye girmektedir. Kitle iletişim araçları, sistemin aygıtlarından biri olarak işlev görmektedir.²³⁸

Medya araştırmaları, Gramsci'nin hegemonya fikrinin ileri sürdüğü savlara paralel olarak, medyanın ideolojik yeniden üretimde kritik bir rol oynadığı inancı ile yönlendirilmekteydi. Stuart Hall, Gramsci'den ve Althusser'den yararlanarak medyadaki ideolojik mesajların çoğunlukla gerçekliğin yanlış bir imgesini yaratarak işlediğini savunur. Sorunlaştırılabilecek olan konular, dünyanın olma biçiminin basitçe normal bir parçası olarak gerçekliğin bir yönü olarak doğallaştırılmaktadır. Örneğin, işçiler ve yönetim arasındaki bir çatışma sadece bir sanayi tartışması olarak sunulabilir ve şeylerin doğal düzeninin bir parçası olarak görülür. Örneğin çatışmanın gerisindeki kapitalist güçleri ve yapısal güçleri sorgulayan daha derinlikli bir analize yönelik hiçbir çaba söz konusu değildir. Hall, ideolojik mücadelelerin sınıf belirleniminden görece bir özerkliğe sahip olduğunu ve onların toplumsal ve siyasal yaşamın yeniden şekillenmesinde önemli etkileri olabileceğini savunarak, bu kültürel sürecin stratejik ve müzakere edilmiş niteliklerini vurgulamıştır.²³⁹

²³⁶ Ibid, s. 172.

²³⁷ Jeanneney, **Başlangıcından Günümüze**, s. 23.

²³⁸ Bahar Muratoğlu, ‘‘Bir Demokrasi Masalı: Özgür Birey, Bağımsız Medya,’’ **Pivolka**, Sayı: 20, 2011, s. 9.

²³⁹ Ayberk Akşar, ‘‘Eleştirel kuramlar açısından siyasal iletişim’’, Kocaeli, 2009, Kocaeli Üniversitesi SBE İletişim Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.79.

Gramsci'nin hegemonya kavramı, yönetici sınıfın kendi çıkarlarına uygun olarak yönetilenlerin rıza göstererek otoriteye uymasını sağlamaktadır. Kitle iletişim araçları rızanın üretimindeki ana etkidir. Popüler kültür ürünleri hegemonyaya kitlenin rıza göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kitle iletişim araçları, "rızanın üretimi"nde uzlaşma temsil etme ile gerçekleşmektedir. Kitle İletişim araçları, insan kategorileri ve belirli insanların niçin belirli kategorilere dâhil olması gerektiğine dair anlayışımızı düzenler. Bu kategoriler, medyada olduğu kadar gerçek hayatta da insanları yargılamak için kullandığımız düşünme sürecimizin bir parçası haline gelir. Bu gibi sınıflandırmalar algısal kümeler olarak adlandırılır. Yani insanların medyada temsil edilmesi bu algısal kümelerin inşa edilmesine ve sürdürülmesine yardımcı olur. Kullandıkça benimsenen bu unsurlar, tekrarlamayla sağlamlaştırılır.²⁴⁰

Gramsci'ye göre egemen blok, sadece siyasal alanda değil, toplumun bütününde etkili olur. Gramsci, "daha düşük" bilinç ve dünyayı kavrama düzeylerini vurgulamış ve özellikle "popüler" bilgi ve kültürün nasıl egemen bloğun projesine kitlelerin katılımını güvenceye alacak şekilde geliştiğiyle ilgilenmiştir. Chomsky'e göre medyanın önemli bölümünün ve diğer ideolojik kurumların genel olarak mevcut iktidarın algılamaları ve çıkarlarını yansıtmaları, tartışmaya gerek görmeyen varsayımlar temelinde, doğal bir beklentidir. Chomsky, geçmişte olduğu gibi şimdi de, erki ellerinde tutanların demokrasiyi kendi erklerinin meşrulaştırımı ve halkı hareketin ne kadar süreçlerinin dışında tutmanın ideolojik bir aracı olarak kullandıklarını ileri sürer.²⁴¹

İktidar sahipleri, hegemonyalarının sürdürmek için kitle iletişim araçlarını kontrol etmek isterler. Bu nedenle medyayı kontrol altında tutmaya ve kendilerine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadırlar. Geçmişte olduğu gibi günümüzde medyaya hükmetmeden hegemon güç olmak mümkün görünmemektedir.

²⁴⁰ Hülya Yengin, **Medyanın Dili İletişime Kurumsal Bir Yaklaşım: Popüler Kültür Türlerinin Çözümlemesi**, Der Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1996, s. 187.

²⁴¹ Ibid, s. 188.

9.3. Medyanın gücü

Tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de olup bitenden erken haberdar olmak veya gelişmelerden önceden haberdar olmak halen yaşanan en büyük güç savaşlarından birisi olmuştur. Kamuoyu oluşturmak için onlarca asırdır önce gazete sonra radyo ve televizyon en son ise internet kullanılmaya başlanmıştır. Medya araçlarını elinde tutan sadece buldukları bölgeleri değil tüm dünyayı rahatça etkileyebilmişlerdir.

Günümüzün vazgeçilmez aleti olan ve BBC tarafından 2 Kasım 1936'dan itibaren Londra'daki Alexandra Palace stüdyolarından halka yönelik yayınlarına başlanan televizyon, halen en etkili medya aracı olarak kabul edilmekte.

1. Körfez Savaşı'nda başlayan savaşların canlı olarak yayınlanması medyanın gelişimi ve kamuoyunu nasıl etkileyebilecek güçte olduğunu göstermesi açısından doruk noktası olmuştur.

1991'deki Körfezi Savaşı'ndaki, ABD otoriteleri yayınları başarılı bir şekilde kontrol edip, yalnızca savaşı insan kayıplarının bilgisayar ekranlarındaki animasyon patlamalar olarak gösterildiği bir video oyunu çatışması gibi tasvir eden, çoğunlukla da savaş uçaklarından çekilmiş dolaylı görüntülerin televizyonlardan yayınına izin vermişlerdi. Aynı zararsızlaştırılmış yayın şekli, 2001-2002'de ABD'nin Afganistan'a saldırısında da kullanılarak savaşta hiçbir ABD askerinin yaralanmadığı ya da ölmediği izlenimi yaratıldı.²⁴² Bu medya aracı olarak televizyonun kamuoyu oluşturmadaki gücünü bir kere daha gözler önüne serdi.

Mesela 1.Körfez saldırısında petrole bulanmış karabatak görüntüsünün aslında yıllar önce Fransız sahillerinde çekilmiş olduğu anlaşıldı. Afganistan saldırısında ise CNN Amerikan savaş uçaklarındaki kameralardan gelen görüntülerle bombardımanı TV'lere yansıttı ama yerde yani bombaların düştüğü köy ve kasabalarda çekim yapan El Cezire, Amerikalıların sadece ve esas olarak Taliban ve El Kaide'ye değil sivil halka da büyük zarar verdiğini kanıtladı. Keza, ABD ve müttefik güçlerin Bosna, Kosova ve Sırbistan'a yönelik hava saldırılarında da, Amerikan medya mekanizması büyük başarı kazanamadı. Sırbistan direnişi, kimi Avrupalı dürüst muhabirlerin gerçeği yansıtmaya çabaları, Amerikan propaganda mekanizmasına sokulan çomaklar oldu. Vietnam yenilgisinden bu yana medya aracılığıyla

²⁴² David Trend, *Medyada Şiddet Efsanesi Eleştirel Bir Giriş*, çev. Gül Bostancı, 1. Baskı, İstanbul, YKY, 2008, s.110.

sürdüğü psikolojik savaş yöntemlerinden ders çıkarmaya çalışan Amerikalı uzmanlar, medyatik gerçeğin hakiki gerçeği tamamen silmesi ve herkesi ilelebet ikna etmeye ve rıza göstermeye çalışıyor. 2. Irak saldırısının ilk günlerinde gördüğümüz üzere, Irak devleti de bu medyatik savaşın kimi inceliklerini daha iyi anlamış ve daha iyi uygulamaya başlamıştı. ABD'nin de bu gelişmeden büyük bir ihtimalle istihbarat sayesinde haberi vardı.²⁴³

Afganistan Harekâtı sırasında yıldızı parlayan El Cezire televizyonu ve Abu Dabi televizyonu Bağdat'tan yaptıkları canlı yayınlar ve verdikleri bilgilerle Amerikan medya hâkimiyetini kırmaya çalışmışlardır. Hatta El Cezire televizyonu, Batılı büyük medya organlarının yanında alternatif görüntüler sunma konusunda çok önemli bir rol oynamış; dünya kamuoyu ilk kez savaşta ölen insanlarla, onların acılarıyla yani gerçek savaş görüntüleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sayede El Cezire, dünyanın bu savaşa tek taraflı bakmasını engelleyen en önemli haber kaynağı konumuna gelmiştir. Daha önceki savaşlarda ‘insansız savaş’ görüntülerine alışmış dünya kamuoyu bu savaşta, savaşın gerçek yüzüyle yüzleşmiştir.²⁴⁴

Afganistan harekâtı sırasında CNN televizyonu Amerikan savaş uçaklarındaki kameralardan gelen görüntülerle bombardımanı televizyonlara yansıtırken, bombaların düştüğü köy ve kasabalarda çekim yapan El Cezire, Amerikalıların sadece Taliban ve El Kaide'ye değil, sivil halka da büyük zarar verdiğini kanıtlamıştır.²⁴⁵

El Cezire televizyonu, Pentagon'un kuklasına dönüşen batılı medya kuruluşlarına karşı Afganistan Operasyonu'nda elde ettiği ‘üçüncü dünyanın sözcüsü’ unvanını, Irak savaşına ilişkin çarpıcı yayınlarıyla tam anlamıyla perçinledi. Öyle ki Başkan Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice, El Cezire'yi ‘en çok alerji duyduğum yayın kuruluşu’ olarak tanımladı.²⁴⁶

Mağdur ülkedeki gelişmeleri bir Arap televizyonunun dünyaya duyurması başta CNN olmak üzere tüm Batı siyasi, askeri ve medya dünyasını şaşırtmıştır. Çünkü o zamana kadar dünya medyası özellikle Doğu'daki savaşları hep batılı gözüyle izlemeye alışmıştı. Bir anda

²⁴³ Ragıp Duran,, "Embedded: İliştirilmiş Değil Askeri Yatılı,"

<http://bianet.org/bianet/medya/18038-embedded-ilistirilmis-degil-askeri-yatili>, erişim tarihi: 12.02.2012

²⁴⁴ A. Bengü Nara, ‘‘Uluslararası İletişim Düzeni Bağlamında Türk Basını ve Haber Kaynakları Örnek Olay: Irak Savaşı Haberlerinin İncelenmesi,’’ Ankara, 2006, Ankara Ü. SBE, Gazetecilik Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.141.

²⁴⁵ Duran, "Embedded: İliştirilmiş Değil Askeri Yatılı", <http://bianet.org/bianet/medya/18038-embedded-ilistirilmis-degil-askeri-yatili>, erişim tarihi: 12.02.2012.

²⁴⁶ Ogün Yıldız, ‘‘Savaştan Barışa Geçişte Medyanın Rolü,’’ İstanbul, 2006, Marmara Ü. SBS İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s.54.

Ortadoğu kökenli bir Arap kanalı çıkıp onların yaptıkları işi farklı bir perspektiften yapmaya başlayınca alt üst oldular. El Cezire televizyonu, gelişmeleri aktarırken özellikle Batı'da egemen olan İslamiyet ve Arap karşıtı deyim, yaklaşım ve kalıplardan doğal ve yapı olarak uzak dururken, Batı'da terörist başı olarak ilan edilen El Kaide örgütünün lideri Usame Bin Ladin'in kasetlerini yayımlayarak Batı dünyasının tepkisini toplamaya devam etti. Son Irak Savaşı'nda ise, yayınlarında ülke politikalarını dikkate almak zorunda kalan ABD ve İngiliz medya kuruluşlarının aksine El Cezire, savaşın 'çıplak' gerçeklerini ekranlara getirerek, dünya kamuoyunun tek taraflı bilgi almasını engellemiştir.²⁴⁷

Irak'taki savaş; propaganda, manipülasyon, dezenformasyon gibi terimlere ilişkin tartışmaları yeniden gündemin üst sıralarına taşımıştır. Global medya, özellikle Soğuk Savaş sonrası askeri operasyonları ele alınışında, daha önceki deneyimlerine göre özgür medya düşüncesinden daha da uzaklaşarak, adeta bir propaganda bürosu biçiminde faaliyetlerini sürdürmüştür. Kurşun ve bombalarla yapılan savaşın dışındaki enformasyon savaşında, propaganda, manipülasyon, dezenformasyon terimleri yeniden sıcak gündeme oturmuştur.²⁴⁸

Irak Savaşı boyunca her iki tarafta dünya kamuoyunu her gün, her saat dezenforme edilmiş haberler bombardımanına tutmuştur. Özellikle Irak Enformasyon Bakanı El-Sahaf'ın Irak Devlet televizyonuna veya El Cezire'ye yaptığı açıklamalar ile; ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in CNN veya Fox kanallarına yaptığı açıklamaların tamamen birbirine zıt olduğu durumlar ortaya çıkmıştır. ABD, dezenformasyonda hem kendi medyasını hem de Avrupa ve Ortadoğu'daki iletişim araçlarını kullanmıştır. Dezenformasyonun gerçekte nasıl tehlikeli bir silaha dönüştüğünü ise, Irak'a saldırının başlatılmasına yol açan bir eylem gözler önüne sermiştir. İtalyan Haber Ajansı ANSA, Irak'a Amerikan işgalinin başlamasından birkaç gün önce dünyaya duyurulan "Tarık Aziz kaçtı" haberinin CIA tarafından tezgâhlandığını duyurmuştur. Buna göre, ABD ajanları bu haberi İsrail'in istihbarat sitesi Debka'ya sızdırarak tüm dünyaya ulaştırdı. Bu sırada Aziz, Bağdat'ta olduğunu duyurmak için televizyona çıkınca, uydudan izlendi ve çıkışta Saddam'ın yanına gidince ABD düğmeye bastı. ABD bu iddia ile Saddam'ın yerini, en güvendiği adamını tuzağa düşürerek buldu.²⁴⁹

Sonuç olarak global televizyon kanalları ne görmemizi istedilerse kamuoyuna onu göstermişlerdir. Çölde ilerleyen Amerikan tankları gibi, Iraklı çocukların Amerikan

²⁴⁷ Nara, "Uluslararası İletişim", s.152.

²⁴⁸ Yasemin İnceoğlu, "Savaşta Medya Cephesi", <http://www.yasemininceoglu.com/makaleler26.php>, erişim tarihi: 13.02.2012

²⁴⁹ Nara, "Uluslararası İletişim", s.158.

askerlerine gösterdikleri ilgi gibi, Irak'a yapılan yardım görüntüleri gibi, "seçilmiş imajlar" yansıdı ekranlara. Böylece koalisyon güçlerinin savaşı Irak halkının iyiliği için yaptığı fikri, sürekli vurgulandı. Ancak bombardıman sonucu harap olmuş şehirler, sivil halkın dramı gibi savaşın asıl yüzünü yansıtan görüntülere ise hiç yer verilmedi ekranlarda. Savaş öyküleştirilerek, kimi gerçekler görmezden gelinerek yansıtıldı. Irak Savaşı'nda bugüne kadar ki savaşlara kıyasla daha detaylı yayın yapılmasına karşın, dünyanın farklı yerlerinden gelen gazetecilerin geçtiği haberler, genellikle hükümetlerin savaş karşısında aldıkları tavırlardan etkilendi. Özellikle ABD medyası tarafından savaşın insani boyutu bilinçli olarak arka plana itildi. Çok az sayıda gazeteci ve medya kuruluşu, Irak'taki sivil kayıpların hangi boyutta olduğuyla ilgilendi. ABD medyası, ABD yönetimine gerekli soruları sorup, bunları izlemekte başarısız kaldı. Savaşın meşruiyeti hemen hiç sorgulanmadı.²⁵⁰

CNN'in ünlü savaş muhabiri Christiane Amanpour'un Milliyet gazetesinde yer alan açıklamaları dikkati çekicidir. Amanpour, "Irak Savaşı sırasında hem basının ağzı kapatıldı, hem de basın kendi ağzını bağladı" diyerek, Bush ve arkadaşlarının savaş sırasında basın üzerinde kurduğu özdenetime vurgu yapmıştır. Yayınlarla ilgili korku ve kendi kendini sansür ortamı yaratan Bush yönetimi ile onun Fox televizyonundaki askerlerinin CNN'e gözdağı verdiğini iddia eden Amanpour, kitle imha silahları konusunda en üst düzeylerde bir dezenformasyon yapıldığının altını çizmiştir.²⁵¹

1991 Körfez Savaşı'nda Irak'ın Kuveyt'i işgalini devlet kontrolündeki Arap televizyonları ancak 3 gün sonra yayınlatabilmişken, bugün El Cezire sayesinde benzer haberler birkaç dakika içinde dünya izleyicisine ulaşmaktadır. Hatta Doha'daki küçük bir merkezden yayın yapan El Cezire'nin görüntüleri, bugün Batılı büyük medya kuruluşlarına alternatif oluşturmaktadır. Amerikan Time dergisi de bu gerçeğe dikkat çekerek, savaşta her türlü imkâna sahip Amerikan televizyonlarıyla rekabet eden El Cezire'nin, bu kanalların verdiği pek çok haberi çürüttüğünün altını çizmiştir.²⁵²

Bu arada, internet, televizyon ve gazeteden daha etkin hale gelmiş, medyanın günümüzdeki en etkili aracı haline gelmiştir. Giderek yaygınlaşan, "yeni medya" veya "sosyal medya" olarak adlandırılan internetin gücü, ABD Başkanı Obama'nın seçilmesindeki etkisiyle de tescillenmiştir.

²⁵⁰ Ibid, s.160.

²⁵¹ "Medya Bush'un askeri oldu", <http://www.milliyet.com.tr/2003/09/16/dunya/adun.html>, erişim:13.02.2012

²⁵² Nara, "Uluslararası İletişim", s.162.

Barack Obama, seçim kampanyası için www.barackobama.com isimli internet sitesini hazırlatmış ve 10 Şubat 2007 tarihinde aday adaylığını açıklarken yaptığı konuşmanın etkisiyle siteyi o gün 4,5 milyon kişi ziyaret etmiş ve bu ziyaret trafiğiyle çökmüştü.

Auckland Üniversitesi Siyasal Pazarlama Bölümü öğretim üyesi ve The Marketing of Political Parties kitabının yazarı olan Dr. Jennifer Lees-Marchment, Obama hareketinin asıl başarısının bu siteden kaynaklandığına söylüyordu.²⁵³

9.4.Fotoğraf ve Görüntünün Etkisi

Bir kare fotoğraf veya birkaç saniyelik görüntü sayfalarca yazıdan daha fazla etki yapabilmektedir. Medya organları için etki bakımından fotoğraf ya da görüntünün önemi büyüktür.

Kitle iletişim araçları genellikle egemen ideolojiyi yaygınlaştıran etkili araçlar olarak görülür. Öncelikle televizyon ideolojik içeriğinden çok, televizyon izleme ediminin yaygın bir alışkanlık olması yüzünden uzun süreler televizyon izlemek, bireyleri edilgen, yalıtılmış, kişisel rollere bağlar ve üretken siyasi amaçlar için kullanabilecekleri zamanlarının büyük kısmını tüketir. Televizyon bir ideolojik aygıttan çok, bir toplumsal kontrol biçimidir. Bugün televizyon kültürel simgelerin egemen üreticisidir. Televizyonun anlamdırma gücü görselliğidir.²⁵⁴

Gücü elinde tutanlar, görüntülerin sahip olduğu gücü de kontrol ederler. Bu kontrol yayınlanacak olan görüntünün seçiminde, dağıtımında kendini yoğun biçimde hissettirir. Peter Stepan, ‘‘Aynı zamanda müsadere ve sansür, kurgulama ve rötuşlama biçiminde ortaya çıkan bu etmenler doğru ve yanlış bilgilendirme biçiminde topluma yansımaktadır’’ demektedir. Stepan, basının görüntü ve yazı bileşimi sonucunda ortaya çıkardığı materyali doğru zamanla kullanmasını bilmesi gerektiğini belirterek, bunun enformasyon çağının görüntü propagandası olarak nitelenmekte ve örnek olarak da gerek Körfez Savaşı, gerekse Balkanlar’daki savaş sırasında dünyayı manipüle etmek amacıyla tüm taraflarca kullanıldığının altını çizmektedir.²⁵⁵

²⁵³ Özkan, **Obama’nın Liderlik Sırları**, s.55.

²⁵⁴ Yengin, **Medyanın Dili İletişime**, s. 7.

²⁵⁵ Ali M. Bayraktaroğlu, ‘‘İkinci Körfez Savaşında Fotoğraf ve Propaganda’’, <http://www.fotomuhabiri.com/akademi/prop/prop01.html>, erişim: 10.02.2012

Amerikan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld de Körfez Savaşı'nda yakalanan esirlerin ekranlarda gösterilmesinin Cenevre Sözleşmesi gereğince doğru olmadığını iddia ederken, söylemini bu görüntülerin toplumsal bazda aşağılanma hissi uyandırması üzerinden kurmaktadır. Rumsfeld'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere; görüntüye sahip olmak demek birtakım ayrıcalıklara sahip olmak demektir. Görüntüler sayesinde yaşanan olayların doğrulayıcılığı ortaya çıkar, tuttuğunuz taraf belli olur. Dünya kamuoyuna görüntüler aracılığı ile yaşananlar hakkında görece gerçekçi ve/veya çarpıtılmış bilgiler verilir.²⁵⁶

Savaşın başlamasından önce tıpkı ilk Körfez Savaşı'nda olduğu gibi basında eli silahlı, kanlı bir canı olarak Saddam Hüseyin imajı görsel göstergeler aracılığı ile toplumun beynine serpilmiştir. Gazetelerde yer alan durağan görüntüler "fotoğraflar" incelendiğinde Saddam Hüseyin'in silahlı, roket atarlı fotoğraflarının çoğunlukla yayımlandığı görülürken, benzer bir biçimde devingen görüntülerin yer aldığı televizyon kanallarında da silahını kullanırken, elinde kılıç varken v.b. görüntülerin yer aldığı görülmektedir. İkinci Körfez Savaşı'nda şimdiye kadar yaşananlar göz önünde tutulduğunda birden fazla sonuç çıkarabilmemiz mümkündür. İlk olarak Vietnam Savaşı'ndan günümüze, fotoğrafın görsel propaganda aracı olarak kullanımı açısından çok büyük değişikliğin olmadığı görülmektedir. İlk Körfez Savaşı, savaşın pek korkulacak bir şey olmadığı ve Saddam Hüseyin'in 20. yüzyılın Hitleri olduğu teması üzerine kurulurken, gerek durağan gerekse devingen görüntüler bu temalar üzerine kurulmuştur. Örnek olarak saksafon çalan, kumsalda futbol, voleybol oynayan asker görüntüleri savaşın dehşetini göstermemiştir. Öte yandan petrole bulanmış karabatak kuşu ise Saddam'ın çağın Hitleri olduğu olgusunu desteklemiştir. İkinci Körfez Savaşı'nın başlangıcında Bush'un yaptığı konuşma Irak halkını diktatörden kurtarma ve özgürleştirme teması üzerine kurulmuş olmakla birlikte referans olarak 1988 yılındaki Halepçe katliamını göstermiş ve ölen çocukların intikamının alınması söylemi üzerine Amerikan saldırısını inşa etmiştir.²⁵⁷

Gazeteci ve akademisyen Ragıp Duran, fotoğraf ya da görüntü, kimi zaman medyatik gerçeğin ya da sanallığın gücü olduğunu belirterek, ilke olarak, ceset resminin yayınlanmayacağını nedeni ise foto muhabirliği ya da genel olarak gazeteciliğin mezarlıkların kıdemli yöneticilerinin ve personelinin hobisi ya da uğraş alanı değil, hayatın, yaşayan insanların bir meşgalesi'' olarak açıklamakta.

²⁵⁶ Ibid, s.2.

²⁵⁷ Ibid, s.4.

ABD'nin Saddam'ın oğulları Uday ve Kusay'ın cesetlerinin fotoğraflarını yayınlanmasıyla eleştiren Duran, ceset fotoğrafı bir güç gösterisi, bir vahşet şovunun işareti olarak yayımlandığını belirterek, "ABD'nin vermek istediği mesaj basit: Bize karşı çıkmayın, direnmeyin, boyun eğin yoksa sonunuz böyle olur. ABD bu tutumuyla, gerçek hayatta yani siyasi ve askeri alanda, yapamadığını, fotografik alanda yapmaya çalışıyor. Görsel tehdit."²⁵⁸

Duran, konuyla ilgili makalesinde şunları kaydetmekte:

"Uday ve Kusay gibi ABD'nin arananlar listesinde ikinci ve üçüncü sırada olan insanların, bir arada olması, Musul gibi ABD yanlısı Kürtlerin de yoğun olarak yaşadığı bir kentte bulunması, Washington'un sandığı gibi, bu iki Jr. Hüseyin'in direnişi yönetmediklerini gösteriyor. Tek koruma ve 14 yaşındaki bir çocuğun yanlarında bulunması, baskına uğradıkları evde ağır silahların ya da muhaberat altyapısının bulunmaması, Uday ile Kusay'ın aslında çaresiz birer kaçkın olduklarına işaret. Bunlar önemsiz ayrıntı... Ama 200 kişilik ağır silahlı birliğin helikopter desteğiyle ve roketlerle berhava ettiği villanın önünde toplanan insanların hala 'Saddam Saddam!' diye slogan atmaları Pentagon'un dahi stratejileri tarafından nasıl algılanacak? ABD sabıkalı: CNN, 1975'de Normandiya sahillerinde petrol çamuruna batmış kuş görüntülerini, 1991 Körfez savaşında imiş gibi göstermişti. Filistinli kadınların 11 Eylül'ü sevinçle karşıladıklarını da iddia etmişti Amerikan medyası. Irak işgalinde de ilk üç gün, Şii bölgelerindeki kentlerin kenar semtlerindeki CIA'nin satın aldığı aşiretlerin 'sevinç' gösterilerini kentlerin düştüğüne dair kanıt olarak göstermişti. CNN, ABC, CBS, NBC, Fox ve BBC görüntüleri, olayları ve görüntüleri gerçek zaman ve mekânından soyutlayarak tahrif etmiş, resimlerin üzerine döşediği yorumlarla da manipülasyonu inandırıcı hale getirmeye çalışmıştı. Bu durum bir süre için de olsa kuşkuya yol açabilmişti sadece. Ama zaman içinde sahtekârlıklar kanıtlandı somut olarak. Bu nedenle Uday'la Kusay'ın kimi Türk gazetelerinde belirtildiği üzere 'ölü olarak ele geçmeleri', sadece sözle, yazıyla açıklanacak kadar önemsiz bir olay değildi ve fotoğraflar yayınlanana kadar birçok Iraklı bu habere inanmadı. Bu nedenle fotoğraflar yayınlanmalı, sadece Saddam yanlılarının değil, bütün Irak direnişinin morali, hiç olmazsa görsel kanıtlarla bozulmalıydı. Dahası, fotoğraflar yayınlandıktan sonra da inanmayanlar var. Bence onlar haklı. Çünkü Uday ve Kusay öldürülmüş olabilir. Ama ABD, Uday'la Kusay'ı öldürürken, sadece diktatörün iki oğlunu fiziki olarak ortadan kaldırmayı amaçlamıyordu. ABD, uzunca bir süredir kendisine siyasi ya

²⁵⁸ Ibid, s.2.

da askeri olarak karşı çıkan bir ruh halini, bir anlayışı, yani Irak'ı, Irak direnişini, Şii muhalefetini, Sünni karşıtlığını, işgale karşı direnişi öldürmeyi amaçlıyor. Çünkü Uday'la Kusay bu ruhun, bu anlayışın yani direnişin simgesi, maddi işareti ya da bayrağı filan değil ki! Aksine, belki de Uday ve Kaday'ın ölümleri, ABD'nin Irak direnişine yapıştırmak istediği Saddam yanlısı etiketi söküp atarken, direnişi daha bağımsız hale getirdi.

Fotoğraf neyi öldürebilir? Boomerang etkisine iyi bir örnek: Cinayetin hemen ertesi günü üstelik Musul'da üç Amerikan askerinin öldürülmesi. ABD, işgalci olduğu için, Harvard'larda Princeton'larda tahsil ettirilen siyasi psikolojinin alt başlıkları olan 'İslamic Sprit' (Müslüman Ruh) ya da 'Arabic attitude' (Arap davranışı) derslerine rağmen, Irak'ta başarılı olamadı, olamaz da. Cesedin fotoğrafını yayınlamak da fotoğrafın cesedini yayınlamış oldu. Görüntünün iktidarı ile iktidarın görüntüsünün sağlanamayacağını öğreniyoruz.'²⁵⁹

²⁵⁹ Ibis, s.4.

SONUÇ

Realist paradigma bağlamında kullanılan ‘‘hegemonya’’ sadece baskın bir güce işaret etmektedir. Bu gücün özellikleri, askeri ve ekonomik kapasitesinde aranmakta, uluslararası politikada toplumun etkisi göz ardı edilmektedir. ‘‘Tahakküm’’ kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan realist hegemonya kavramı, tahakküm altındaki ülkelerin, dünya üzerindeki egemenliğini sağlamlaştıran hegemonlara verdikleri ‘‘rızanın’’ oluşturulmasını ve imalini dikkate almaz. Gramsci’nin hegemonya kavramını değerli kılan ise, hem tahakkümü hem de rızayı hegemonyanın iki temel boyutu olarak kapsayabilmesidir.²⁶⁰

Rıza unsurunun hegemonya kavramına dâhil edilmesi, Gramsci söylemin sadece mevcut düzenin açıklanması ile değil, aynı zamanda yeniden üretimiyle de ilgilendiğini gösterir. Rıza düzenin yeniden üretimini sağlamada kritik bir rol oynar. Şöyle ki, rızayı sağlamak için hegemon güç, diğer uluslara yönelik olarak evrensel bir dil geliştirir ve bu yolla kendi ideolojisini yaymaya ve diğerlerini çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi arzular.

İnsanlar dünyayı duyularıyla algılar. Görme sadece biyolojik ve fiziksel bir eylem olmayıp, daha çok zihin ve düşünce süreçleriyle ilgilidir. Kitle iletişim araçları da insanların algılarını etkileme bakımından önemli bir unsurdur. Medya araçlarıyla algıları yönlendirmek veya etkilemek için kodlanarak sunulan iletiler insanların hayata bakışlarını dahi değiştirebilmektedir.

Kitle iletişim araçları da rızanın üretimindeki ana etkidir. Popüler kültür ürünleri, hegemonyaya kitlenin rıza göstermesi açısından önem taşımaktadır. Kitle iletişim araçları, ‘‘rızanın üretimi’’nde en etkin unsurdur.

20 ve 21. yüzyılın en etkili silahı olarak da ifade edilen medya veya bir başka ifadeyle kitle iletişim araçları, kimin elinde ise insanlara, toplumlara hatta tüm dünyaya hükmedebilmekte, istedikleri propagandayı fark ettirmeden yapabilmekte, istedikleri ideolojiyi sunabilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası önemi iyice artan ve ‘‘silahtan bile değerli’’ nitelendirilmesi yapılan kitle iletişim araçlarına hükmeden veya medya araçlarını üreten ve kullanan devletler, büyük oranda dünya kamuoyunu istedikleri gibi yönlendirebilmektedirler.

²⁶⁰ Crehan, **Gramsci Kültür**, s.141

Berlin duvarının yıkılması ve SSBC'nin dağılması sonrası ötekini yitiren ABD, yeni bir düşman yaratmada medyayı en iyi şekilde kullanmış, bu konuda özellikle Pentagon-Hollywood ortaklığıyla ortaya çıkarılan ürünlerle ulusal ve uluslararası kamuoyu istenildiği şekilde yönlendirilmiştir.

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hür dünyanın ve demokratik değerlerin temsilcisi olarak kendisini sunmuş ve rızaya dayalı hegemonyasını dünya genelinde kurmayı genel olarak başarmıştır. O dönemin kitle iletişim araçlarını en iyi şekilde kullanmayı başaran ABD, hegemonyasını Batı Avrupa ve Üçüncü Dünya ülke elitlerine büyük ölçüde benimsetmiş, bu hegemonyayı reddedenleri ise "karşı kamp"ın cezalandırılması gereken kötü çocuğu olarak değerlendirmiştir.²⁶¹

Soğuk Savaş sonrası "ötekisini" kaybettiği için hegemonyasını sürdürmede zorlanan ABD, 11 Eylül saldırısıyla yeni bir hegemonik düzen kurma şansını yakalamış ve bunu en iyi şekilde değerlendirmiştir. 1. ve 2. Körfez Savaşları'yla özellikle Ortadoğu'da hegemonyasını güçlendirmek isteyen ABD, savaş ve sonrası kitle iletişim araçlarıyla hegemonik iletilerini en iyi ve etkin şekilde dünya kamuoyuna sunmuştur.

ABD karar vericileri kitle iletişim araçları içinde özellikle sinemayı çok etkin kullanmayı başarmıştır. İlk önce kötü adamların Kızılderililer oldukları Amerikan filmlerinde, Vietnam savaşının ardından Asyalı tiplerin kötü adam olarak gösterilmişti. Rambo filmlerinde genellikle kötü adamlar sarı ırktan olan Asyalı tipler olmuştur. Bu filmlerde Vientnam'ın intikamı, Rambo'ya kötü ve sadist Asyalılar dövdürülerek alınmıştır. Hollywood, ABD'nin çıkarlarına ters düşenleri kötü adam olarak beyaz perdeye yansıtmaktan kaçınmazken, Soğuk Savaş döneminde kötü adamları ise nedense hep Ruslar olmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından beyaz perdenin kötü adamları konjoktüre göre Arap Müslümanlar tiplerden seçilmişti.

Doç. Dr. Şenol Kantarcı, Anadolu Ajansı'na 9 Aralık 2003'te yaptığı ve birçok gazete yer alan Pentagon-Hollywood değerlendirmesi bu açıdan önemlidir. Kantarcı, Hollywood filmlerinin birçoğunun konuların ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre belirlendiğini ileri sürmüş, Matrix, Yıldız Savaşları gibi filmlerle de ABD'nin teknoloji imajının beyinlere işlendiğini kaydederek, Rambo türü filmlerle Amerikan kahramanlığı, Vatansaver türü filmlerle usul-devlet anlayışı empoze edilmeye çalışıldığı, çeşitli sosyal olayların da Philadelphia gibi filmlerle ABD lehine işlendiğini vurgulamıştı.

²⁶¹ Çiftçi, "Türk Dış", s.61.

Küresel egemenliği işleyen ve yeryüzünün tek hâkiminin ABD'nin olduğu anlatan Armageddon gibi filmler yapıldığını ileri süren Kantarcı, ABD, Orta Asya'dan Ortadoğu'ya, Kafkasya'ya kadar uzanan bir coğrafyanın tek hegemon erk olarak varlığını sürdürme çabasını da kitle iletişim araçlarından sinemanın en etkin şekilde kullandığını kaydederek, "ABD bunu yaparken sadece güç kullanmıyor. Aynı zamanda kendi ve dünya kamuoyunu psikolojik olarak düşünce kontrol sistemi altına almayı başarabiliyor. Dünya sinemasının kalbi olarak nitelendirilen Hollywood'un, Pentagon tarafından yazılan senaryoları beyaz perdeye aktarılmaktadır. 2. Irak Savaşı öncesi vizyona giren Kara Şahin Düştü ve Bir Zamanlar Askerdik filmleri, harekât öncesi sinemalarda gösterilmiş, bu filmler ile ABD ve dünya kamuoylarının harekâta psikolojik olarak hazırlanmıştır. Fas'ta çekilen Kara Şahin Düştü filminin çekimleri için Savunma Bakanı Rumsfeld'in onayı ile 40 kadar seçkin asker ve helikopter tahsis edilmiştir. Filmde rol alacak oyuncular da Kentucky ve Georgia'daki askeri üslerde eğitime tabi tutulmuşlardır. Bir Zamanlar Askerdik filmi de aynı desteği almıştır. Bu film gösterime girmeden önce ABD Başkanı Bush, Savunma Bakanı Rumsfeld ve Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Rice ile birçok Pentagon görevlisine izlettirildiği biliniyor" değerlendirmesi, ABD'nin hegemonyasını kurması ve sürdürülmesi açısından kitle iletişim araçlarına verdiği öneme yapılan vurgu son derece önemlidir.

ABD yönetimlerinin kitle iletişim araçlarını kullanım şekilleri ve bu araçlarla sundukları görseller ise uyguladıkları politikalarla benzerlik göstermektedir. Babası gibi realist çizgiden sapmadan askeri güce dayalı bir hakimiyet peşinde koşan Bush, zora dayalı bir hegemonya peşinde koşmuş ve bu anlamda medya organlarından iletilerini de bu yönde göndermiştir.

11 Eylül saldırısı ile "yeni ötekisine" kavuşmuş olan ABD, yeni düşman olarak, terör, İslamiyet ve Ortadoğu üçlemine televizyon ve sinema filmlerde, dizilerde, haber programlarında kısacası tüm medya araçlarıyla işlemiştir.

Dünyadaki hegemonyasını sürdürme çabasındaki ABD, medya araçlarını en etkin şekilde kullanarak Irak ve Afganistan "terör bataklığı" olarak sunulmuş ve buralar işgal edilerek, terör bataklıklarının kurutulması hedefinde tüm dünyanın desteği alınmıştır.

ABD'de iki dönem başkanlık koltuğunda oturma başarısını gösteren Cumhuriyetçi Bush, imparatorluk hayalleriyle özellikle Ortadoğu'da on binlerce, yüz binlerce insanın ölümüne neden olmuş ve sahip olduğu medya gücüyle dünyaya "tek hâkim benim" görsellerini sık tekrarlarla kullanarak, zihinlere yerleştirmeye çalışmıştır.

Özellikle İkinci Körfez Savaşı sonrası, ABD kuvvetleriyle çatışmaya giren Saddam'ın oğulları Uday ve Kusay ölü ele geçirilmiş, cesetlerinin fotoğrafları ise kitle iletişim araçlarında çokça ve sık aralıklarla yer bulmuştur.

Fotoğrafların yayınlanmasını eleştiren Gazeteci-Akademisyen Ragıp Duran, ceset fotoğraflarının bir güç gösterisi, bir vahşet şovunun işareti olarak yayınlandığını belirterek, ‘‘ABD’nin vermek istediği mesaj basit: Bize karşı çıkmayın, direnmeyin, boyun eğin yoksa sonunuz böyle olur. ABD bu tutumuyla, gerçek hayatta yani siyasi ve askeri alanda, yapamadığını, fotografik alanda yapmaya çalışıyor. Görsel tehdittir’’ değerlendirmesi dikkati çekicidir.²⁶²

Özellikle Irak’ın devrik lideri Saddam Hüseyin’in yakalanışı ve sonrası medya organlarıyla sunulan iletiler de çok önemlidir. Saddam’ın saklandığı kuyudan çıkarılışı, diz çöktürülüp saçlarında bit taraması yapılması, dişlerinin kontrol edilmesi görüntüleri belleklerde önemli bir yer tutmuştu. Bu görüntülerle, ‘‘ABD, dünyanın neresinde olursa olsun düşmanını bir devlet başkanı olsa da bulur ve cezalandırır’’ mesajı verilmekteydi.

ABD’nin dağıttığı Saddam’a ait görüntüler, tüm ülkelerin televizyon ve gazetelerinde, uzun süre çok geniş yer bulmuştu. ABD’nin verdiği mesaj, tepkilerle yol açmıştı. Tepkilere rağmen ABD tahakkümünü sürdürmek için ne gerekiyorsa yapılacağı tekrar tekrar iletişim araçlarıyla dünyaya duyurmuş, güç gösterisinden kaçınmamıştı.

Vatikan bile Irak’ın devrik lideri Saddam Hüseyin’in görüntülerinden rahatsızlık duymuştu. Papalık Barış ve Adalet Komisyonu Başkanı Kardinal Raffaele Martino, yaptığı açıklamada, Saddam’ın yakalanma biçimine ağır eleştiriler yöneltmiş, ‘‘Çökmüş bir insanın, inek gibi dişlerine bakılmasını görmekten büyük acı duydum. En azından o görüntüleri göstermeyi engelleyebilirlerdi. Büyük suçlar işlemiş biri olsa bile, onu o şekilde trajik bir vaziyette görünce, ona acımdan kendimi alamadım.’’ demesi dikkati çekmişti.

Saddam’ın yakalanış ve sonrasıyla ilgili medya organlarına dağıtılan görseller, zora dayalı bir hegemonyanın ürünü olarak dikkat çekicidir. Bu görüntülere özellikle Müslüman coğrafyada tepki gösterilmiş, intikam yeminleri edilmiş ama Bush da amacına ulaşmıştı.

ABD Başkanı, ‘‘Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle’’ tehdidi ve yeryüzünde kurmaya çalıştığı tahakkümün yolunda önemli merhale aşmıştır ama düşmanlarının sayısı da onlarca hatta yüzlerce milyon artmıştır.

²⁶² Ibid, s.2.

Öte yandan Bush sonrası iktidara gelen Obama ise politika değişikliğine giderek tahakkümden vazgeçerek rızaya dayalı bir hegemonya hedeflemiştir. Bu politika değişimi de iletişim araçlarının kullanımını değiştirmiştir.

Obama ülkesinin Ortadoğu'da yaptıklarıyla dünya kamuoyunda tepki çektiğini ve giderek artan ABD düşmanlığını azaltmak, ülkesinin aleyhine esen rüzgârın yönüne çevirmek için zora dayalı hegemonya uygulamalarını son vererek, Soğuk Savaş döneminde içinde uygulanan rızaya dayalı hegemonyayı yeniden inşa etme yoluna gitmiştir.

ABD'nin büyük düşmanı olarak gösterilen Usame Bin Ladin'in yakalanması ve sonrası iletişim araçlarının kullanımı rızaya dayalı hegemonyanın inşası yönünde önemlidir.

Bin Ladin'in özellikle bir evde kısırılmasına rağmen ABD kuvvetleri tarafından sağ yakalanma şansının zorlanmadan öldürülmesi, cenazesinin fotoğrafının medyaya yansıtılmaması Demokrat Partili Başkan Obama ile birlikte değişen dış politika uygulamalarının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Bin Ladin de Saddam gibi yakalanabilir, Onun uğradığı muameleye tabi tutulabilir ve bu görüntüler medya aracılığıyla dünyaya sunulabilirdi. Fakat Obama, bu yöntemi kabul etmeyerek, rızaya dayalı hegemonya yolunda sadece Bin Ladin'in yakalanması haberleriyle yetinmiş, cesedinin fotoğrafları bile medyayla paylaşılmamış, böylece özellikle Müslümanların tepkisini çekmemeyi başarmıştı.

Sadece Bin Ladin ölü ele geçirildikten sonra itibarsızlaştırmak adına bilinçli şekilde medya organlarında "evinde seks kasetleri bulundu", "sakalarını boyuyormuş" şeklinde haberlerle sızdırılmıştır.

"Peki, Bin Ladin sağ yakalanamaz mıydı?" sorusuna Independent gazetesinin deneyimli muhabiri ve Bin Ladin'le mülakat yapan az sayıdaki gazeteciden biri olan Robert Fisk'in şu yanıtı vermişti:

"Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA), özel kuvvetler ya da her kimse, kendisini öldürmeden yakalayamaz mıydı? Obama bin Ladin'in öldürülmesini 'adalet' diye duyurdu. Eskiden, adalet uygun bir yargı süreci anlamına gelirdi. Mahkeme, duruşma, savunma. Saddam'ın çocukları gibi Bin Ladin de silahla öldürüldü."

Fisk yazısında, Bin Ladin'in sağ yakalanmasının çeşitli sakıncalarına dikkati çekerek, "Ancak bir yargılama süreci Bin Ladin'den çok başkaları için daha fazla kaygı verici olacaktı. Sonuçta, Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edildiği dönemde CIA'le

bağlantılarından söz edebilir, Islamabad'da Suudi istihbaratının başındaki Prens Türki el Faysal'la görüşmesinin ayrıntılarını anlatabilirdi'' ifadelerine yer vermişti.

'Bin Ladin'in de silahsız olmasına rağmen ABD güçlerine direndiği için öldürüldüğü' sorusuna Beyaz Saray Sözcüsü Jay Carney'in, 'Direnci illa silah olmasını gerektirmiyor' diye yanıtlanması da ilginç karşılanmıştır.

Bin Ladin'in öldürülmesi ve sonrası dünya kamuoyuna ceset fotoğraflarının servis edilmemesi, özellikle Müslüman dünyanın tepkisini çekmemek ve rızaya dayalı bir hegemonya politikalarının sonucudur.

Saddam ve Bin Ladin'in yakalanması sonrası dünya kamuoyuna medya aracılığıyla sunulan iki aynı fotoğraf arasında 7 fark yoktu. İki resim arasında sadece tek fark vardı. Birinde zora dayalı bir hegemonya peşinde koşan ABD Başkanı, diğerinde ise rızaya dayalı hegemonya arzusundaki ABD Başkanı.

KAYNAKÇA

A-Kitaplar

ANDERSON, Perry. **Gramsci**, çeviren: Tarık Günersel, Birinci Baskı, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2007.

ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Sekizinci Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2009

ARI, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Altıncı Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010.

ARMANOĞLU, Fahir. **20'inci Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Onyedinci Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2010.

ATAŞ, A. Can. **Küresel Hegemonya ve İşgal Demokrasisi**, Güncel Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul, 2007.

BAL, İhsan. **Terörizm: Terör, Terörizm ve Küresel Mücadelede Ulusal Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler**, USAK Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2006.

BLUM, William. **Haydut Devlet Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Bir Rehber**, çev: Erdal Yüzak, Yenihayat, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2006.

BOSTANOĞLU, Burcu. Okur Mehmet Akif, **Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox**, İkinci Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, 2009.

BUTLER, Judith, LACLAU Ernesto ve ZİZEK Slavoj. **Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik Solda Güncel Diyaloglar**”, çev. Ahmet Fethi, Birinci Baskı, İstanbul, Hil Yayın 2009.

BYERS, Michael ve NOLTE Georg. **ABD Hegemonyası ve Uluslararası Hukukun Temelleri**, çev. Erdem Denk, Birinci Baskı, Ankara, Pnoenix, 2007

CREHAN, Kate. **“Gramsci Kültür Antropoliji”**, çev. Ümit Aydoğmuş, Birinci Baskı, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006.

ÇİFTÇİ, Kemal. **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası**, Birinci Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2010.

ÇİTLİOĞLU, Ercan. **Gri Terörizm**, Destek Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 2006.

DAVUTOĞLU, Ahmet. **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Altmışdördüncü Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2011.

DOSTER, Barış. KOLOĞLU, Orhan. HEPKON, Haluk. GÜLER, M. Ali. **Soros, CFR ve Arap Ayaklanması**, Kırmızı Kedi Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2011.

ERALP, Atila (der). **Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Dördüncü Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

FREEMAN, Alan ve KAGARLİTSKY, Boris (haz). **Küreselleşmenin Krizi**, çev. İbrahim Yıldız-Bahar Kara, Üçüncü Baskı, Yordam Kitap Basın ve Yayın, İstanbul. 2008.

FERGUSON, Niall. **İmparatorluk Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirilişi**, çev. Nurettin Elhüseyni, Birinci Baskı, İstanbul, YKY, 2011.

FULLER, Graham E. **İslamsız Dünya**, çev. Hasan Kaya, İkinci Baskı, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2010

GİRGİN, Kemal ve BİREN, Işık. **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti ve Sorunlar**, Üçüncü Baskı, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

GÖNLÜBOL, Mehmet. **Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar**, Beşinci Baskı, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2000.

GRAMSCİ, Antonio. **Hapishane Defterleri Felsefe ve Politika Sorunları**, çev. Adnan Cemgil, Altıncı Baskı, İstanbul, Belge Yayınlar, 2011.

GRAMSCİ, Antonio. **Hapishane Defterleri Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler**, çev. Kemal Somer, Birinci Baskı, Ankara, Aşına Kitaplar, 2008.

GÜRSON, Poyraz. **Suriye**, Birinci Baskı, Ankara, Atılım Üniversitesi Yayınları, 2010.

HOCA, Enver. **Ortadoğu Üzerine Düşünceler 1958-1983**, çev. Hasan Asgar Gürgöz, Birinci Basım, İstanbul, Evrensel Basım Yayım, 2011

HUNTINGTON, Samuel P. vd. **Medeniyetler Çatışması**, der.:Murat Yılmaz, Yedinci Baskı, Ankara, Vadi Yayınlar, 2002.

İNSEL, Ahmet. **Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili**, İkinci Baskı, İstanbul, Birikim Yayınları, 2005,

IVES, Peter. **Gramsci'de Dil ve Hegemonya**, çev. Ekrem Ekici, Birinci Baskı, İstanbul, Kalkedon, 2011.

JEANNENEY, Jean-Noël. **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, çev. Esra Atuk, Üçüncü Baskı, İstanbul, YKY, 2009.

JESSOP, Bob. **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet**, der. Betül, Yarar. Alev, Özkazanç. Birinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

KAHRAMAN, H. Bülent. **ABD Bu 11 Eylül'ü Çok Sevdi 11 Eylül Sonrası ABD, Türkiye, Ortadoğu**, Agora Kitaplığı, Birinci Baskı, İstanbul, 2006.

KAİSER, Karl ve SCHWARZ, Hans-Peter. **Yeni Yüzyılda Yeni Dünya Politikası**, çev. Müjdat Kayayeri, Sinemis Yayın, Birinci Baskı, Ankara, 2005.

KEYMAN, Fuat. KUTMAN, Mahmut. YEĞENOĞLU, Meyda. **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, İkinci Baskı, İletişim Yayınlar, İstanbul, 1999.

KİSSİNGER, Henry. **Diplomasi**, Dokuzuncu Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

LEWİS, Bernard. **Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi**, Yedinci Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2010.

MUZAFFAR, Chandra. **Küresel Ahlak ya da Küresel Hegemonya, Din, İnsanlık Onuru ve Medeniyetler Etkileşimi Üzerine Düşünceler**, Birinci Baskı, İstanbul, Kaknüs Yayınlar, 2006.

OBAMA, Barack. **Babamdan Hayaller**, çev. İstem Erdener, Zeynep Arıkan, Pegasus Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2008.

OBAMA, Barack. **İnanırsak Başarıyoruz**, çev. Özkan Özdem, Pegasus Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2009.

OKUR, M. Akif. **Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk**, Birinci Baskı, A Kitap, Ankara, 2010.

ORAN, Baskın. **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 1, Onbirinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009

ÖZAY, Ramazan. **Dünya Denkleminde Ortadoğu :Ülkeler, İnsanlar, Sorunlar**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2004.

ÖZKAN, Necati. **Obama'nın Liderlik Sırları**, Mediacat Kitapları, Birinci Baskı, İstanbul, 2009.

PANİTCH, Leo ve LEYS Colin (haz). **Küresel Parlama Noktaları Emperyalizme ve Neoliberalizme Karşı Tepkiler**, çev. Tuncel Öncel, Birinci Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2009.

REEVE, Simon. **Yeni Çakal'lar: Remzi Yusufi Usame bin Ladin ve Terörizmin Geleceği**, çev. Gürol Koca, Everest Yayınları, Birinci Baskı, 2001.

RUZ, Fidel Castro. **Obama ve İmparatorluk**, çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, Birinci Baskı, İstanbul, 2011.

SAAD-FİLHO, Alfredo ve JOHNSTON, Deborah. **Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki**, çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Birinci Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2008.

SANDER, Oral. **Siyasi Tarih 1918-1994**, Onyedinci Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2008.

SAYBAŞILI, Kemali. **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Birinci Baskı, Ankara, Birey ve Toplum Yayınlar, 1985.

SÖNMEZOĞLU, Faruk (der). **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar**, Birinci Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

TREND, David. **Medyada Şiddet Efsanesi Eleştirel Bir Giriş**, çev. Gül Bostancı, Birinci Baskı, İstanbul, YKY, 2008.

TUNÇ, Hakan. **Amerika'nın Irak Savaşı**, Harmoni Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 2004.

TUNÇAY, Mete (der). **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar**, Birinci Baskı, Ankara, Teori Yayınları, 1986.

UÇAROL, Rifat. **Siyasi Tarih Kitabı (1789-2010)**, Sekizinci Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2010 .

URAL, Abdullah. **11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye yansımaları**, Birinci Basım, İstanbul, Akademik Kitaplar, 2009

UZGEL, İlhan. **Ulusal Çıkar ve Dış Politika Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Ulusal Çıkarın Rolü, 1983-1991**, Birinci Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2004.

WOODWARD, Bob. **Bush Savaşta**, çev. Şefika Kamcez, Birinci Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2005.

YAPICI, Utku. **Yeni Soğuk Savaş, Rusya ve Avrasya**, Başlık Yayın, Birinci Baskı, İstanbul, 2007.

YENGİN, Hülya. **Medyanın Dili İletişime Kurumsal Bir Yaklaşım: Popüler Kültür Türlerinin Çözümlemesi**, Der Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1996.

YERGİN, Daniel. **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, çev. Kamuran Tuncay, Altıncı Baskı, İstanbul, 2011.

YILDIZOĞLU, Ergin. **Hegemonyadan İmparatorluğa**, Everest Yayınlar, Birinci Baskı, İstanbul,

ZORGBİBE, Charles. **Körfezin Tarihi ve Jeopolitiği**, İletişim Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1992.

B-MAKALELER

ÇAMAN, Efe. “Uluslararası İlişkilerde (Neo)Realist Paradigmanın Almanya’daki Gelişimi ve Evrimi: Kindermann ve Münih Okulu,” **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt. II, Sayı: 8, s.36-52, 2007.

DAÜMAYR, Fred. “İmparatorluk mu kozmopolis mi? Medeniyet yol ayrımında”, Çeviren: Halit Özkan, **Bilim Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları**, Sayı: 2, 2005. s.1-31

DUMAN, Mehmet. “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 4, 2002, s.1-16.

KARACASULU, Nilüfer. “Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler,” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. XI, Sayı: 4, Yıl: 2009, s.53-71.

KEYMAN, E. Fuat. “Globalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya Sorunu”, **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi**, Cilt. III, S. 9, 2006, s.25-30.

KOCADAŞ, Bekir. “Medya ve Kültür”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: I, Sayı: 1, 2004, s.1-8.

LAÇİNER, Sedat. “Amerika ve İngiltere’de 11 Eylül Sonrası Din ve Siyaset İlişkisi”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: I, No: 1, 2005, s.105-116.

LAÇİNER, Sedat. “Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt: III Sayı:10, 2007, s.153-155 .

MURATOĞLU, Bahar. ‘‘Bir Demokrasi Masalı: Özgür Birey, Bağımsız Medya’’, **Pivolka**, Sayı: 20, 2011, s. 9-11.

ÖZPEK, B. Bilgehan. ‘‘En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu’’, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt III, No 2, 2012, s.183-215.

ROBINSON, William I. ‘‘Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller,’’ Çeviren: Erdem Türközü, **Praksis**, Sayı: 8, 2002, s. 125-168

WISSEL, Jens. ‘‘Canavarı Adlandırmak Nicos Poulantzas ve İmparatorluk’’, Çeviri: Emre Arslan ve Doğan Göçmen, **Praksis**, Sayı: 11, 2004, s. 83-96.

YÜKSEL, Erkan. ‘‘Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır?’’ **Anadolu Üni. Siyasal Bilgiler Dergisi**, Cilt:VII, Sayı: 1, 2007, s.571-584.

C-TEZLER

AKŞAR, Ayberk. ‘‘Eleştirel kuramlar açısından siyasal iletişim’’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, 2009.

ALPTAN, Ulutaş. ‘‘I. ve II. Körfez Savaşı’nın Türkiye’ye Etkileri’’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2006.

ÇELİK, Mehmet. ‘‘Egemen İdeolojinin Bir Aracı Olarak Medya ve Eleştirel Farkındalığın Gerekliliği: Medya Okuryazarlığı’’, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

EMBEL, Ersin. "Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004.

KAHRAMAN, Abdulkadir. "Irak'ın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, 2008.

KURTBAĞ, Ömer. "Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi-Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakar Sağ", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

NARA, A. Bengü. "Uluslararası İletişim Düzeni Bağlamında Türk Basını ve Haber Kaynakları Örnek Olay: Irak Savaşı Haberlerinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006.

OGÜN, Yıldız. "Savaştan Barışa Geçişte Medyanın Rolü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

ÖNAL, Buket. "Amerikan Dış Politikası Oluşum Sürecinde Başkanın Rolü ve Türkiye-Amerika İlişkileri (1993-2004)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006.

ÖZGÜR, Öztürk. "El Kaide'nin Düşünsel Artyöresi ve Öznenin Radikal Söylem İçinde Sabitleme Süreci", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008.

SİLİNİR, Murat. "ABD Gücünün Geleceği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Ankara, 2007.

SU, A. Ercan. "Eleştirel Teori Çerçevesinde Hegemonya ve Alt-Hegemonya: Almanya ve Japonya Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006.

D-ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://aa.com.tr>, **Anadolu Ajansı**

<http://www.ap.org>, **Associated Press**

http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/printable/040202_irak_kronoloji.shtml, Irak'ın Yakın Tarihi, **BBC TURKISH.com**, son erişim: 02.01.2012

<http://bianet.org/bianet/medya/18038-embedded-ilistirilmis-degil-askeri-yatili>, **Bağımsız İletişim Ağı**, DURAN, Ragıp. "Embedded: İliştirilmiş Değil Askeri Yatılı", son erişim tarihi: 12.02.2012

<http://www.fotomuhabiri.com/akademi/prop/prop01.html>, **Fotomuhabiri Basın Fotoğrafçılığı Portalı**, BAYRAKTAROĞLU, Ali M. "İkinci Körfez Savaşında Fotoğraf ve Propaganda", son erişim: 10.02.2012

<http://www.fotomuhabiri.com/konuk/ragip01.html>, **Fotomuhabiri Basın Fotoğrafçılığı Portalı**, DURAN, Ragıp. "Cesedin Fotoğrafi / Fotoğrafın Cesedi", son erişim: 27.01.2012

<http://www.milliyet.com.tr/2003/09/16/dunya/adun.html>, **Milliyet Gazetesi**, EMİROĞLU, Sema. "Medya Bush'un askeri oldu", son erişim:13.02.2012

<http://www.tdk.gov.tr/>, **Türk Dil Kurumu**, son erişim tarihi 23.01.2012

<http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar1/100-safak-ozsimsir-tum-yazilari/500-2003-abd-irak-savasi-ve-nedenleri>, **U.İ.Çalışmaları Derneği**, son erişim tarihi: 06.02.2012

<http://vizyon21yy.com>, **Vizyon 21. Yüzyıl**, BAŞEREN, Sertaç. "Kavramsal Özellikleri İle Terörizm (Tarihi ve Hukuki Boyutları İle)", son erişim tarihi: 09.02.2012

<http://www.yasemininceoglu.com/makaleler26.php>, Yasemin İnceoğlu Web Sitesi,
İNCEOĞLU, Yasemin. “Savaşta Medya Cephesi”, son erişim tarihi: 13.02.2012

E- SÖZLÜKLER

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, Ankara, TDK Yayını, 11. Baskı, 2010.

EK1:

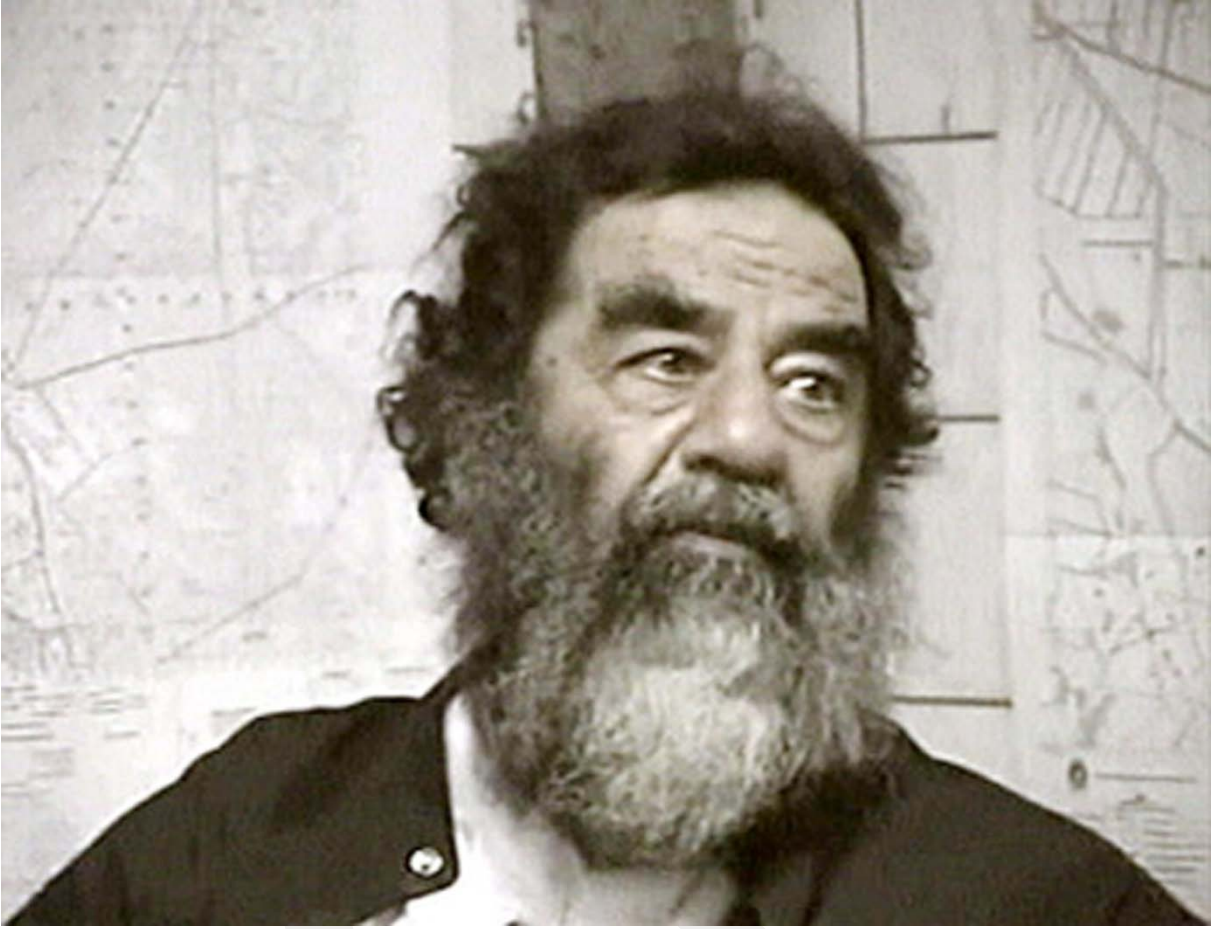
Saddam Hüseyin'in yakalanışı sonrası medya organlarına dağıtılan fotoğraflar.

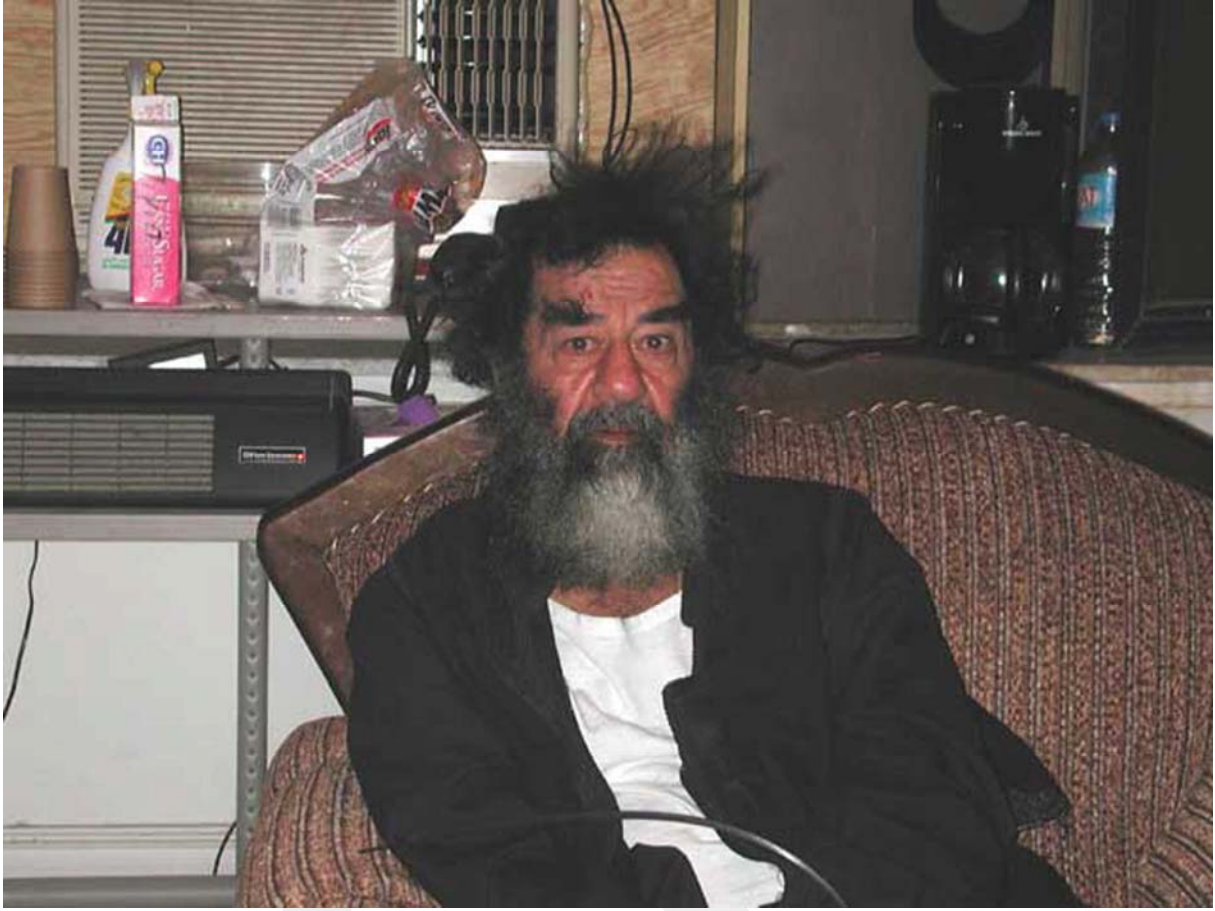
Saddam Hüseyin'in 13 Aralık 2003'te Tikrit'te yakalanışı sonrası çekilen ve dağıtılan bu fotoğraf dünya medyasında geniş yer bulmuştu.

Yakalanan Saddam Hüseyin'in muayene görüntüleri de medya organlarına servis edilmişti.

Doğum yeri Tikrit'te yakalanan Saddam Hüseyin, saçı sakalı uzamış, beyazlaşmış, yorgun görünüşlüyle dikkati çekmişti.

Saddam Hüseyin'in yakalandıktan sonra çekilen fotoğrafları dünya medyasında geniş yer buldu.

Saddam Hüseyin'in yakalandığı kuyunun fotoğrafı da gazetelerde yer almıştı.

EK2:

El Kaide Lideri Usame Bin Ladin'in öldürüldükten sonra medyaya yansıyan fotoğraflar.

Usame Bin Ladin'in Pakistan'sa öldürüldüğü evin çevresi operasyon sonrası da sıkı denetim altında tutuldu.

Bin Laden'in ölü ele geçirildiği operasyonda bir helikopterin teknik arıza yüzünden kaybedildiği açıklanmıştı.

Bin Ladin'in ölü ele geçirilmesinin ardından ABD'liler büyük sevinç gösterisi yapmıştı.

ÖZET

[AVAL Burhanettin Selçuk], [Saddam Hüseyin ve Bin Ladin'in Ele Geçirilmesinin Uluslararası Kamuoyuna Sunumunun Hegemonya Kavramı Kapsamında Karşılaştırılması] [Yüksek Lisans Tezi], Ankara [2012]

Dünya tarihinin en önemli günleri arasında yer 11 Eylül 2001, ABD'ye yeni bir dünya düzenini kurması hedefinde önemli bir katkı sağlamıştır. 11 Eylül olaylarıyla yeniden dizayn edilmek istenilen dünya düzeninde "Sovyet" korkusu yerini terörün soğuk ve ürkütücü yüzüne bırakmıştır.

ABD'nin 43. başkanı olan ve 2001 seçimlerinde Clinton'ın döneminden hoşnutsuz olup, gelir kaybına uğrayan ve onun dönemindeki liberal aşırılıklardan rahatsızlık duyan orta sınıfın desteği ile Florida'da oy sayımı sırasında yaşanan karmaşanın ardından Yüksek Mahkeme'nin kararıyla ABD tarihindeki en tartışmalı ve şaibeli başkanlık seçimlerini kazanmayı başaran Bush, babası gibi realist çizgiden sapmadan askeri güce dayalı bir hâkimiyet peşinde koştu.

Bu dönemde uluslararası ilişkiler yeniden şekillenmiş, tek kutuplu dünya düzeninde lideri George W. Bush ile tahakküme dayalı bir hegemonik dünya düzeni kurmaya çalışan ABD, dünya kamuoyunun tepkisi kazanırken, geçmişteki müttefiklerinin birçoğunun desteğini de yitirmiş, yüzlerce milyon insan tarafından da "büyük düşman" olarak algılanmaya başlanmıştır.

ABD kamuoyunda, Bush başkanlığındaki 8 yıllık dönemde ülkelerinin dünya genelindeki imajları ve terörle mücadele adı altında dünyayı yeniden şekillendirme çalışmalarının başarısızlığı ve mali faturalarının tepkisini seçimlerde göstermiş daha ılımlı dış politika yürüteceğini ifade eden Demokrat Barack Obama'yı iktidara getirmiştir. Başkan Obama, uluslararası uzlaşmaya önem veren barıştan yana, uzlaşmacı, demokratik değerlerin ön planda olduğu ABD imajı yaratmak isteyen bir lider profili çizmeyi hedeflemiş ve bu yönde çalışmalarını yürütmektedir.

Bush sonrası iktidara gelen Obama ise özellikle Müslüman coğrafyalarda zirveye tırmanan ABD düşmanlığını ve ülkesinin olumsuz imajını azaltmak, tekrar yitirilen sempatiyi kazanmak için çeşitli yollar denerken, "büyük düşman" ilan edilen terörizmle mücadeleyi de aksatmadan sürdürmektedir. Obama, Bush'un aksine ılımlı politikalarıyla rızaya dayalı bir hegemonya peşinden koşmaktadır.

Her iki lider de medyayı en etkin şekilde kullanmış ve dünya kamuoyuna mesajlarını en etkin kitle iletişim araçlarıyla ulaştırmışlardır. ABD'nin gücü, bilinçli seçilen görseller kullanarak, sürekli tekrarlarla tüm dünyanın zihnine nakşedildi.

Anahtar Kelimeler:

1. Hegemonya
2. Saddam Hüseyin
3. Usame Bin Laden
4. Barack Obama
5. George W. Bush.

ABSTRACT

[AVAL Burhanettin Selçuk], [The Comparison of the Presentation of the Conquest of Saddam Hussein and Osama Bin Laden to the International Public Opinion within the Concept of Hegemony], [Master], Ankara [2012]

11 September 2001 that is one of the most important days among the world history days contributes to the USA to constitute a new world order. Although people wanted to redesign the world order with the events of 11 September, the fear of Soviet gave way to the fearful and cold face of terrorism.

Bush, who is the 43th President of the USA, was discontent with the government of Clinton. He achieved to win the election, which is the most controversial and shady in the history of USA, with the Supreme Courts decision after the commotion during the elections in Florida, and he won it with the support of middle-class people who lost their revenues during Clinton period, and were troubled with the liberal extremeness, and then he exercised a sovereignty which was based on the military power without changing his realist style as his father.

In this period, international relations were reshaped, and USA, which is trying to construct hegemonic world order based on the domination with its President in the single pole world order, was perceived as the biggest enemy by hundreds millions of people, and it lost the support of its old allies in the past.

The public opinion of USA elected democrat Barack Obama who expressed moderate foreign policy, and the public opinion showed reaction to financial bill, and failure of the constructing a new world order under the name of war on terrorism, and tarnishing their countrys image in the Bush period. President Obamas aim was to construct an image of USA which gave importance to international settlement, reconciliatory, and democratic, and he maintained his mission according to this aim.

Obama who won the election after Bush, tired various ways to regain the lost sympathy, and decrease the hostility towards USA especially in the Muslim countries, and he maintained the struggle against the big enemy, terrorism. Obama, unlike Bush, has maintained hegemony based on consent with his moderate politics.

Both of them used media actively, and sent effectively their messages to world public opinion. The power of USA was proved repeatedly all around the world by using visuals chosen consciously.

Key Words:

1. Hegemony
2. Saddam Hussein
3. Usame Bin Laden
4. Barack Obama
5. George W. Bush.

GCRLS